

การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน
AN ANALYTICAL STUDY OF THE BUDDHA'S METHOD OF ANSWERING THE
QUESTIONS ASKED BY THE 16 YOUNG MEN

นางสาวภิญญา จรีศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

นางสาวกัญญา จีระศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์ เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE BUDDHA'S METHOD OF ANSWERING THE
QUESTIONS ASKED BY THE 16 YOUNG MEN**

Miss Phinyada Jareesri

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระมหากฤษณะ ตรุโณ,ผศ.ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสมบุญ วุฑุฒิโกโร,ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง)

..... กรรมการ
(ดร.ประพันธ์ สุขยร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสมบุญ วุฑุฒิโกโร,ดร. ประธานกรรมการ
ดร.ประพันธ์ สุขยร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน
 ผู้วิจัย : นางสาวกัญญา จีร์ศรี
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.
 ป.ธ.๓, พธ.บ.(ภาษาอังกฤษ), ศศ.ม.(พุทธศาสนศึกษา)
 พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
 : ดร. ประพันธ์ ศุภสร
 ป.ธ.๓, พธ.บ.(ศาสนา), ศศ.ม.(พุทธศาสนศึกษา),
 พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ / เมษายน / ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

วิธีการถามและการตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีรูปแบบการถาม ขึ้นตอน และการตอบปัญหา ๔ แบบ คือ แบบตอบสั้นไม่ซ้ำซ้อน แบบย้อนถามกลับ แบบแยกแยะประเด็น และแบบไม่ตรงตอบ ซึ่งหลักของการตอบนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้หลักปัญญา หลักเมตตาและหลักอุปายโกศลและลักษณะเด่นในการตรงตอบปัญหา พบว่ามีลักษณะเด่นที่สามารถมองเห็นได้ชัดใน ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ (๒) ตอบแบบสายกลาง (๓) มุ่งการนำสู่หลักปฏิบัติ (๔) ไม่มุ่งเอาแพ้เอาชนะทางทฤษฎี

ปัญหาและวิธีการถาม-ตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน มีผลการศึกษาวิจัยดังนี้

๑. เนื้อหาปัญหาของมาณพ ปัญหาที่มานพมาทูลถามนั้น เป็นการถามเพื่อจุดมุ่งหมายคือ ต้องการทราบเรื่องอวิชาและธรรมที่ทำให้อวิชาตกไปคือศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะและวิริยะ ในเนื้อหาปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ นั้น ก็เป็นการถามที่สอดคล้องกับเรื่องเหล่านี้

๒. วิธีการถามและเป้าหมายของการถามปัญหา ในการถามและเป้าหมายของการถามปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ เป็นการถามโดยมีหลักดังนี้ เป็นการถามเพื่อทำให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น เป็นการถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว และการถามเพื่อตัดความสงสัยหรือ การถามเพื่อประโยชน์ตน การถามเพื่อประโยชน์ผู้อื่น และการถามเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

๓. พุทธวิธีการตอบปัญหาเป็นการตรัสตอบปัญหาโดยใช้วิธีการตอบปัญหา ๔ อย่าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคำถามและคำตอบในปัญหาของมาณพที่ ๑๖ คนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการตรัสตอบปัญหาโดยการตอบสั้นไม่ซับซ้อน หรือเอ็งสพยากจนและการตรัสตอบแบบแยกแยะประเด็นหรือเรียกว่าวิภาษพยากรณ์

๔. ผลลัพธ์ของการตอบปัญหาท้ายที่สุดของการตรัสตอบปัญหา มาณพที่ ๑๖ พร้อมศิษย์บริวารได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระอรหันต์

การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ตามกรอบอริยสัจ ๔ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ในคำถามที่มาณพทูลถามพระพุทธเจ้าและคำตอบที่พระองค์ตรัสตอบนั้น เข้ากับหลักอริยสัจ ๔ ทั้งหมด เริ่มจากการถามปัญหาเป็นการถามถึงเรื่องความทุกข์และแนวทางเพื่อที่จะหลุดพ้นจากกองทุกข์ โดยต้องการวิธีที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ คือการเข้าถึงการดับทุกข์แบบที่พระพุทธองค์ทรงรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ นั้น และเมื่อมาณพที่ ๑๖ รับฟังพระคำตรัสตอบก็เกิดบรรลุโลกุตตรธรรม เข้าถึงนิโรธ ซึ่งเริ่มจากการปฏิบัติโดยมีศีลเป็นพื้นฐาน จนถึงสมาธิ และปัญญา คือหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์โดยสิ้นเชิง บรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือนิพพาน

Title of Thesis : An Analytical study of the Buddha's Methods of answering the Questions asked by the 16 Young Men.

Researcher : Miss Phinyada Jareesri

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee:

: Phramaha Somboon Vuḍḍhikaro

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.(Buddhist Studies)

: Dr. Prapan Supasorn

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 25 /April /2012

ABSTRACT

The question method and the answer methods in Theravāda Buddhism had the pattern of questioning, the phases and the answers to the questions which consisted of four types i.e. concise method; uncomplicated method, retort method with a question, categorized aspects and unresponsive method. The Buddha's methods of answering the questions were by *Paññā* (Using Wisdom), by *Mettā* (Loving-Kindness) and by *Upāyakosala* (Skillful means), and as by the characteristic in answering the questions that was found consisting of four aspects as follows; (1) Supporting the learning process (2) Practicing the middle way of answering the questions (3) aiming at the practice (4) Avoiding theoretically defeating one another.

The problems and the method of questioning and answering the questions the 16 young men as follows:

1. The contents of the questions and the questions they asked were for the purpose of knowing here by referred to *Avijjā* (Ignorance) and the Dhammas that were *Saddhā* (Faith), *Sati* (Mindfulness), *Samādhi* (Concentration), *Chanda* (Aspiration) and *Viriya* (Effort). The 16 young men's contents of questions were the questions that were in accord with these matters.

2. The methods of asking the questions and the objectives of asking the questions by 16 young men were of the following aspects; They were the questions for making clear what has never been seen, they were the questions for comparing with the things that have ever been seen,

and the questions for getting rid of doubt or for the benefit of oneself, the questions for other's benefit and the questions for the benefit of oneself and of others.

3. The Buddha's methods of answering questions were four concerning the question and the answer methods of the 16 young men. The Buddha answered their questions with short methods; uncomplicated, or *Ekaṅṅasabāyākaraṇa* (Precise Response) and *Vibhajjabāyākaraṇa* (Analyzable questions).

4. The result of answering the questions was that 16 young men and their followers finally attained *Arahantship* - the Worthiness.

For a study of the Buddha's methods in answering questions asked by 16 young men are based on the Four Noble Truths, Its result of this study it was found that the questions asked by 16 young men and the Buddha's answers From the wholly conformed the approach to the Four Noble truths, starting from asking the questions on sufferings and the way to be free from sufferings by way of attaining an enlightenment by the Buddha; and a cessation of suffering that was the penetrating in the Four Noble Truths. When 16 young men listened to the responses from the Buddha, they attained *Lokuttaradhamma* (Supramandane State) and entered Cessation of Suffering (*Nirodha*) by practicing the Noble Paths, starting from practicing the basic precepts up to Concentration (*Samādhi*) and Wisdom (*Paññā*) for being free from Defilement (*Kilesa*), Suffering (*Dukha*) and for achieving the ultimate goal of Buddhism *Nibbāna*.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์และความเอื้อเฟื้อจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อแสดงความขอบคุณให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยในการศึกษาระดับมหาบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแห่งนี้ รวมถึงการประสิทธิ์ประสาทวิชาภาษาบาลีแก่ผู้วิจัย ตลอดจนได้ถามเรื่องวิทยานิพนธ์และเป็นกำลังใจให้ตลอดมา ตั้งแต่ผู้วิจัยเรียนในระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาโท

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.ประพันธ์ สุภษร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้เป็นกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยจุดประกายทางความคิดในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ แก่ผู้วิจัย ได้เมตตาตลอดเวลาในการให้คำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับพร้อมทั้งทุ่มเทร่างกายและแรงใจถ่ายทอดความรู้ที่มีค่ารวมถึงข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าและเทคนิคต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์ให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณพระมหากฤษณะ ตรุโณ,ผศ.ดร. ประธานสอบวิทยานิพนธ์และ ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่มีเมตตาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระราชวรมุณี (พล อากาศโร), ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ที่ให้ความอนุเคราะห์เมตตาคอยส่งเสริมและสนับสนุนแก่ผู้วิจัย

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ได้แก่ พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร. ที่ช่วยชี้แนะแนวทางของงานวิจัยชิ้นนี้และอนุเคราะห์ตรวจสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ พระมหาไพเราะ ฐิตสีโล,ดร. เจ้าอาวาสวัดสระแก้ว จอ้างทอง ที่คอยเมตตาอนุเคราะห์แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เรียนปริญญาตรีจนถึงปริญญาโท คอยแนะนำ สั่งสอน และคอยส่งเสริมและสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในทุกเรื่องเสมอมา

ขอขอบพระคุณอาจารย์ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และ ดร.วีระกาญจน์ กนกกมลเสศ ที่เมตตาอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณพระครูมหานคราภิรักษ์ รองเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจ้าอาวาสวัดบรมวงศักรวารามวรวิหารผู้เป็นหลวงลุง ที่คอยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการทำวิจัย คอยเมตตาอนุเคราะห์แก่ผู้วิจัยอยู่เสมอมิได้ขาดพระมหาบุญเลิศ ธรรมทสุติและอาจารย์รังมี สุทนต์

ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาและคอยเมตตาอนุเคราะห์ใต้ถ่มวิทยานิพนธ์อยู่เสมอบรรดาจารย์ ดร. แม่ชี กฤษณา รักษาโถม, อาจารย์แสวง นิลนามะและอาจารย์ ดร. ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ที่อนุเคราะห์ ตรวจสอบ โครงร่างวิทยานิพนธ์ อีกทั้งคณาจารย์คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่ผู้วิจัยรวมถึงเจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่คอยเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ รศ.ดร. เรืองเดช ปั้นเขื่อนขัตติย์ และคุณพ่อจ่านงค์ สวมประจำ ที่ช่วยอุปถัมภ์ค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนในครั้งนี้ ตลอดจนคอยแนะนำสั่งสอน ใต้ถ่มในเรื่อง วิทยานิพนธ์และเป็นกำลังใจเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตวิทยาลัยทุก ๆ ท่าน พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยที่คอยใต้ถ่มในเรื่องวิทยานิพนธ์อยู่เสมอ พระครูใบฎีกาสันต์ ทวยรุกโข ผู้มีพระคุณที่ได้เมตตาให้คำปรึกษาและอนุเคราะห์เอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอขอบพระคุณ อาจารย์สังวร อ่อนสนิท อาจารย์อุดม จันทร์มาและ อาจารย์ไพศาล เทพธานี เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่อำนวยความสะดวกทุก ๆ อย่าง ในการติดต่อกับบัณฑิตวิทยาลัย และ ขอกราบขอบพระคุณ พระสมุห์ชนพล กิตติธโร เจ้าหน้าที่ ส่วนหอสมุดกลาง ที่ได้กรุณาช่วยค้นหาหนังสือแนะนำ ให้ข้อมูล ความรู้ แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มศึกษา มาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาธิดิ อนุภทโท เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไปกองวิชาการ ที่คอยเมตตาอนุเคราะห์ค่าใช้จ่ายในการศึกษา อีกทั้งอนุเคราะห์โน้ตบุ๊กให้แก่ผู้วิจัยหาข้อมูล สนับสนุนงานวิจัยและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณคุณอนุญา คล้ายจ่านที่ช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน

ขอขอบพระคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่น ๑๕ ทุกคนสำหรับกำลังใจและการสนับสนุนในด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย คุณทัศนีย์ น้าพิรุณ ที่คอยช่วยเหลือค่าใช้จ่ายและดูแลเป็นกำลังใจตั้งแต่เรียนจนถึงทุกวันนี้แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม นางสาวสาริกา พิมพา นางสาวสุจิตรา ภรณ์ จันทอง นายชนะยุทธ เกตุอยู่ นางสาวภักธิดา แรงทน นางสาวมณีรัตน์ ลีสุทธิพรชัย นางสาวรศนันท์ อาภาวาทศ นางสาวอารีรัตน์ คล้ายเอี่ยมและตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทาง วิชาการทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณครอบครัวของผู้วิจัยประกอบด้วยคุณแม่สุขสอาด จีรศิริและนาย ประเมษฐ์ จีรศิริ ผู้เป็นน้องชายสำหรับกำลังใจที่มีให้เสมอมา

ถ้าหากประโยชน์คุณงามความดีจะพึงบังเกิดมีจากงานวิจัยฉบับนี้ขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง บุชาคุณบุพการีผู้ให้กำเนิดและขอมอบแด่ ครู อาจารย์ ญาติมิตรทุกท่าน

และ ขอสำนึกคุณสถาบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอันเป็นมรดกทางธรรม ที่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์(อจจ. อาศภมหาเถร) ได้วางรากฐานเอาไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นบันไดในการศึกษาเล่าเรียนวิชาการชั้นสูงในพระบวรพุทธศาสนา ตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พระปิยมหาราช)

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงคุ้มครองอภิบาลผู้มีคุณูปการตามที่ได้ระบุนามและที่ไม่ได้ระบุนามทุกท่าน ให้ได้ประสบแต่ความสุขความเจริญสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลสมบุญผลตลอดมายุคกาล และขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์(อจจ. อาศภมหาเถร) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชรัตนโมลี (นคร เขมปาตี) คุณตาประเสริฐ-คุณยายชุ่มศรี สุวรรณฤทธิ์ ญาติมิตรทุกท่านและสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย

นางสาวกัญญาดา จีร์ศรี

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	๗
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ วิธีการถามตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑ หลักการ รูปแบบ ขั้นตอน ลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหา ของพระพุทธเจ้า	๑๐
๒.๒ วิธีการตอบปัญหา ๔ อย่างของพระพุทธเจ้า	๒๒
๒.๓ การถาม-ตอบปัญหาของบุคคลต่างๆ	๒๓
๒.๓.๑ พระราชา	๒๓
๒.๓.๒ นักรบ	๒๔
๒.๓.๓ ชาวบ้าน	๒๖

เรื่อง

หน้า

๒.๓.๔ เทวดา	๒๓
๒.๓.๕ สรุปการถาม-ตอบปัญหาของบุคคลต่าง ๆ	๓๐
๒.๔ เนื้อหาของคำถามและคำตอบ	๓๐
๒.๕ การตอบปัญหาให้ตรงจริต	๓๕
๒.๖ สรุป	๔๕
บทที่ ๓ ปัญหาและวิธีการถาม-ตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน	๔๖
๓.๑ ประวัติของพราหมณ์พาวรีและมาณพ ๑๖ คน	๔๖
๓.๑.๑ ประวัติของพราหมณ์พาวรี	๔๖
๓.๑.๒ ประวัติของมาณพ ๑๖ คน	๔๗
๓.๒ สาเหตุที่มาณพทูลถามพระพุทธเจ้า	๔๘
๓.๒.๑ สาเหตุจากพราหมณ์พาวรี	๔๘
๓.๒.๒ ความต้องการธรรมเพื่อแก้ความตาย	๔๙
๓.๒.๓ การถามปัญหาด้วยใจเพื่อทดสอบความเป็นสัมมาสัมพุทธะ	๕๐
๓.๓ เนื้อหาปัญหาของมาณพ ๑๖ คน	๕๒
๓.๓.๑ เนื้อหาปัญหาของอชิตมาณพ	๕๒
๓.๓.๒ เนื้อหาปัญหาของติสสเมตเตยมาณพ	๕๓
๓.๓.๓ เนื้อหาปัญหาของปุลณกมาณพ	๕๓
๓.๓.๔ เนื้อหาปัญหาของเมตตคุมาณพ	๕๔
๓.๓.๕ เนื้อหาปัญหาของโรตถกมาณพ	๕๖
๓.๓.๖ เนื้อหาปัญหาของอุปสีวมาณพ	๕๖
๓.๓.๗ เนื้อหาปัญหาของนันทมาณพ	๕๘
๓.๓.๘ เนื้อหาปัญหาของเหมกมาณพ	๕๙
๓.๓.๙ เนื้อหาปัญหาของโตเทยมาณพ	๕๙
๓.๓.๑๐ เนื้อหาปัญหาของกัปปมาณพ	๖๐
๓.๓.๑๑ เนื้อหาปัญหาของชตุกัณณิมาณพ	๖๐
๓.๓.๑๒ เนื้อหาปัญหาของภัทราวุธมาณพ	๖๑
๓.๓.๑๓ เนื้อหาปัญหาของอุทยมาณพ	๖๑

เรื่อง	หน้า
๓.๓.๑๔ เนื้อหาปัญหาของโปสทมาณพ	๖๒
๓.๓.๑๕ เนื้อหาปัญหาของโมฆราชมาณพ	๖๓
๓.๓.๑๖ เนื้อหาปัญหาของปิงคิยมาณพ	๖๓
๓.๓.๑๗ สรุปเนื้อหาปัญหาของมาณพ ๑๖ คน	๖๔
บทที่ ๔ วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คนตามกรอบอริยสัจ ๔	๖๕
๔.๑ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า	๖๕
๔.๒ ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของมาณพ ๑๖ คน	๗๓
๔.๓ วิธีการตอบปัญหา	๑๑๔
๔.๔ ผลของการตอบปัญหา	๑๒๔
๔.๔.๑ ผลของการตอบปัญหาโดยตรง	๑๒๔
๔.๔.๒ ผลของการตอบปัญหาโดยอ้อม	๑๒๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๒๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๐
บรรณานุกรม	๑๓๔
ภาคผนวก	๑๓๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย
 อรรถกถาฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราช
 วิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
 ม.มู. (บาลี) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ม.มู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั (ภาษาไทย)
 ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกั (ภาษาไทย)
 ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกั (ภาษาไทย)
 สั.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
 สั.นิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
 สั.สพ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)
 สั.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
 อง.เอกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.จตุกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.ฉกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.สตตก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.นวก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.ทสก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
 ขุ.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
 ขุ.อิติ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)

ขุ.ศุ. (บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ศุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ปุ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก ปุคคลปัญญัตติ	(ภาษาไทย)
-----------------	---------------------------	-----------

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.(ไทย) =	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
------------------	-------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขุขนุชวคคอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (บาลี) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวคคอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ. (บาลี) =	มชฺฉิมนิกาย ปปฺพจฺสุทฺธิ มฺลปณฺณาสกอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.อ. (บาลี) =	สํยุตฺตนิคาย สารัตถปกาสินี นิตานวคคอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.เอกก.อ. (บาลี) =	องฺคฺคฺตฺตนิคาย มโนรตฺตปุรณิ เอกกนิปาตอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.เอกก.อ. (ไทย) =	อังคฺคฺตฺตนิคาย มโนรตฺตปุรณิ เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ศุ.อ. (บาลี) =	ขุททกนิกาย ปรมตฺตโฆตฺติกา สุตตนิปาตอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.อ. (บาลี) =	ขุททกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชตฺติกา จุฬนิตเทศอกฺกุ ฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อภินวฎีกา. (บาลี) =	ทีฆนิกาย สารวิลาสินี สีลขุขนุชวคคอกภินวฎีกา	(ภาษาบาลี)
---------------------------	---	------------

การใช้หมายเลขย่อ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย บอกเล่ม ข้อ หน้า เช่น วิม.(ไทย) ๔/๗/๑๑
หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ ข้อที่ ๗ หน้า ๑๑

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา บอก เล่ม หน้า ถ้าไม่มีลำดับเล่ม บอกหน้า เช่น ที.อ.
(บาลี) ๑/๕๐-๕๑ หมายถึง สุตตมนุตปิฎก ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขุขนุชวคคอกฺกุ ฐกถา ภาษาบาลี

ภาค ๑ หน้า ๕๐-๕๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔ ที.อี.อ.(ไทย) ๑/๑/๑๕๖ หมายถึง สุนตันตปิฎก
ที่มณีกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถาภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๑๕๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

ที.อี.อ.กวีนิพนธ์(บาลี) ๒๔๗ หมายถึง ที่มณีกายสีลขันธวรรคกวีนิพนธ์ ภาค ๑ หน้า
๒๔๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธเจ้าทรงได้รับการขนานพระนามว่า พระบรมศาสดา ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม ในพระบาลีมีบทพุทธคุณว่า “สตุถา เทวมนุสฺसानิ”^๑ และมีพระคุณว่า “อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ” เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม^๒ พระนามเหล่านี้ แสดงความหมายอยู่ในตัวว่า สุตยอดเยี่ยมของนักปราชญ์ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระองค์ ในฐานะทรงเป็นนักการสอนผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่แยบยล และทรงใช้วิธีสอนหลายแบบในการประกาศพระศาสนาตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วทุกอย่างก้าวพระองค์ทรงอยู่ในพระอาการสั่งสอนมนุษย์ทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เกิดขึ้นจากปฏิบัติแห่งพระองค์ทั้งสิ้นการที่พระองค์ทรงสั่งสอนวิธีใดนั้นขึ้นอยู่กับบุคคล สภาพแวดล้อม เหตุการณ์ และภาวะปัญหาต่างๆ เสมอ การสอนของพระพุทธองค์มีหลายแบบตามความเหมาะสมแก่บุคคล และกาลเทศะ เช่น แบบสนทนาหรือสากัจฉา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหาและแบบวางกฎข้อบังคับ^๓

การถามปัญหาและการตอบปัญหาเป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุด ในสังคีตสูตรได้แยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. เอกังสพพยากรณ์ยปัญหา - ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว
๒. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ยปัญหา - ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม
๓. วิภังชพยากรณ์ยปัญหา - ปัญหาที่ควรแยกตอบ
๔. รุปนียปัญหา - ปัญหาที่ควรงดตอบ^๔

^๑ คำว่านี้ กล่าวถึงมากมายในพระไตรปิฎก หมายถึง พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเช่น วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕/๖๕, ที.ส.(ไทย) ๕/๑๕๗/๕๐, อภิ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๗๗/๒๐๘.

^๒ วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๕๘/๑๒๔, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๐๓, อภิ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๗๗/๒๐๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

^๔ ที.ป.(ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

พระสูตรที่เกี่ยวกับการถามตอบปัญหานี้ มีหลายพระสูตรเช่น ในอาฬวกสูตร เป็นพระสูตรที่เกี่ยวกับอาฬวกยักษ์ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

อาฬวกยักษ์ ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเล่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ อะไรเล่ามีรสล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงชีวิตของผู้เป็นอยู่อย่างไรว่าประเสริฐสุด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ ความสัตย์แลมีรสล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาให้อาฬวกยักษ์ได้เข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว อาฬวกยักษ์ก็นอบน้อมพระพุทธเจ้าและพระธรรมที่ชักนำให้เป็นคนดี ในพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่อาฬวกยักษ์ทำให้อาฬวกยักษ์ที่เห็นผิคนั้น เข้าใจในธรรมอย่างลึกซึ้งหมดความสงสัยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ในปรากวสูตร เทวดาองค์หนึ่ง ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นทางแห่งความเลื่อมพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้เจริญก็รู้ได้ง่ายผู้เลื่อมก็รู้ได้ง่ายผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เลื่อมซังกรรม^๕ ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสชี้แจงข้อสงสัยของเทวดาในเรื่องหนทางแห่งความเลื่อม ๑๒ ประการ จนทำให้เทวดาเลื่อมใสในธรรม

ในวัตถุปมสูตร สุนทรិการทวาชะทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการทำตนให้บริสุทธิ์ ด้วยวิธีลงอาบนํ้า ในแม่ นํ้าศักดิ์สิทธิ์พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาให้เขาเข้าใจเรื่องความบริสุทธิ์ เกี่ยวกับการอาบนํ้า โดยใจความว่าคนทำบาปถึงจะลงอาบนํ้าเป็นประจำก็ไม่สามารถทำตนให้บริสุทธิ์ จากบาปทั้งปวงได้ส่วนบาปกรรมที่อยู่ภายในจิตใจซึ่งเป็นผลเกิดจากการกระทำที่ไม่ดีของคนๆ นั้น ต้องชำระล้างด้วยการซักเกลากาย วาจาและใจ ด้วยการรักษาศีล เว้นจากการฆ่าสัตว์ไม่ตระหนี่ บุคคลจึงจะบริสุทธิ์ จากบาปทั้งปวงได้ ในพระสูตรนี้เป็นการแสดงธรรมแบบอุปมาอุปไมยและมีการถามตอบ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่สุนทริการทวาชะที่เห็นว่าการอาบนํ้าศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ตนบริสุทธิ์ แต่พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงข้อสงสัยของสุนทริการทวาชะจนเลื่อมใสและทูลขออุปสมบท ในเวลาต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหันต์

การถามตอบปัญหาในพระพุทธศาสนานี้ เป็นวิธีการแสดงธรรม และเป็นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าอีกรูปแบบหนึ่งทำให้ผู้ถามได้คลายข้อสงสัยต่างๆ การถามตอบปัญหาจึงมี

^๕ ส.ส(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^๖ บ.สุ(ไทย) ๒๕/๕๑-๕๒/๕๒๓.

^๗ ม.มู(ไทย) ๑๒/๓๕-๘๐/๖๘-๖๙.

ความสำคัญอย่างยิ่งของพระพุทธเจ้าจะเห็นได้จากพุทธกิจ๕ ประการ^๘ ว่าการตอบปัญหานี้เป็นพุทธกิจสำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อทรงตอบปัญหาจบลง ทำให้ผู้ถามเข้าใจแจ่มแจ้งพอใจแล้วแสดงตนนับถือพระรัตนตรัยและบวชในพระพุทธศาสนา

นอกจากพระสูตรที่กล่าวแล้ว ยังมีบุคคลที่น่าศึกษาจำนวนหนึ่ง ถือว่าเป็นกลุ่มใหญ่ เรียกว่า มานพ ๑๖ คนที่เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี ได้เดินทางมาถามปัญหากับพระพุทธเจ้า เพื่อที่จะให้พระพุทธเจ้าทรงแก้ข้อสงสัยในเรื่องต่างๆ

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ปารายนวรรคปรากฏรูปแบบการถามตอบปัญหาของมานพ ๑๖ คน อยู่ในรูปของคาถา^๙ พระสารีบุตรได้นำมาขยายความอธิบายความเพิ่มเติมให้ละเอียดยิ่งขึ้น คือ ประวัตติของพราหมณ์พาวรี สาเหตุที่พราหมณ์พาวรีได้ฝากคำถามให้มานพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ของตนไปทูลถาม พระผู้มีพระภาคเพื่อพิสูจน์ว่าเป็นพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่มานพทั้ง ๑๖ คนนั้น คือ (๑) อจิตมานพ (๒) ติสสเมตเตยขมานพ (๓) ปุณณกมานพ (๔) เมตตคฺคฺมานพ (๕) โชตกมานพ (๖) อุปลิวาณพ (๗) นันทมานพ (๘) เหมกมานพ (๙) โตเทยขมานพ (๑๐) กัปปมานพ (๑๑) ชตุกัณณิมานพ (๑๒) ภัทราวุธมานพ (๑๓) อุทยมานพ (๑๔) โปสาทมานพ (๑๕) โมฆราชมานพ (๑๖) ปิงคิยมานพ^{๑๐}

ปัญหาและพระคำรัสตอบนี้มีลักษณะการถามและการตอบที่แตกต่างกัน เช่น อจิตมานพทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “โลกถูกอะไรหุ้มห่อไว้ โลกไม่สลดไสเพราะอะไร” หรือ ติสสเมตเตยขมานพทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ใครเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้ ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร”

ฉะนั้นการถามปัญหาของมานพ ๑๖ คน และการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าแก่มานพ ๑๖ คน เป็นเรื่องที่น่านำมาศึกษาวิเคราะห์ในแง่มุมต่างๆ ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีหลักการรูปแบบขั้น ตอนและมีวิธีการแทรกหลักธรรมลงในคำตอบแต่ละประเภทของคำถามนี้ ข้อดีคล้องกับหลักอริยสัจ๔ อย่างไร อันจะทำให้เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเกิดประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมานพ ๑๖ คน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

^๘ ที.ที.อ.(บาลี) ๑/๔๕-๔๗, ที.ที.อ.(ไทย) ๑/๑/๑๔๗, อญ.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๕๖-๕๘, อญ.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑/๑๑๒-๑๑๓, ที.ที.อ.ภินว.ฎีกา, (บาลี) ๑/๒๔๗.

^๙ บุ.สุ(ไทย) ๒๕/๕๘๓-๑๑๕๖/๗๓๕-๗๘๐.

^{๑๐} บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๕๗-๑๗๔/๑๑-๔๒.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิธีการถามตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการถามปัญหาของมาณพ ๑๖ คน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ตามกรอบอริยสัจ ๔

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักการถามและตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ปัญหาของมาณพ ๑๖ คน เป็นปัญหาแบบใด มีเนื้อหาสาระอย่างไร และพระพุทธองค์ทรงใช้แนวการตอบปัญหาในระดับใด สามารถนำปัญหาและการตอบปัญหานั้นมาประยุกต์กับเหตุการณ์ปัจจุบันได้อย่างไร
- ๑.๓.๓ พุทธวิธีการตอบปัญหาสัมพันธ์กับอริยสัจ ๔ อย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ ศึกษาวิเคราะห์วิธีการถามตอบปัญหา หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์แยกแยะลักษณะคำถามและคำตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ที่มาทูลถามปัญหา โดยวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์กับอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๑.๔.๒ พุทธวิธีการตอบปัญหา หมายถึง วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

- ๑. เอกังสพพยากรณ์ปัญหา(ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)
- ๒. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา(ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)
- ๓. วิภังชพยากรณ์ปัญหา(ปัญหาที่ควรแยกตอบ)
- ๔. รุปนียปัญหา(ปัญหาที่ควรงดตอบ)^{๑๑}

และรวมถึงการตอบปัญหामานพ ๑๖ คน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาวิเคราะห์วิธีการถาม-ตอบปัญหา : ศึกษาเฉพาะกรณีมาณพ ๑๖ คน จะศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

^{๑๑} ปัญหาพยากรณ์สูตร, อ.จตุกก(ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

๑.๕.๑ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) พุทธวิธีในการสอน^{๑๒} องค์คุณสมบัติที่เด่นของพระพุทธเจ้า เช่นบุคลิกภาพ คุณธรรม หลักทั่วไปในการสอนแบ่งเป็น๓ หมวด

ก) เกี่ยวกับเรื่องที่สอน ได้แก่ สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย ไปสู่สิ่งที่รู้เห็นเข้าใจยาก สอนเนื้อหาที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง สอนตรงเนื้อหา คมอยู่ในเรื่อง สอนมีเหตุผล เห็นจริงได้ สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ

ข) เกี่ยวกับตัวผู้เรียน ได้แก่ รู้คำนึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงจิต ๖ และบุคคล ๔ เหล่า ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล สอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา

ค) เกี่ยวกับวิธีการสอน ได้แก่ การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดี การสร้างบรรยากาศปลอดโปร่ง และให้เกียรติแก่ผู้เรียน สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริง มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน ใช้ภาษานุ่มนวลไม่หยาบคาย และลีลาการสอนแบบต่างๆ เช่นแบบปจฉาแบบบรรยาย แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและวิธีตอบให้เหมาะสม

ฉะนั้น จุดสำคัญคือ การนำเสนอเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมและการตอบปัญหาแก่บุคคลทั่วไป ในการตอบปัญหา ต้องศึกษาจิตของผู้ถาม ว่ามีจุดประสงค์อะไร ก็สามารถตอบตรงจุดประสงค์ ซึ่งจะเป็นแนวทางศึกษาวิจัยข้อมูลค้นหาในพระวินัยและพระสูตร

๑.๕.๒ สมเด็จพระญาณสังวร โสภสปัญหา ในหนังสือโสภสปัญหา นี้แบ่งเป็น ๓ ส่วนคือธรรมเนียมปฏิบัติเบื้องต้น โสภสปัญหาและธรรมบรรยายพิเศษ แต่ละส่วนประกอบด้วย เรื่องต่างๆ ดังนี้

โสภสปัญหา ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ ๑ เรื่อง

(๑) วัตถุประสงค์ กล่าวถึงเรื่องราวที่เป็นเหตุให้เกิดมีโสภสปัญหาขึ้น เป็นเชิงบทนำของโสภสปัญหา ถัดจากหนังสือพระสูตรแปลพร้อมทั้งอรรถกถา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

(๒) คำแปลโสภสปัญหา เป็นสำนวนแปลของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โสภสปัญหาภาษาบาลีนั้น เรียงไว้เป็นรูปคาถา ชื่อปารายนวคคที่ ๕ แห่งสุดตนิปาต

^{๑๒} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๔๕.

ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๒๕ คำแปลโศปสปัญหา^๓ คัดจากหนังสือเรื่อง อนุพุทธประวัติ ตอนประวัติแห่งพระโมฆราช พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น

(๓) โศปสปัญหาธรรมบรรยาย ของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ในพรรษากาล ๒๕๒๔ รวม ๔๐ ครั้ง^๓

๑.๕.๓ แสง จันทรงาม วิธีสอนของพระพุทธเจ้า วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า หรือวิธีสอนของพระพุทธเจ้าแบบต่างๆ วิธีเลือกสอนคนประเภทต่างๆ ตามจริตของบุคคล ตามภูมิสติปัญญาและภูมิหลังของบุคคล วิธีการใช้สื่อภาษาในการสอน ยากง่ายตามภาษาของผู้ฟัง พร้อมยกเรื่องราวและที่มาเกี่ยวกับวิธีสอนและวิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นำเสนอพุทธวิธีการเผยแผ่หลักธรรมแก่บุคคลทั่วไปสมัยพุทธกาล ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกบางส่วนและพระสุตตันตปิฎก ที่เป็นเรื่องราวการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า^๔

๑.๕.๔ พระฉลวย อุดตโม (กำแพงนิล) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า” สรุปผลการวิจัยว่าวิธีตรัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์นั้น คือการแสดงความจริงให้ปรากฏ แสดงหลักเหตุปัจจัย ตรัสไปตามหลักแห่งความจริง ก็คือหลักอภิปัจจยตา หรือปฏิจจนูปบาท หลักที่เป็นเหตุเป็นผลอิงอาศัยของกันและกัน แสดงให้ผู้ทูลถามนั้นได้รับฟังเมื่อฟังแล้วก็ให้ผู้นั้นนำไปพิจารณาด้วยสติปัญญาของตน แล้วตัดสินใจเอง พระองค์จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับตัวบุคคลใดๆทั้งสิ้น พระองค์มีหน้าที่แสดงหลักแห่งความจริง เอาความจริงที่สัมผัสได้มาพูดคุยกัน ผิดถูกอย่างไรเป็นเรื่องของการสร้างเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยที่บุคคลนั้นๆกระทำจะเป็นตัวตัดสินใจเอง การตรัสตอบปัญหาของพระองค์นั้นมุ่งเน้นประโยชน์ที่ผู้ถามจะได้รับ ไม่คำนึงถึงลาภสักการะหรือแม้แต่สาวก พระองค์ไม่แสวงหา สาวกของพระพุทธองค์ทุกรูปนั้นสมควรใจเข้ามาเป็นสาวกของพระองค์ด้วยตนเอง ด้วยผลของการปฏิบัติรู้แจ้งในหลักธรรมตามที่พระองค์ตรัสสอนนั้น ตามที่ปรากฏในทุกครั้งที่พระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาจบลง ผู้ทูลถามนั้นจะแสดงตนยอมรับนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

จะเห็นได้ว่าการตรัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์นั้นมุ่งให้สิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดขึ้นกับผู้ทูลถามนั้นอย่างแท้จริง พระองค์ตรัสแต่ความเป็นจริง ความจริงคืออะไร ธรรมจริงคือหลักธรรมทั้งหมดที่พระพุทธองค์ตรัสสอนตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี และทรงเชื่อเชิญให้ทุกคนใน

^๓ สมเด็จพระญาณสังวร, โศปสปัญหา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖.

^๔ แสง จันทรงาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

โลกนี้”ได้ลองเข้ามาพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติทดสอบดูด้วยตนเอง โดยเฉพาะหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ หลักปฏิบัติที่เป็นสายกลาง ซึ่งเป็นหลักที่เด่นที่สุด ล้ำสมัยทุกกาล ไม่ว่ากาลเวลาผ่านไปยาวนานสักเท่าใดก็ตาม หลักมัชฌิมาปฏิปทา ที่เป็นหลักปฏิบัติสายกลางของพระพุทธเจ้านี้ ยิ่งนานยิ่งมีความเด่นชัดขึ้น ทางปฏิบัติสายกลางนี้ ถ้าจะพูดในแง่ของประโยชน์ที่ผู้ปฏิบัติตามจะได้รับ ก็คือเป็นความพอดีที่ทำให้กุศลธรรมลดลงไปเรื่อยๆจนทำให้ผู้ปฏิบัติผู้นั้นมีสติปัญญาที่สมบูรณ์เต็มเปี่ยมแล้ว นั่นคือ ความพอดีที่ยั่งยืนเป็นอมตะ(นิพพาน)ในความหมายอันแท้จริงทางพระพุทธศาสนา^๕

๑.๕.๕ พระมหากิจการ โชติปญฺโญ(ยุดิพนธ์) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาพุทธวิธีการให้การปรึกษาที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก” สรุปผลการวิจัยว่า พุทธวิธีการให้การปรึกษา คือวิธีการแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค เพื่อช่วยให้ผู้มีความทุกข์หรือปัญหาในชีวิตได้ค้นพบหนทางแก้ไขปัญหาของตนได้ด้วยตนเอง โดยมีพระผู้มีพระภาคเป็นกัลยาณมิตรคอยให้กำลังใจ และช่วยทำความกระง้างในปัญหาด้วยกระบวนการพุทธวิธีที่ทรงใช้กับผู้มาขอรับการปรึกษาให้มีแนวทางในการแก้ปัญหาหรือความทุกข์ของตนเอง

กระบวนการเริ่มต้นของการให้การปรึกษาดังกล่าวเป็นการสร้างสัมพันธภาพระหว่างพระผู้มีพระภาค ซึ่งเป็นผู้ให้การปรึกษากับผู้มาขอรับการปรึกษาที่มีความทุกข์หรือปัญหา ให้เกิดความเข้าใจก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่ปัญหาที่เป็นความทุกข์ รูปแบบการให้การปรึกษาเป็นลักษณะการถามตอบ สนทนา ทำปัญหาหรือความทุกข์ให้เกิดความกระง้าง ทำให้ผู้มาขอรับการปรึกษาเกิดความแจ่มแจ้ง ในสิ่งที่ปัญหาหรือความทุกข์นั้นด้วยตนเอง หลังจากนั้นสรุปเรื่องราวทั้งหมดที่เป็นปัญหาหรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นพร้อมแนะแนวทางเพื่อนำไปปฏิบัติ ทำให้ผู้มาขอรับการปรึกษาเกิดความกระง้างในทุกๆปัญหาและจัดการกับปัญหาและความทุกข์ได้ด้วยตนเอง จนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด^๖

๑.๕.๖ พระมหาพิสิฐ วิสิฏฺฐ ฐปญฺโญ(เสียนิสัย) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต” สรุปผลการวิจัยว่า คัมภีร์เทวดาสังยุตเป็นคัมภีร์หนึ่งที่รวบรวมการสนทนาถามตอบปัญหาธรรมระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า ซึ่งเทวดานั้น พระพุทธศาสนาระบุว่ามี ๓ ระดับ คือระดับกามาวจร ๑ ระดับรูปาวจร ๑ ระดับอรุฬาวจร ๑ มี

^๕ พระฉลวย อุดตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๖.

^๖ พระมหากิจการ โชติปญฺโญ(ยุดิพนธ์), “การศึกษาพุทธวิธีการให้การปรึกษาที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔๒.

คุณสมบัติพิเศษกว่ามนุษย์ สถิตอยู่บนแดนสวรรค์ชั้นฟ้า อันเต็มเปี่ยมด้วยของอันเป็นทิพย์ เสวยสุขอันรื่นรมย์ มีฤทธานุภาพ แต่เทวดาแม้จะมีคุณวิเศษเพียงใด ก็ไม่สามารถไขปัญหาของตนเองได้ทั้งหมด จึงมักเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทุกคำคำหนึ่งก็ได้ชัดเจนในคัมภีร์เทวดาสังยุต เทวดาจำนวนมากที่ไม่ค่อยได้ระบุชื่อและโคตร มาเข้าเฝ้าทูลสนทนากล่อมปัญหาธรรมที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณตรัสตอบปัญหาเสมอในฐานะทรงเป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ในส่วนของเทวดานี้ ทรงตอบหักธรรมเพื่ออนุเคราะห์เทวดา ทำให้เทวดาเกิดศรัทธา หมดสิ้นความสงสัยเกิดปัญญาและบรรลุนิพพานเป็นจำนวนมากไม่น้อย^{๑๖}

๑.๖ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเน้นศึกษาวิธีการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าจำนวน ๑๖ คนที่เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี และจะศึกษาวิจัยในส่วนที่เป็นหลักการ รูปแบบ ขั้นตอนและลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับศิษย์ของพราหมณ์พาวรี คำถามใดที่ควรตอบ โดยนัยเดียว คำถามใดที่ควรตอบ โดยย้อนถาม คำถามใดที่ควรแยกตอบ โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนเอกสารตำรา งานวิจัยและวรรณกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ มีวิธีการดังนี้คือ

๑.๗.๑ เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสนทนาโต้ตอบของพระพุทธเจ้า ที่ทรงตอบปัญหาแก่บุคคลต่างๆที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

๑.๗.๒ เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการถามตอบปัญหาระหว่างมาณพ ๑๖ คนที่เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรีกับพระพุทธเจ้าทั้งในเอกสารปฐมภูมิคือ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ และเล่มที่ ๓๐ และเอกสารทุติยภูมิ คือ อรรถกถา หนังสือ บทความ และวิทยานิพนธ์

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลจากการค้นคว้าเพื่อตอบปัญหาการวิจัย

๑.๗.๔ สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

^{๑๖} พระมหาพิสิฐ วิสิฐ รูปญ โฉฐเสวินสังข, “การศึกษาวเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบวิธีการถามตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ทำให้ทราบถึงปัญหาและวิธีการถามปัญหาของมาณพ ๑๖ คน
๓. ให้ทราบพุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ที่สอดคล้องกับอริยสัจ๔

บทที่ ๒

วิธีการถามและการตอบปัญหาในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงวิธีการถามและการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในพระองค์ทรงมีหลักการ รูปแบบ ขั้นตอนและลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหาเป็นอย่างไรจะอธิบายแยกเป็นแต่ละประเด็น ดังนี้

๒.๑ หลักการ รูปแบบ ขั้นตอน ลักษณะเด่นในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๒.๑.๑ หลักการ ในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๑. หลักการในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัมพันธัญญะทรงรู้ธรรมทั้งปวง ทรงรู้ทั่วทั้งหมด ในความเป็นไปของสัตว์โลก หลักการในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า ทรงทำเป็นพุทธประเพณีในการตรัสถามดังนี้ “พระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่อง ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลอันควร ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ตรัสถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ ไม่ตรัสถามเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงจัดเชิงที่ไม่เป็นประโยชน์เสียด้วยอริยมรรคแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายสอบถามภิกษุทั้งหลายด้วยเหตุ ๒ ประการคือ จะทรงแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง การถามปัญหาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการตรัสสอนธรรมหรือเป็นการปฏิสังขารโดยทั่วไป ก่อนนำไปสู่ปัญหาที่ผู้เข้ามาเฝ้าจะทูลถามและพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบ

๒. หลักการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

ในการตรัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์แก่บุคคล เช่น พราหมณ์ กษัตริย์ ภิกษุ ภิกษุณี ปริพาชก นิครนถ์ เป็นต้น มีหลักการตอบปัญหาไว้ ๓ ประเด็นคือ

๑) เป้าหมายในการตอบ

พระพุทธเจ้าจะตรัสตอบปัญหาแก่บุคคลใด ไม่ว่าจะ เป็นภิกษุสาวก เจ้าลัทธิ พราหมณ์ กษัตริย์ และเทวดาก็ตาม การตรัสตอบปัญหาของพระองค์บางครั้ง ตรัสตอบเพียงสั้นๆ

๑ วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๕๕/๖๐, วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๓/๑๓๗-๑๓๘.

บ้าง ครัสตอบอธิบายยาวบ้าง บางที่ไม่ครัสตอบเมื่อทรงเห็นว่าปัญหานั้น ไร้สาระไม่เป็นประโยชน์ แก่ผู้ถาม ทรงหาวิธีนำผู้ถามนั้น ให้รู้ในเรื่องอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเขาเอง พระพุทธองค์ทรงมี จุดมุ่งหมาย คือทำหน้าที่ให้ผู้ถามปัญหานั้น เกิดความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่เขาถามนั้น อย่างชัดเจน เมื่อพระพุทธองค์ครัสตอบปัญหานั้น จบลงผู้ถามนั้น มีความเข้าใจและสามารถวินิจฉัยในสิ่งที่ พระองค์ครัสตอบในเรื่องนั้น ได้ด้วยตัวเอง หลักเป้าหมายของพระพุทธเจ้าในการครัสตอบปัญหา จะอยู่ที่ทรงใช้วิธีการอธิบายเพื่อให้ผู้ถามนั้น เกิดความรู้กระจ่างชัดและถูกต้อง ให้ผู้ถามได้เกิด สัมมาทิฏฐิและเกิดปัญญา เป้าหมายที่ชัดเจนของพระองค์คือให้ผู้ทูลถามเกิดปัญญารู้แจ้งตามความ เป็นจริง

๒) หลักท่าทีต่อผู้ถาม

จะศึกษาในเรื่องท่าทีของพระพุทธเจ้าที่มีต่อท่าทีของผู้ที่เข้าเฝ้าทูลถามปัญหา กับพระพุทธองค์ ดังนี้ ท่าทีของผู้ที่เข้าเฝ้าจึงมีความสำคัญ เนื่องจากในสังคมต้องมีการแสดงออก ต่อกันและเป็นสื่อที่ทำให้ผู้ที่เราสนทนาด้วยรู้ว่าบุคคลนั้น มีความสนใจหรือไม่พอใจ ซึ่งในการครัสตอบปัญหาจะได้ผลหรือไม่ได้ผล ผู้เข้ามาเฝ้าจะปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติก็ขึ้นอยู่กับท่าทีที่มี ปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลเหล่านั้น หลักท่าทีที่พระพุทธองค์ต้องการที่จะสั่งสอนบุคคลเหล่านั้น ทรงใช้หลักเมตตา เป็นหลักท่าทีที่จะปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่พระองค์จะทรงสั่งสอน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้น มีท่าทีที่ดีตอบต่อพระองค์ เพื่อลดทิฏฐิมานะของเขาเหล่านั้น โดยทรงมีท่าทีที่ยืดหยุ่นที่ ประกอบด้วยเมตตา เพื่อนำพาให้บุคคลเหล่านั้น ได้รู้และเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ทรงสั่งสอนแม้ว่า บุคคลนั้น จะมึนงง มีทิฏฐิ มีโทสะ หรือมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อพระองค์ก็ตาม พระองค์ก็ทรงมีท่าทีที่เป็นมิตรเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อบุคคลนั้นๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่บุคคลเหล่านั้น หลักเมตตา ธรรมนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้ถือปฏิบัติมาโดยตลอด และทรงสั่งสอนให้บุคคลอื่นมีเมตตาที่ดีต่อ กัน

๓) ศิลปะวิธีการในการครัสตอบปัญหา^๒ แบ่งเป็น ๓ ดังนี้

ก. อุปมา ศึกษาในแง่ศิลปะวิธีการที่พระองค์ทรงใช้ในการครัสตอบปัญหาแก่ บุคคลเหล่านั้น ในการครัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์นั้น บางครั้งพระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่าง เปรียบเทียบเพื่อให้ผู้ทูลถามนั้น ได้มองเห็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในการอธิบายคำตอบในเรื่องต่างๆ

^๒ พระจลวย อุคค โม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๐.

^๓ อ้างอิงแล้ว

ตัวอย่างที่พระองค์นำมายกเป็นอุปมาอุปไมยส่วนใหญ่จะนำเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวผู้ทูลถามหรือสิ่งที่มีประสบการณ์ ทำให้เขาเข้าใจในเรื่องนั้นง่ายขึ้น

ข. คำพูดใหม่ศิลปะอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการตรัสตอบปัญหา คือ การนำคำพูดนั้นมาให้ความหมายใหม่ทางจริยธรรม ในการตรัสตอบปัญหาแก่บุคคลต่าง ๆ นั้น การใช้ภาษาและการสื่อความหมายเพื่อที่จะให้ผู้ทูลถามเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ตรัสตอบนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง พระพุทธองค์ทรงใช้ศิลปะในการสื่อความหมายกับบุคคลเหล่านี้ ในกรณีนี้ จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงนำเอาคำที่คนในท้องถิ่นเขาใช้พูดกันอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการสื่อความหมายใหม่ทางจริยธรรม

ค. มองต่างมุม ส่วนมากพบในการทูลถามปัญหาของเหล่าเทวดา ลักษณะของปัญหาที่ทูลถามพระพุทธองค์นั้น เทวดารู้คำตอบอยู่แล้ว แต่ก็ทูลถามเพื่อฟังทัศนะของพระพุทธองค์ว่ามีมุมมองปัญหาเดียวกันนั้นอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างกันที่ตนรู้หรือตนเข้าใจ พระพุทธองค์ทรงใช้ศิลปะตรัสตอบแบบมองคนละมุม ศิลปะหรือเทคนิคที่พระพุทธเจ้าทรงใช้นั้นคือ หลักอุปายโกศล เพื่อนำให้ผู้ถามเกิดความรู้ ทำสิ่งที่เข้าใจยากรู้สึกลำบาก ให้เข้าใจง่ายรู้ได้ง่าย หลักอุปายโกศลนี้ ทรงใช้โดยสัมพันธ์กับหลักปัญญาและหลักเมตตาด้วย กล่าวคือในการตรัสตอบปัญหา แต่ครั้ง พระองค์ทรงใช้พระปัญญาของพระองค์มุ่งเพื่อให้ผู้สนทนานั้นเกิดปัญญา จะปฏิบัติต่อเขาด้วยเมตตาและใช้หลักอุปายโกศล เพื่อให้ผู้ทูลถามนั้น เข้าสู่หลักเป้าหมาย จนเกิดปัญญา ความรู้ในการที่จะดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่ดีงาม ตลอดจนถึงการได้รับประโยชน์อันสูงสุด มีชีวิตเป็นอิสรภาพ คือพระนิพพาน

๓. สรุปหลักการในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการตรัสตอบปัญหานี้ พระองค์ทรงมีทั้งเป้าหมายคือมุ่งให้ผู้ทูลถามคำถามแก่พระองค์ได้เข้าใจในคำตอบที่พระองค์ทรงตรัสตอบ นำพาให้เกิดปัญญารู้และเข้าใจในสิ่งที่ถามนั้น มีทั้งทำที่ปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ที่เขาเฝ้าแม้ว่าบุคคลที่เฝ้านั้นจะมีอากัปกริยาที่ดีหรือไม่ดีหรือแฝงด้วยเจตนาที่เป็นมิตรหรือไม่เป็นมิตรกับพระองค์ก็ตาม แต่พระองค์ทรงมีบุคลิกภาพที่ดีและมีทำที่ที่ดีงาม ทรงมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อบุคคลต่างๆ เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นไว้วางใจและรับฟังคำสั่งสอนของพระองค์ สุดท้ายคือพระองค์ทรงมีศิลปะหรือเทคนิควิธีการที่จะแนะนำสั่งสอนบุคคลที่เข้ามาทูลถามปัญหา ทั้งใช้ศิลปะการใช้คำใหม่ อีกทั้งใช้อุปาย และมีอุปมาอุปไมย เหล่านี้ล้วนเป็นวิธีการสั่งสอนของพระองค์ โดยทรงมีจุดมุ่งหมายว่า เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นชนชั้นวรรณะใดก็ตาม ได้รู้ซึ้งและเข้าใจในหลักคำสอนที่พระองค์ทรงเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลเหล่านั้นทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๒.๑.๒ รูปแบบในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๑. รูปแบบในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า

รูปแบบในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทำเป็นพุทธประเพณีในการตรัสถามดังนี้ “พระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่อง ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลอันควร ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ตรัสถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ ไม่ตรัสถามเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงจัดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์เสียด้วยอริยมรรคแล้ว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายสอบถามภิกษุทั้งหลายด้วยเหตุ๒ ประการคือ จะทรงแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง การถามปัญหาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการตรัสสอนธรรมหรือเป็นการปฏิสังขณ โดยทั่วไป ก่อนนำไปสู่ปัญหาที่ผู้เข้ามาเฝ้าจะทูลถามและพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบ รูปแบบการถามปัญหาของพระพุทธเจ้าเริ่มจากการสนทนากับผู้ที่ทรงพบหรือผู้ที่เข้ามาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขารู้เข้าใจดีหรือสนใจอยู่ เช่นเมื่อทรงพบชวานากีสันทนาเรื่องการทำนา ทรงพบพราหมณ์กีสันทนาเรื่องไตรเพท^๕

๒. รูปแบบตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

เมื่อปัญหาและจุดประสงค์ของบุคคลผู้ทูลถามนั้น มีหลากหลาย การตอบปัญหาของพระพุทธองค์ทรงถือปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้นหลายรูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ โดยแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ

(๑) รูปแบบตอบสั้นกระชับ

การตรัสตอบปัญหาแบบตอบสั้นนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้กับบุคคลผู้มีทูลถามปัญหาไม่ซับซ้อน ดังตัวอย่างพระสูตรเช่น

ในฉัตตวาสุตร เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่ากรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก เทวดา พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^๖

^๕ วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๑๕/๓๐, วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๓/๑๓๗-๑๓๘.

^๕ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

^๖ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๑/๗๘.

คำตอบที่พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่ท้าวดาเป็นรูปแบบสั้นเข้าใจง่ายอธิบายว่าบุคคลต้องการความสุขจะต้องฆ่าความโกรธ พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ บุคคลผู้ฆ่าความโกรธแล้วย่อมอยู่เป็นสุขไม่เศร้าโศก

(๒) รูปแบบย้อนกลับ

เป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงตอบทันที แต่ทรงใช้วิธีตรัสถามย้อนกลับ ไปยังผู้ถาม เพื่อยกประเด็นอุปมาอุปไมยให้ผู้ถามได้มองเห็นปัญหาเป็นรูปธรรมบ้าง เพื่อให้ผู้ถามนั้นได้มองเห็นมูลเหตุของปัญหาและส่วนที่เกี่ยวข้องแล้วโยงเข้าไปหาผลของตัวปัญหาที่ถามนั้น บ้าง หรือทรงย้อนถามเพื่อเปิดประเด็นซักไซ้ให้ผู้ถามนั้นได้เข้าใจข้อเท็จจริงของเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ทูลถามนั้นบ้างดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในวาลสูตฺร พระพุทธองค์ตรัสย้อนถามพระอานนทฺ์ เพื่อเปรียบเทียบความชำนาญในศิลปะการยิงธนูเข้าช่องคาลที่เล็กที่สุดได้แม่นยำ และการแทงขนทรายด้วยปลายขนทรายที่เล็กที่สุดว่าเป็นสิ่งที่ทำได้โดยยากนั้น แต่เมื่อเทียบกับการปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งในอริยสัจแล้ว ยากยิ่งกว่าสิ่งเหล่านั้นหลายเท่า ตามที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนทฺ์ ต่อไปนี้

พระอานนทฺ์ เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลี ได้เห็นลิจฉวิกุมารมากด้วยกัน กำลังทำการยิงศรอยู่ ณ ศาลาฝึกเรียนศิลปะ กุมารนั้นยิงลูกศรให้เข้าช่องตรงคาลเล็กๆ ได้อย่างแม่นยำไม่ผิดพลาด เพราะเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว เมื่อพระอานนทฺ์กลับจากบิณฑบาตได้กราบ ทูลเรื่องนั้นกับพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนทฺ์ การที่ยิงลูกศรให้เข้าไปติดๆกันที่ช่องคาลอันเล็ก แต่ไกลได้แม่นยำ ไม่ผิดพลาด กับ การแทงขนทราย ด้วยปลายขนทรายที่แบ่งออกแล้วเป็น๗ ส่วน นั้น อย่างไหนกระทำได้ยากกว่ากัน

พระอานนทฺ์ทูลตอบว่า การแทงขนทรายด้วยปลายขนทรายกระทำได้ยากกว่าพระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนทฺ์ ชนเหล่าใดยอมแทงตลอดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ชนเหล่านั้นยอมแทงตลอดได้ยากกว่าโดยแท้ เพราะฉะนั้น อานนทฺ์ เธอพึงกระทำความเพียรที่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ในพระสูตรนี้เป็นการแสดงพระธรรมเทศนาแบบตรัสย้อนถามกลับ เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนให้พุทธสาวกกระทำ ความเพียรในการประพฤติธรรม

^๑ ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๑๕/๖๒๘.

ในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในรูปแบบย้อนถามกลับผู้ถามนี้ เป็นพุทธวิธีใช้เพื่อทวนปัญหาของผู้ถาม และถามย้อนเพื่อจะยกอุปมาอุปไมยเทียบเคียง แล้ววกย้อนกลับมาถามผู้ถามเพื่อที่จะโน้มน้าวใจผู้ถามนั้น ได้ย้อนนึกถึงประสบการณ์ที่เขา มีอยู่ หรือที่เขาพบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน แล้วย้อนถามเพื่อนำเข้าสู่ประเด็นปัญหาที่ถามนั้น จนในที่สุดผู้ถามปัญหานั้น จะทำหน้าที่ตอบปัญหาของตนด้วยตนเองแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสสรุปเนื้อหาสาระหลักธรรมนั้น อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เกิดความรู้ในเรื่องที่ถามนั้น สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

(๓) รูปแบบแยกแยะประเด็น

การตอบปัญหาแบบแยกแยะประเด็น เพื่อให้เห็นชัดในแต่ละแง่มุม เพราะการถามปัญหาประเภทนี้ มีรายละเอียดปลีกย่อยรวมอยู่ในคำถามเรื่องเดียวกันนั้น มีส่วนย่อยๆ รวมอยู่หลายเรื่อง และมีเรื่องให้ผู้ตอบนั้น มองได้หลายแง่หลายมุมมอจดังตัวอย่างเช่น

ในปัญจสิขสูตร พระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาแก่คันธัพพเทบุตรนามว่าปัญจสิขะ ได้ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลไม่บรรลุนิพพานในปัจจุบัน และได้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน พระพุทธองค์ตรัสตอบจำแนกให้เทบุตรตนนั้น ได้เห็นกระบวนการเกิดเหตุปัจจัยที่ ๕ นั้น ดังนี้

ปัญจสิขเทบุตร ทูลถามว่า เหตุปัจจัยอะไร ที่เป็นเครื่องให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน และเหตุปัจจัยอะไร ที่เป็นเครื่องให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปัญจสิขะ รูปที่รู้แจ้งทางตา ฯลฯ ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งทางใจที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังผลิตเพลิน เชยชม ยึดติดธรรมารมณ์นั้นอยู่ เมื่อเธอผลิตเพลิน เชยชม ยึดติดธรรมารมณ์นั้น วิญญาณที่อาศัยตัณหานั้น ความยึดมั่น ตัณหานั้น ก็มีอยู่ ภิกษุผู้ยังมีอุปาทานย่อมไม่ปรินิพพาน ปัญจสิขะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน

ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่ผลิตเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดธรรมารมณ์นั้นอยู่ เมื่อเธอไม่ผลิตเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดธรรมารมณ์นั้น วิญญาณที่อาศัยตัณหานั้น ก็ไม่มี ความยึดมั่น ตัณหานั้น ก็ไม่มี ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทานย่อมปรินิพพาน ปัญจสิขะนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน^๔

^๔ ส.สพว.(ไทย) ๑๘/๑๑๕/๑๔๐-๑๔๑.

ลักษณะการตอบปัญหาดังกล่าว พระองค์ตรัสตอบโดยจำแนกแยกแยะเหตุปัจจัยฝ่ายที่ทำให้ต้นเหตุเกิด เมื่อมีรูปมากระทบตา ขาดสติมีความยินดีพอใจ ต้นเหตุและอุปาทานก็เกิดขึ้น เมื่อต้นเหตุและอุปาทานเกิดขึ้นแล้ว ทำให้บุคคลผู้นั้นลุ่มหลงพัวพันเพติดเพลินอยู่ ก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ ส่วนบุคคล เมื่อมีรูปมากระทบตา มีสติรู้เท่าทัน ไม่หลง ไม่ยินดี ไม่เพติดเพลิน มีปัญญาพิจารณา รู้เห็นตามความเห็นจริง ไม่ลุ่มหลงพัวพัน ต้นเหตุก็ไม่มี อุปาทานก็ไม่ มี ย่อมบรรลุนิพพานได้ในปัจจุบัน

จากพระสูตรที่กล่าวมา เป็นพุทธรูปวิธีที่พระองค์ตรัสตอบปัญหาให้เหมาะสมกับบุคคลที่ทูลถาม ทรงใช้รูปแบบการตรัสตอบแยกแยะให้ผู้ทูลถามนั้น มองปัญหาอย่างได้ด้อย่างละเอียดครอบคลุมทุกแง่ ทุกมุม การตอบปัญหาแบบแยกแยะของพระพุทธองค์นั้น ทรงมองปัญหาต่างๆแบบองค์รวม แล้วก็แยกแยะย่อยตอบทีละประเด็นๆไปจนครบประเด็นของปัญหานั้น

(๔) รูปแบบนิ่งไม่ตรัสตอบ^๕

รูปแบบการงด ไม่ตอบ นิ่งเสีย ทำไมพระพุทธองค์จึงไม่ตรัสตอบปัญหาเหล่านั้น เพราะส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาถามในลักษณะอภิปรายเกี่ยวกับเรื่อง โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง สรรีระกับวิญญูณเป็นอันเดียวหรือคนละส่วน และปัญหาที่ทูลถามในลักษณะเชิงบังคับให้พระพุทธองค์วินิจฉัยว่าใครดีกว่าใคร หรือทูลถามว่าใครเป็นผู้รู้จริง ใครเป็นผู้รู้ไม่จริง เมื่อมีผู้ทูลถามปัญหาในลักษณะนี้ พระพุทธองค์จะนิ่งไม่ตรัสตอบ หรือทรงห้ามผู้ถามให้พักไว้ และตรัสสอนให้ผู้ทูลถามนั้น ได้รู้เรื่องอื่นที่เป็นประโยชน์แก่ตัวผู้ถามเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในวัจจโคตตสูตร ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ตรัสตอบแก่วัจจโคตตปริพาชก เกี่ยวกับเรื่อง โลกและชีวิตซึ่งเป็นเรื่องของอนาคต และเหตุผลที่พระพุทธเจ้าไม่ตรัสตอบ ดังนี้

วัจจโคตตปริพาชก ได้ทูลถามว่า พระโคตมผู้เจริญ โลกเที่ยงหรือ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้หรือ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า วัจจนะ ปัญหาว่าโลกเที่ยงนี้ เราไม่พยากรณ์

วัจจโคตตปริพาชก ทูลถามว่า พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงพยากรณ์ว่า โลกเที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้บ้าง และ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระโคตม ไม่ทรงพยากรณ์

^๕ พระฉลวย อุคตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต, หน้า ๑๒๔.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เห็นรูปเป็นตน เห็นตนว่ามีรูป เห็นรูปในตน หรือเห็นตนในรูป ฯลฯ เห็นวิญญาณเป็นตน เห็นตนว่ามีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน หรือเห็นตนในวิญญาณ เพราะพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเมื่อทูลถามแล้ว จึงพยากรณ์ว่า โลกเที่ยง บ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้า แต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้บ้าง ว่าจะ ส่วน พระตถาคต ไม่เห็นรูปเป็นตน ไม่เห็นตนว่ามีรูป ไม่เห็นรูปในตน ไม่เห็นรูปในตน หรือไม่เห็นตน ในรูป ฯลฯ ไม่เห็นวิญญาณเป็นตน ไม่เห็นตนว่ามีวิญญาณ ไม่เห็นวิญญาณในตน หรือไม่เห็นตนใน วิญญาณ เพราะเมื่อตถาคตถูกถามอย่างนั้น จึงไม่ตรัสตอบปัญหา^{๑๐}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุผล ที่ไม่ตรัสตอบปัญหาเหล่านี้ เพราะทรงมองเห็น โลกและชีวิตตามสภาพที่เป็นจริง ตามกฎของไตรลักษณ์ คือ ทุกสิ่งไม่ยั่งยืน ไม่หยุดนิ่ง เพราะเป็น อนิจจัง คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นทุกข์ ต้องแตกดับไปเพราะเหตุปัจจัยบีบคั้น และหาสิ่งที่เป็นตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ เพราะเป็นอนัตตา ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสให้สาวกใช้ปัญญาพิจารณา ขั้น ๕ ให้เห็นสภาพตามความเป็นจริงว่า รูปไม่ใช่เรา เราไม่ใช่รูปฯ วิญญาณไม่ใช่เรา เราไม่ใช่ วิญญาณ เพราะรูปและวิญญาณนี้เป็นเพียงสิ่งหรือของประกอบกันเข้าจากเหตุปัจจัยของหลายสิ่ง ตั้งอยู่เพียงชั่ว ระยะเวลาหนึ่งแล้ว ก็ต้องแตกสลาย เป็นไปตามกฎของธรรมดา เมื่อบุคคลหลงไปยึดถือเอา ว่ารูปเป็นเรา เราเป็นรูป วิญญาณเป็นเรา เราเป็นวิญญาณ แล้วปรารถนาที่จะให้สิ่งที่สมมติเรียกกัน ว่ารูปและวิญญาณนี้ เป็นไปตามที่เราต้องการว่า รูปนี้จงอย่าแก่ รูปนี้ จงอย่าป่วย และรูปนี้ จงอย่าตาย เมื่อรูปนี้ไม่เป็นไปตามที่ใจตนปรารถนา ใจก็เป็นทุกข์ โศกเศร้า คร่ำครวญ เพราะไปยึดเอาสิ่งที่ ไม่ใช่ตัวตน เอามาเป็นตัวตน จึงเกิดทุกข์กักกิน เพราะพระพุทธองค์ไม่ยึดคิดในรูปและวิญญาณ จึง ไม่พยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น และเหตุผลที่สำคัญที่สุดพระพุทธองค์ไม่ตรัสตอบเพราะเมื่อรู้ไปก็ไม่ ช่วยให้ผู้ถามนั้น พ้นจากทุกข์ที่ปวงได้

๓. สรุปรูปแบบในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์จะถามตอบปัญหาแก่บุคคลใดก็ตาม ไม่ว่าจะป็นสาวกของพระองค์ เป็นนักบวชนอกศาสนา เทวดา กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร พระพุทธองค์ทรงใช้รูปแบบทั้ง ๔ อย่างข้างต้นนี้ พระองค์ทรงเลือกใช้ให้เหมาะสมกับจริตของบุคคล สอดคล้องกับลักษณะของ ปัญหา และเหมาะสมกับกาล สถานที่นั้นๆ เป็นหลัก รูปแบบเหล่านี้มีขั้นตอนปฏิบัติที่แตกต่างกันไป พระพุทธองค์ทรงใช้รูปแบบสัมพันธ์กับหลักการตอบปัญหาของพระพุทธองค์ อันได้แก่ หลัก

^{๑๐} ส.พ.า.(ไทย) ๑๘/๔๑๗/๔๘๘-๔๘๙.

^{๑๑} พระฉลวย อุตุตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

ปัญหา หลักเมตตาและหลักอุบายโกศล หลักการที่ ๗ นี้ จะดำเนินไปถึงจุดเป้าหมายของการตอบปัญหาได้ดีก็ต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องมือในทางปฏิบัติเพื่อนำผู้ถามเข้าสู่สาระเป้าหมายคือ เกิดปัญญา

๒.๑.๓ ขั้นตอนในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๑. ขั้นตอนในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า

ขั้นตอนในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า ทรงทำเป็นพุทธประเพณีในการตรัสถามดังนี้ “พระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่อง ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลอันควร ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ตรัสถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ ไม่ตรัสถามเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงจัดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์เสียด้วยอริยมรรคแล้ว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายสอบถามภิกษุทั้งหลายด้วยเหตุ ๒ ประการคือ จะทรงแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง^{๑๒} การถามปัญหาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการตรัสสอนธรรมหรือเป็นการปฏิสังขารโดยทั่วไป ก่อนนำไปสู่ปัญหาที่ผู้เข้ามาเฝ้าจะทูลถามและพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบ

๒. ขั้นตอนตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง พระองค์จะทรงให้ความสำคัญ เคารพธรรม มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่กระทบคนและผู้อื่น ไม่เสียดสีใครๆ ตั้งมั่นอยู่ในองค์คุณของพระธรรมกถึก ๕ ประการคือ (๑) เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ (๒) เราจักแสดงอ้างเหตุผล (๓) เราจักแสดงอาศัยความเอ็นดู (๔) เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม (๕) เราจักไม่แสดงธรรมให้กระทบคนและผู้อื่น^{๑๓} ขั้นตอนในการตอบปัญหาแบ่งออกเป็น ๔ อย่างคือ (๑) ขั้นตอนตอบสั้น ไม่ซับซ้อน จำแนกออกเป็นตรัสตอบทันที เพราะเป็นปัญหาที่ผู้ถามต้องการแสวงหาความรู้, ตอบตรงเป้าหมายและให้หลักธรรมเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ(๒) ขั้นตอนตอบย้อนถามกลับ จำแนกออกเป็นทรงย้อนถามกลับในประเด็นที่ผู้ถามนั้น นามเพื่อทวนคำถามนั้น บ้างหรือเพื่อชัก “ไซ้” ไล่เลียงบ้างทรงยกอุปมาอุปไมยเพื่อทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้มองเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน, ทรงบอกให้รู้เหตุผลของตัวปัญหาว่า ที่เป็นอย่างนั้น เพราะสาเหตุอะไรและทรงสรุปเนื้อหาและหลักธรรมเพื่อเป็นข้อถือปฏิบัติในการแก้ปัญหานั้น (๓) ขั้นตอนตอบแยกประเด็น จำแนกออกเป็นทรงตอบแบบแยกแยะเป็นประเด็นๆ ให้เห็นชัด จะไม่ตอบปะปนกัน แบ่งออกเป็น ทรงแยกแยะโดยแง่ด้านของความเป็นจริง ทรงแยกแยะในด้านความสัมพันธ์กับเหตุปัจจัยสิ่งอื่นๆ และ

^{๑๒} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๓๕/๓๐, วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๓/๑๓๓-๑๓๘.

^{๑๓} อภ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓.

ทรงแยกแยะโดยเงื่อนใจและทรงยกอุปมาอุปไมยประกอบเพื่อให้เข้าใจปัญหานั้นง่ายขึ้น(๔) ขั้นตอนนี้ไม่ตรัสตอบ จำแนกเป็นทรงนิ่งหรือตรัสห้ามหรือให้พักปัญหานั้นไว้เสียทรงแสดงธรรมอื่นที่เป็นสาระให้ผู้ทูลถามนั้นฟังทรงยกอุปมาอุปไมยให้รู้ว่าเพราะเหตุใดพระองค์จึงไม่ตรัสตอบและทรงสรุปเนื้อหาและหลักธรรมที่เป็นข้อถือปฏิบัติเพื่อดับทุกข์^๔

๓. สรุปขั้นตอนในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

การถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติแบบบูรณาการ คือทรงใช้รูปแบบและขั้นตอนต่างๆ สัมพันธ์กันกับหลักการที่ ๕ คือหลักปัญญา หลักเมตตาและหลักอุปายโกศล ซึ่งทั้งรูปแบบ ขั้นตอนและหลักการนี้เป็นกระบวนการนำผู้ถามเข้าสู่สาระเนื้อหาที่แท้จริง คือเกิดปัญญา โดยการอาศัยสุตะ(การฟัง) การรับข้อมูลเรื่องราวต่างๆ จากพระพุทธเจ้าแล้ว ทำให้ผู้ถามนั้นเกิดความรู้ ความเข้าใจ และใช้ความรู้ที่นั้นให้ถูกต้อง เพราะสุตะ(การฟัง)กับปัญญา(การวินิจฉัย) มีความสัมพันธ์กันแล้วเกิดความเข้าใจ เป็นความรู้ พัฒนาปัญญาเพิ่มมากขึ้น ตามลำดับ ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่รู้แท้ คือรู้ความจริงตามสภาพที่เป็นจริง

๒.๑.๔ ลักษณะเด่นในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๑. ลักษณะเด่นในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า

ลักษณะเด่นในการถามปัญหาของพระพุทธเจ้า ทรงทำเป็นพุทธประเพณีในการตรัสถามดังนี้ “พระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่อง ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลอันควร ตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี ตรัสถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ ไม่ตรัสถามเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายทรงจัดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์เสียด้วยอริยมรรคแล้ว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายสอบถามภิกษุทั้งหลายด้วยเหตุ ๒ ประการคือ จะทรงแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง” การถามปัญหาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการตรัสสอนธรรมหรือเป็นการปฏิสังขารโดยทั่วไป ก่อนนำไปสู่ปัญหาที่ผู้เข้ามาเฝ้าจะทูลถามและพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบ

๒. ลักษณะในการเด่นตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

ในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า มีลักษณะเด่น ๔ ประการคือ

(๑) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

^{๔๔} พระฉลวย อุตุตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๕๕-๑๖๔.

^{๔๕} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๗๕/๗๐, วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๓/๑๓๗-๑๓๘.

พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาแก่บุคคลใด พระองค์จะตรัสชี้แนะให้ผู้ถามนั้น ได้รู้ถึงหลักเหตุผลที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย หลักคำสอนของพระองค์เป็นหลักคำสอนระบบเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นตรงต่อใครๆ แต่ขึ้นตรงกับความจริง ไม่ใช่พระองค์สร้างขึ้นหรือบัญญัติขึ้น และไม่ตรัสเพื่อเอาใจผู้ใด แต่พระองค์ทรงแสดงข้อมูลที่จริง เป็นลักษณะที่ส่งเสริมให้ใช้ความคิด โดยใช้ปัญญาของตนวินิจฉัยในสิ่งที่ได้ฟังนั้น โดยไม่บังคับว่าจะต้องเชื่อตามที่พระองค์ตรัส พระองค์ไม่ส่งเสริมบุคคลที่เชื่อด้วยศรัทธาแต่ขาดปัญญาไตร่ตรอง เพราะศรัทธาที่เชื่อโดยขาดเหตุผลนั้นเป็นศรัทธาที่มลาย ไม่ใช่ลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนา คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นลักษณะที่เปิดทางเสรีภาพแห่งปัญญา และทำทนายให้พิสูจน์ได้ทุกคำสอน ดังบทสรรเสริญพระธรรมคุณข้อหนึ่งว่า“เอหิปสฺสโก”^{๑๖} แปลว่า ควรเรียกให้มาดู หมายถึงทำทนายให้มาพิสูจน์ ตรวจสอบ ด้วยวิธีทดลองปฏิบัติดู เพราะเป็นสัจธรรมความจริงในทุกๆกาล พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เปิดกว้าง ให้เสรีภาพทางปัญญาแก่ผู้ศึกษา ทั้งด้านความคิดค้นหาเหตุผลในคำสั่งสอนด้านปริยัติ เมื่อศึกษาด้านปริยัติจนเข้าใจแล้วก็ต้องมีการปฏิบัติควบคู่กันไปด้วย เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามหลักการและวิธีการแล้ว ผลของปฏิเวธก็บังเกิดขึ้น คือ พ้นจากเครื่องร้อยรัด (กิเลส) หมดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าสู่นิพพาน

ดังนั้น บุคคลจะบรรลุธรรมได้ด้วยการใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง เรียกว่าคิดลักษณะเด่นที่มองเห็นปรากฏชัดในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง เป็นลักษณะทรงส่งเสริมด้านกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ปัญญา เป็นการคิดถูกต้องตรงกับสภาพที่เป็นจริง

(๒) การตอบแบบสายกลาง

พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาแบบเป็นกลางๆ ทรงมองทางสายกลางและเสนอทางปฏิบัติที่เป็นกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ลักษณะเด่นในการตอบปัญหาแบบสายกลาง จัดว่าเป็นลักษณะที่มองเห็นเด่นชัด คิดตามให้เห็นจริงได้ชัดเจน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทุกประการ ไม่ยึดเอาความคิดเห็นของพระองค์เป็นใหญ่และไม่ตรัสเพื่อเอาใจบุคคลใด แต่พระองค์ตรัสตามหลักความจริง มองตามเหตุปัจจัยที่เป็นจริง ลักษณะการตรัสตอบเป็นกลางๆแบ่งได้ออกเป็น ๒ คือ (๑) ทรงตอบปัญหาเป็นกลางๆด้านทฤษฎี ได้แก่ การปรับวิธีคิดที่ถูกต้อง ให้อยู่สายกลางสอดคล้องกับความเป็นจริง(๒) ทรงตอบเป็นกลางๆด้านประพฤติกปฏิบัติ ได้แก่ การปรับวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ให้อยู่สายกลางตามกระบวนการของมัชฌิมาปฏิปทา

^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๕/๖๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๔๕.

จากลักษณะเด่นในการตรัสตอบแบบสายกลางนี้ พระพุทธองค์ทรงมีทัศนะมองปัญหาแบบกฏอทิทัปปัจจยตา คือกฎแห่งความจริงที่แสดงความจริงเป็นกลางๆเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลาย พอเหมาะกับความจริงที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย สัมพันธ์กันไปตามเหตุปัจจัย เรียกว่า หลักสายกลาง วิธีการคือ สืบสาวหาสาเหตุของปัญหา เมื่อพบสาเหตุของปัญหาที่ลงมือแก้ไขไปที่ละจุด จนหมดปัญหา ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

(๓) มุ่งนำสู่หลักปฏิบัติ

การตรัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์ในทุกๆครั้ง ทรงมีเป้าหมายหลักคือ การให้สาระหลักธรรมเพื่อเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตาม เป็นภาวะไร้อุทธ ไร้ปัญหา ทั้งปวง ทรงให้หลักการและวิธีการปฏิบัติตนเพื่อเป็นทางออกของปัญหาที่พระพุทธองค์ตรัสบอกแก่ผู้ถามนั้น โดยเฉพาะหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานก็คือหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการปฏิบัติเพื่อฝึกฝน กาย วาจา ใจ สำหรับกายและวาจานั้นอบรมโดยการตั้งอยู่ในศีล ส่วนใจต้องฝึกอบรมด้วยสมาธิและปัญญา ให้จิตตั้งมั่น มีปัญญาพิจารณาหาเหตุผล ควบคุมไม่ให้อกุศลบังเกิดขึ้นภายในจิตใจและทำให้อกุศลที่มีอยู่ภายในใจนั้น ให้หมดไป อีกทั้งเจริญในสิ่งที่เป็นกุศลความดีงามให้เพิ่มพูนขึ้นและรักษาความดีงามนั้น ไม่ให้เสื่อม กล่าวโดยสรุปคือ การให้หลักปฏิบัติที่เป็นสาระแก่ผู้ถามที่ชัดเจน ตามหลักไตรสิกขาหรือตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งถือว่าเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

(๔) ไม่มุ่งเอาแพ้เอาชนะทางทฤษฎี

พระพุทธองค์มุ่งตอบปัญหาเพื่อประโยชน์แก่ผู้ถาม ปัญหาใดที่ทรงเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ถาม พระองค์จะไม่ตรัสตอบปัญหานั้น เช่นปัญหาว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ ปัญหาลักษณะนี้เป็นปัญหาที่ไม่เกิดประโยชน์ เมื่อตรัสตอบอาจทำให้ผู้ถามมึนงง เพราะยังตอบยังมีคำถามเพิ่มขึ้น ที่สำคัญคือเมื่อรู้ไปก็ไม่ช่วยให้ผู้ถามนั้นดับทุกข์ได้ ยิ่งเกิดความสงสัยขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่เกิดประโยชน์ พระองค์จึงไม่ตรัสตอบ ส่วนปัญหาที่มีผู้ทูลถามว่าอัตตามีหรือไม่ ฯลฯ พระพุทธองค์ก็ไม่ตรัสตอบ เพราะเมื่อตอบแล้วจะทำให้ผู้ถามนั้นเข้าใจผิด ไม่ว่าจะตรัสตอบว่าอัตตานั้นมีอยู่ หรืออัตตาไม่มีในโลก ก็มิช่วยทำให้เขาเข้าใจได้ เพราะเจ้าลัทธิเหล่านั้นยึดถืออัตตา (อัตตสत्ตทิวฺจ) และปฏิเสธอัตตา (อุจเจททิวฺจ) ซึ่งถ้าตรัสตอบผู้ที่ทูลถามนั้นก็เข้าใจผิดคิดว่าพระองค์มีความเอนเอียงเข้าลัทธิใดลัทธิหนึ่ง หรือปัญหาของสังกนิกครนถ์ ผู้ต้องการมุ่งหวังทูลถามปัญหาเพื่อเอาชนะพระพุทธองค์โดยตรง พระองค์ไม่มุ่งหวังตอบเพื่อจะเอาแพ้เอาชนะ แต่มุ่งตรัสตอบตามหลักความเป็นจริง พระองค์ไม่นิยมถกเถียงแบบใช้โวหารหักล้างคู่สนทนาโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ที่คู่สนทนาจะได้รับ การตรัสตอบปัญหาของพระองค์จึงเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์

สติปัญญา สร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรภาพที่ดีต่อกันและก่อให้เกิดปัญญาความรู้และเป็นไปเพื่อความดับทุกข์

๓. สรุปลักษณะเด่นในการถาม-ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเป็นไปเพื่อส่งเสริมความคิดให้เสรีภาพทางปัญญา แล้ว ผู้ถามเกิดกระบวนการเรียนรู้โดยใช้สติปัญญาของตนเอง นิจนัยข้อมูลที่ได้รับฟังจากพระพุทธองค์ด้วยเหตุผลของตนเอง ก็เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมตรงกับสภาพความเป็นจริง พระพุทธองค์ทรงจำแนกแยกแยะแม้ในเรื่องเดียวกันจะมีความจริงปรากฏออกมา สามารถนำเอาหลักจำแนกความจริงของพระองค์ไปจับเรื่องราวหรือปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้อย่างสมจริง และสอดคล้องกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนและป็นจริงตามนั้น ทำให้เข้าใจความจริงของโลกและชีวิตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ฉะนั้นลักษณะเด่นทั้ง ๔ ประการในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้านั้น จึงมีความสัมพันธ์เป็นองค์รวมเกิดขึ้นเพื่อทำกิจในการแก้ปัญหาทุกชนิด นำผู้ถามเข้าสู่เป้าหมาย คือ เกิดปัญญา รู้เข้าใจเข้าถึงความจริง การดำเนินชีวิตของตนก็เป็นที่ไปอย่างประสานกลมกลืน สอดคล้องกับธรรมชาติ และถูกต้องตรงสภาพความเป็นจริง

๒.๑.๕ สรุปหลักการ รูปแบบ ขั้นตอน ลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลักการในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ทรงเริ่มจากการปฏิสันถารแก่ผู้ที่มาเฝ้า พระองค์มีท่าทีที่เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้ที่มาเข้าเฝ้า วิธีการที่พระองค์ทรงสั่งสอนเป็นการสั่งสอนโดยใช้คำใหม่ ใช้อุบายและมีอุปมา เพื่อให้บุคคลที่เข้ามาเฝ้านั้นเข้าใจในหลักคำสอนของพระองค์ รูปแบบและขั้นตอนที่พระองค์ทรงใช้มี ๔ แบบคือ แบบตอบสั้น แบบย้อนกลับ แบบแยกแยะและแบบไม่ตอบ การที่พระองค์ทรงใช้รูปแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับจริตของผู้ที่เข้ามาเฝ้า สอดคล้องกับปัญหาที่ผู้เข้ามาทูลถาม และมีลักษณะเด่นคือให้ผู้ถามเกิดกระบวนการเรียนรู้เข้าใจในธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนตามสภาวะความเป็นจริง นำหลักธรรมที่พระองค์ตรัสตอบนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวมได้

๒.๒ วิธีการตอบปัญหา ๔ อย่างของพระพุทธเจ้า^{๑๖}

๒.๒.๑ เอกังสพพยากรณ์ปัญหา : ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว

๒.๒.๒ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา : ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม

๒.๒.๓ วิภังชพยากรณ์ปัญหา : ปัญหาที่ควรแยกตอบ

^{๑๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๔๒/๖๐.

๒.๒.๔ รูปนียบปัญหา : ปัญหาที่ควรงดตอบ

๒.๒.๕ สรุปรูปวิธีการตอบปัญหา ๔ อย่างของพระพุทธเจ้า

ในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีหลักการตอบปัญหาดังนี้

๑. เอกังสพพยากรณ์ยปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรธรรคกวจารยัยกตัวอย่างเช่น ถามว่า □ “จักขุเป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

๒. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ยปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้ว □ จึงแก้ □ ท่านยกตัวอย่างเช่น เขาถามว่า □ “โสตะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้น หมายถึงแง่ □ ไค” ถ □ เขาว่า “ในแง่ □ เป็ □ นเครื่องมองเห็น ” ฟังตอบว่า “ไม่ □ เหมือน” ถ้าเขาว่า □ “ในแง่ □ เป็ □ นอนิจจัง” จึงควร ตอบรับว่า □ “เหมือน”

๓. วิภังชพยากรณ์ยปัญหา ปัญหาที่จะต้ □ องแยกความตอบเซ □ นเมื่อเขาถามว่า □ “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้ □ แก่จักขุใช่ □ ไหม?” ฟังแยกความออกตอบว่า □ “ไม่ □ เฉพาะจักขุเท □ นัน □ นถึงโสตะฆานะ ฯลฯ ก็ เป็ □ นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า □ “พระตถาคตตรัสวาจาซึ่งไม่ □ เป็ □ นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น □ ไหม” ก็ต้ □ องแยกตอบตามหลักการตรัสวาจา ๖ หรือปัญหาว่า “พระพุทธเจ้า □ ทรงคติเตยยนตบะทั้งหมคจริงหรือ” ก็ต้ □ องแยกตอบว่า □ าชนิดใดคติเตยยน ชนิดใดไม่คติเตยยนคั้งนี้ เป็นต้น

๔. รูปนียบปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสย ได้ □ แก่ □ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร □ ประโยชน์ □ อันจักเป็ □ นเหตุให้ □ เขวยึดเชือ □ ลึนเปลืองเวลฟังยับยั้งเสย แล้วชักนำสู่หมกลับเข้าสู่ □ แนวเรื่องที่ประสงค์ □ ต □ อไป ท่านยกตัวอย่าง □ เมื่อกถามว่า “ชีวะอันใดสรีระก็อัน □ นั้นหรือ” อยู่ □ างนี้ เป็นคคำถามประเภทเก็งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไร ผู้ถามอาจไม่เข้าใจเพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาเข้าใจได้ พิสูจน์ □ ไม่ได้ อีกทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย

จากวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ๔ ประการคั้งที่ได้แสดงมา จะเห็นได้ว่า พระองค์ ทรงมีวิธีการตอบผู้ที่ถามปัญหาคั้ง โดยการตอบ โดยวิธีการย้อนถามก่อนแล้วจึงตอบจนกระทั่งไม่ฟังตอบคคำถามเลย ถ้าคคำถามนั้นเมื่อทรงตอบก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร ต่อไปก็จะกล่าวถึงตัวอย่างถามตอบปัญหาของบุคคลคั้งจะกล่าวในประเด็นต่อไป

๒.๓ การถาม-ตอบปัญหาของบุคคลคั้ง ๆ

๒.๓.๑ พระราชากับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. การถามปัญหาของพระราชา

^{๑๔} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๔๖-๕๐.

พระราชทานเข้ามาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามีพระราชสาส์นหลายพระองค์เข้ามาทูลถามปัญหา เช่นพระเจ้ามหายานามะ พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู ฯลฯ ในที่นี้ขอ ยกตัวอย่าง โกศลสังยุต เป็นการประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับพระเจ้าปเสนทิโกศลจะเป็นการเข้ามาทูลถามเรื่องการยืนยมนาทรศาสตร์สู่อุทธตสัมมาสัมโพธิญาณของพระผู้มีพระภาค เรื่องวรรณะ ๔ เรื่องอริเทพ อธิพรหม พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระราชสาส์นหลายพระองค์สนทนาถึงยอดแห่งงาม^{๑๕} เป็นต้น

๒. พระพุทธเจ้ากับการตอบปัญหาพระราชทาน

พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเกี่ยวกับพระราชทาน ก่อให้เกิดผลคือ พระราชาเกิดความเลื่อมใสอ่อนน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติตาม ตลอดจนการให้ความอุปถัมภ์บำรุงดูแลให้ความสะดวกทั้งในเรื่องปัจจัย^{๑๖}

๓. สรุปพระราชทานการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

ตัวอย่างการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับพระราชามีดังนี้

ในโทณปากสูตร พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารที่หุงด้วยข้าวสารทะนนานหนึ่ง ทรงอิดออดเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบพระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยแล้วทรงอิดออดจึงได้ตรัสถามว่า ในเวลานั้นว่า มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า อายุก็ยั่งยืนพระเจ้าปเสนทิโกศลให้สุทัสนมาณพเรียนคำถามนี้ แล้วกล่าวในเวลาทีพระองค์เสวยพระกระยาหาร เมื่อพระองค์ฟังคำถามนี้ ก็ทรงเสวยพระกระยาหารน้อยลงไม่นานก็มีพระวรกายกระปรี้กระเปร่า ไม่อิดออด น้ำหนักลด^{๑๗} พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงบอกวิธีลดความอ้วนแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล พระพุทธองค์ทรงมีอารมณ์ขันซึ่งเป็นอุบายที่ใช้สอนบุคคลโดยทรงใช้วจนโวหารในการสอน

๒.๓.๒ นักบวชกับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. การถามปัญหาของนักบวช

สาเหตุที่นักบวชเข้ามาถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้านั้น บางคนเข้ามาเพื่อที่จะรุกรานด้วยการโต้วาทะ บางคนก็เข้ามาเพื่อที่จะด่า บางคนเข้ามาเพื่อที่จะแสดงทิฎฐิหรือทัศนคติของตนเอง บางคนเข้ามาเพื่อเห็นอาการอันน่าเลื่อมใสของพระพุทธเจ้าโดยการเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคมีการสนทนาธรรมบ้าง ทูลถามปัญหาบ้าง^{๑๘}

^{๑๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๓-๑๔ (บทนำ).

^{๑๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๗} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๗ (บทนำ).

๒. พระพุทธเจ้ากับการตอบปัญหานักบวช^{๒๒}

การตรัสตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับนักบวช เกิดจากความที่พระองค์ต้องการจะทดสอบความรู้ความสามารถ หรือเกิดจากความต้องการเพื่อสนทนารธรรมตามโอกาสอันสมควร และต้องการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อันก่อให้เกิดผลคือ ทำให้นักบวชเกิดศรัทธาเลื่อมใสออกบวชในพระพุทธศาสนาและต่อมาบำเพ็ญเพียรจนบรรลุพระอรหัตผล ทำให้นักบวชเหล่านั้นมีจิตเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาตกลงพร้อมใจกันถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต

ตัวอย่างการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับนักบวชมีดังนี้

ในชฎาสสูตร ชฎาการทวาชพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า“หมุ่สัตว์ยุงทั้งภายใน ยุงทั้งภายนอก ถูกความยุงพาให้หุงนังแล้ว ข้าแต่พระโคตม เพราะฉะนั้นข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่าใครพึงแก้ความยุงนี้ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้วเจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุงนี้ได้ บุคคลเหล่าใดกำจัดคราคะโทสะ และอวิชชาได้แล้วบุคคลเหล่านั้นสิ้นอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์ พวกเขาแก้ความยุงได้แล้ว นามก็ดี รูปก็ดี ปฏิภนัญญาก็ดี รูปสัจญญาก็ดี ดับไม่เหลือในที่ใด ความยุงนั้นก็ย่อมขาดหายไปในที่นี้”^{๒๓}เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ชฎาการทวาชพราหมณ์ชื่นชมในพุทธภาษิตจากนั้นได้ออกบวชปฏิบัติธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์

ในนันทียสูตร นันทียปริพาชกทูลถามว่า “ธรรมเท่าไรหนอ ที่บุคคลเจริญแล้วกระทำมากแล้ว เป็นเหตุให้ถึงนิพพานมีนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีนิพพานเป็นที่สุด” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “นันทียะ ธรรม ๘ ประการคือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นันทียะ ธรรม ๘ ประการนี้ บุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้วเป็นเหตุให้ถึงนิพพาน มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีนิพพานเป็นที่สุด”^{๒๔} จากพระสูตรนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงตรัสตอบทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง นำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงพระนิพพานทำให้นันทียปริพาชกเกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

^{๒๒} นักบวชในที่นี้คือพราหมณ์ หรือปริพาชกเหล่านี้ เป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา

^{๒๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๕๒/๒๓๑-๒๓๒.

^{๒๔} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๐/๑๔-๑๕.

๓. สรุปนักบวชกับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

หลังจากการที่นักบวชทูลถามปัญหาและพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาจบลง นักบวชเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วออกบวชจนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ หรือ แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงตลอดชีวิต^{๒๕}

๒.๓.๓ ชาวบ้านกับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. การถามปัญหาของชาวบ้าน

ชาวบ้านที่เข้ามาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า จะมีตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน คหบดี มาณพ ฯลฯ สาเหตุที่ชาวบ้านเข้ามาถามปัญหากับพระพุทธเจ้านั้น บางคนเข้ามาเพื่อได้ว่าตะ บางคนเข้ามาเพื่อที่จะแสดงทักขุ บางคนเข้ามาเพื่อเห็นอาการอันน่าเลื่อมใสของพระพุทธเจ้า โดยการเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคมีการสนทนาธรรมบ้าง ทูลถามปัญหาบ้างเรื่องที่ทูลถามนั้นก็จะมีทั้งคำถามที่ว่า เหตุใดใครบางคนจึงคร่ำครวญและเพราะเหตุใดใครบางคนจึงสงบเสงี่ยม เหตุที่ทำให้ตระกูลคับแค้นทำไมจึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวกไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก^{๒๖} เป็นต้น

๒. พระพุทธเจ้ากับการตอบปัญหาชาวบ้าน

การตรัสตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับชาวบ้าน พระองค์ทรงแก้ไขข้อสงสัยของชาวบ้าน ทรงแนะนำแนวทางที่ปฏิบัติที่ถูกต้อง อันก่อให้เกิดผลคือ ทำให้ชาวบ้านเหล่านั้นเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

ตัวอย่างการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับชาวบ้านมีดังนี้

ในฉันทสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบปัญหากับผู้ใหญ่บ้านชื่อฉันทะ ผู้ใหญ่บ้านทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า ‘เป็นคนคร่ำครวญ เป็นคนคร่ำครวญ’ อนึ่ง อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า ‘เป็นคนสงบเสงี่ยม เป็นคนสงบเสงี่ยม’” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “คนบางคนในโลกนี้ยังละระคะไม่ได้ ละโทสะไม่ได้ ละโมหะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ เขาจึงถึงความนับว่า ‘เป็นคนคร่ำครวญ’ อนึ่ง คนบางคนในโลกนี้ละระคะได้แล้ว เพราะละระคะได้ คนบางคนในโลกนี้ละโทสะได้แล้ว เพราะละโทสะได้ คนบางคนในโลกนี้ละโมหะได้แล้ว เพราะละโมหะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ เขาจึงถึงความนับว่า ‘เป็นคนสงบเสงี่ยม’ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบาง

^{๒๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๑ (บทนำ).

^{๒๖} ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๕๕-๕๘ (บทนำ).

คนในโลกนี้ ถึงความนับว่า ‘เป็นคนสงบเสงี่ยม เป็นคนสงบเสงี่ยม’^{๒๗} ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ ทรงตรัสตอบปัญหาโดยชี้แจงขยายความให้เข้าใจง่ายในเรื่องที่ถาม

๑. สรุปชาวบ้านกับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาคุณกับผู้ที่มาเข้าเฝ้า พระองค์ทรงแนะนำสั่งสอนแก่ มนุษย์ไม่ว่าคนเหล่านั้นจะเป็นชาวบ้าน คหบดี หรือ มาณพพระองค์ทรงตรัสตอบปัญหากับบุคคล โดยไม่แยกชนชั้นวรรณะใด เมื่อบุคคลนั้นมีปัญหามาเพื่อทูลถามหรือขอคำแนะนำ พระองค์ก็ทรง ตรัสตอบและชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้บุคคลเหล่านั้นนำไปปฏิบัติ จนทำให้มีผู้เลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาประกาศตนเป็นพุทธมามกะนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

๒.๓.๔ เทวดากับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. การถามปัญหาของเทวดา

ตามปกติ เทวดาเป็นผู้มีคุณวิเศษกว่ามนุษย์ทั้งหลาย แต่ยังเป็นปุถุชนผู้มีกิเลสอยู่ จึงเป็นผู้ประมาทในชีวิต มีความเห็นถูกบ้างเห็นผิดบ้างดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องบ้าง จึง ย่อมประสบปัญหาชีวิตคือความทุกข์และต้องการความกระจ่างแจ้งทางปัญญาเช่นเดียวกับมนุษย์ เมื่อมีโอกาสย่อมเที่ยวแสวงหาปัญญาอันเป็นทางออกแห่งชีวิต ด้วยการเฝ้าทูลถามปัญหากับ พระพุทธเจ้า เพราะเทวดาเคารพนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นบุคคลผู้ ประเสริฐด้วยพระบริสุทธิคุณคือ ปราศจากกิเลสทั้งปวง มีพระปัญญาคุณคือมีปัญญาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทรงมีพระ มหากรุณาธิคุณคือทรงมีพระหฤทัยอนุเคราะห์สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งมวลมนุษย์และเทวดา จึงเชื่อว่า พระองค์ย่อมสามารถคลายความสงสัยของตนได้ดีที่สุด ซึ่งปัญหาที่นำมาถามนั้นมีทั้งเป็นปัญหา ธรรมดาในระดับโลกียะ เช่น ในวน โรปสูตร^{๒๘} เทวดาถามถึงวิธีการสร้างบุญที่ให้ผลตลอดเวลา หรือ ปัญหาธรรมดาในระดับโลกุตระ เช่น ในสรสูตร^{๒๙} เทวดาทูลถามว่าความแล่นไปจะหยุดที่ไหน วิญญาณ ย่อมไม่หมุนวนที่ไหน นามรูปดับได้ที่ไหน และปัญหาทั่วไป บางครั้งเทวดาก็ถามปัญหาทั่วไปที่ไม่ เกี่ยวข้องกับธรรมะ เช่น ในนามสูตร^{๓๐} เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าครอบงำสิ่งทั้งปวง อะไรเล่าไม่มี สิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า อะไรเล่าที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ เป็นต้น

๒. พระพุทธเจ้ากับการตอบปัญหาเทวดา

เหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดา มีเหตุผลดังนี้(๑) เพราะทรงบำเพ็ญพุทธ กิจให้บริบูรณ์ เหตุผลประการหนึ่งของการตอบปัญหาเทวดา พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธกิจประจำวัน

^{๒๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕๓/๓๕๔-๓๕๕.

^{๒๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗/๓๑.

^{๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑/๗๓.

จะต้องปฏิบัติในแต่ละวันอันเกี่ยวข้องกับภารกิจที่แจ่มแจ้งสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัทเป็นพุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งมีข้อที่จะต้องสัมพันธ์กับเทวดาในด้านตอบปัญหา มีการกำหนดเวลาเอาไว้สำหรับตอบปัญหาแก่เทวดาโดยเฉพาะ (๒) เพราะทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพระพุทธรูปองค์นี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมโดยมุ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยทรงสอนตอบปัญหาธรรมมุ่งหมายให้ผู้รับการสอนได้รับประโยชน์ในระดับต่างๆ (๑) เพราะทรงอนุเคราะห์ชาวโลกการตอบปัญหาเทวดา จัดเป็นวิธีสอนธรรมแบบหนึ่งที่พระพุทธรูปเจ้าและพระสาวกได้ปฏิบัติมาการสอนธรรมในลักษณะตอบปัญหาเทวดาเป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อบุคคลชาวโลก (๔) เพราะการให้ธรรมยอดเยี่ยมกว่าการให้ทั้งปวง งานสอนธรรมเป็นงานที่ประเสริฐสุด เพราะเป็นการช่วยดับทุกข์ให้ผู้อื่น พระพุทธรูปเจ้าทรงตอบปัญหาธรรมแก่เทวดาคือให้ธรรมเป็นทานเป็นการยืนยันให้เห็นว่าธรรมทานยอดเยี่ยมกว่าทานทั้งปวง^{๑๑}

ตัวอย่างการถามตอบปัญหาของพระพุทธรูปเจ้ากับเทวดามีดังนี้

ในวิคตสูตร เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลายอะไรเล่าเป็นเพื่อนที่ขุดเยี่ยมในโลกนี้ หมู่สัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนพื้นดินอาศัยอะไรเล่าเลี้ยงชีพ พระพุทธรูปเจ้าตรัสตอบว่า “บุตรเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลาย ภรรยาเป็นเพื่อนที่ขุดเยี่ยมในโลกนี้ หมู่สัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนพื้นดินอาศัยฝนเลี้ยงชีพ”^{๑๒} พระสูตรนี้ พระพุทธรูปเจ้าทรงใช้ลักษณะการตอบให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมตลอดถึงค่านิยมของคนในยุคนั้น

ในสรสูตร(ว่าด้วยความเล่นไป) เทวดาทูลถามว่า “ความเล่นไปจะหยุดที่ไหน วิญญาณย่อมไม่หมุนวนที่ไหน นามรูปดับได้ที่ไหน” พระพุทธรูปเจ้าตรัสตอบว่า “ในที่ที่ไม่มีดิน น้ำ ลม ไฟ”^{๑๓} ในพระสูตรนี้ พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสถึงลักษณะพระนิพพานให้เป็นรูปธรรมเพื่อให้เทวดาเข้าใจได้ประจักษ์ชัดโดยเปรียบเทียบกับการดำรงอยู่ของธาตุ ๔ ที่ใดไม่มีธาตุ ๔ ที่นั่นคือพระนิพพาน เพราะความไปปราศจากการเล่นไปของสภาวธรรมปราศจากวิภวสังขารคือการเวียนว่ายตายเกิดปราศจากนามรูปเพราะพระนิพพานเป็นอสังขธรรมไม่มีปัจจัยอะไรๆปรุงแต่ง

ในนามสูตร (ว่าด้วยชื่อ) เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าครอบงำสิ่งทั้งปวง อะไรเล่าไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่ดีทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ พระผู้มีพระภาค

^{๑๑} พันตรีสมคิด สวาลี “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธรูปเจ้า,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕-๑๐๕.

^{๑๒} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๕๔/๖๕.

^{๑๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๗/๓๑.

ตรัสตอบว่า“ชื่อครอบงำสิ่งทั้งปวง ชื่อไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า ชื่อเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ”^{๓๔} ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงชื่อในฐานะเป็นสมมติสัจจะ ซึ่งเป็นฐานรองรับของสัจจะอีกประเภทหนึ่งคือปรมาตตสัจจะ อธิบายได้ว่า สมมติสัจจะแม้จะเป็นสิ่งที่มนุษย์บัญญัติแต่งตั้งขึ้น แต่มีอิทธิพลครอบงำและทำให้สรรพสิ่งตกอยู่ในอำนาจได้ จึงทำให้ทราบ ว่า พระพุทธเจ้าใช้สมมติสัจจะเป็นเครื่องมือให้ปรมาตตสัจจะเป็นคือหลักธรรมที่ประมวลเป็นประโยชน์ แก่กุลแก่สรรพสัตว์ การศึกษาพุทธธรรมให้ครบถ้วนจึงไม่ควรละเลยสมมติสัจจะในฐานะเป็นด้านหนึ่งของเหรียญ กล่าวคือ เหรียญด้านหนึ่งเป็นสมมติสัจจะอีกด้านหนึ่งเป็นปรมาตตสัจจะ^{๓๕}

ในวนโรปสูตร เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “บุญย่อมเจริญ ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าไหน” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุญย่อมเจริญ ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนผู้ปลูกสวน ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย” เทวดาทูลถามอีกว่า “ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไปสู่สวรรค์แน่นอน”^{๓๖} พระสูตรนี้สร้างความเข้าใจในเรื่องบุญในพระพุทธศาสนา การตอบปัญหาเทวดาในพระสูตรนี้จึงขยายผลให้ทราบจากความเข้าใจเดิมที่ว่า คำว่าบุญเป็นคำแคบๆ ครอบงำเฉพาะเรื่องทาน พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า การสร้างประโยชน์ต่อสังคมในสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ก็เป็นบุญที่สมบูรณ์ก่อให้เกิดประโยชน์ เป็นการพัฒนาทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ

๓. สรุปเทวดากับการถาม-ตอบปัญหาพระพุทธเจ้า

ในการตรัสตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับเทวดา ทำให้เกิดผลดังนี้คือ (๑) เทวดาเกิดศรัทธา เทวดาจำนวนมากเมื่อได้รับฟังคำตอบจากพระพุทธองค์ก็เกิดความพอใจเป็นยิ่งนักเกิดศรัทธาความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า(๒) เทวดาได้บรรลุธรรม เทวดาเมื่อได้รับฟังคำตอบจากพระพุทธองค์แล้วเกิดปัญญาแทงตลอดเข้าถึงโสดาปัตติธรรม(๓) เทวดาเกิดสัมมาทิฐิ เทวดาจำนวนหนึ่งเกิดความหลงตน มีความเข้าใจผิด เข้าไปปลอบปัญญากับพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงชี้แจงจนเกิดปัญญามีความเห็นที่ถูกต้อง (๔) เกิดหลักธรรมทรงคุณค่าในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่เทวดามีทั้ง โลกียะและโลกุตตระ จึงมีคุณค่าในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้เกิดความสุข

^{๓๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๖๑/๖๓ .

^{๓๕} พระมหาพิสิฐ วิสิฐ รูปญ โณ(เสียนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังขุด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๕๑), หน้า ๖๖.

^{๓๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

๒.๓.๕ สรุปการถาม-ตอบปัญหาของบุคคลต่าง ๆ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบปัญหากับบุคคลต่างๆที่มาเข้าเฝ้า โดยไม่แบ่งชนชั้นวรรณะใด แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะเป็นพระราชชา พราหมณ์ เทวดา ชาวบ้าน ฯลฯ บุคคลเหล่านั้นจะมีปฏิกริยาที่ไม่เป็นมิตรกับพระองค์ บุคคลเหล่านั้นเข้ามาทูลถามเพื่อที่จะได้วาตะหรือลองภูมิ พระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาแก่บุคคลเหล่านั้น โดยที่ไม่ทรงเห็นแก่ความเหน้อยยากลำบากของพระองค์ เพราะพระองค์ทรงมีองค์คุณกัลยาณมิตร ๗ ดังต่อไปนี้ คือ (๑) ปิโย น่ารักในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม (๒) ครุ นำเอาการพินิจพิจารณาให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจเป็นที่พึงใจ (๓) ภาวนิโย นำายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง (๔) วตตากรู้อัจฉริยะ คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี (๕) วจนุกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งรับฟังคำซักถามต่างๆอยู่เสมอและสามารถรับฟังได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อง (๖) คมฺภีรญฺจ กตฺ กตฺตา กล่าวชี้แจงแสดงเรื่องต่างๆที่ลึกซึ้งได้ (๗) โน จญฺฐานนฺ นิโยชเย ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย^{๓๖}

๒.๔ เนื้อหาคำถามและคำตอบ

เนื้อหาของคำถามและคำตอบ ผู้วิจัยเห็นว่าจัดแบ่งหมวดหมู่ของเนื้อหาของคำถามและคำตอบออกเป็น ๔ ลักษณะ กล่าวคือ เนื้อหาคำถามและคำตอบนั้นแบ่งออกเป็น ๑. คำถามที่ถามแบบตรงไปตรงมาและคำตอบที่ตอบตรงไปตรงมา ๒. คำถามที่ผู้ตอบต้องย้อนถามกลับ ๓. คำถามที่ซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุมและ ๔. คำถามที่ไม่ได้รับคำตอบ^{๓๗}

๒.๔.๑ ลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบตรงไปตรงมา

๑. ลักษณะเนื้อหาคำถามแบบตรงไปตรงมา

ลักษณะคำถามแบบตรงไปตรงมา ผู้ถามมีลักษณะมุ่งแสวงหาความรู้ เป็นประโยชน์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ และส่วนมากจะถามด้วยความเคารพ ไม่มีเจตนาที่เป็นอกุศลแอบแฝง ตัวอย่างเช่นในอุตติยสูตร พระอุตติยะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ถามคุณ ๕ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วมีอะไรบ้าง”^{๓๘} หรือในมหาสิสุตฺต จีฬิฉนฺนวิพระนามว่ามหาสิ ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมชั่ว และให้กรรมชั่วเป็นไป อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมดีและให้กรรมดีเป็นไป”^{๓๙}

^{๓๖} อจ.สตุตฺตก.(ไทย) ๒๓/๓๓/๕๗.

^{๓๗} พระฉนวน อุตฺตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๕.

^{๓๘} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๓๐/๒๕-๓๐.

^{๓๙} อจ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓-๑๐๔.

๒. ลักษณะเนื้อหาคำตอบแบบตรงไปตรงมา

ลักษณะของคำตอบแบบตรงไปตรงมาที่พระพุทธเจ้าทรงตอบเป็นการตอบแบบตรงประเด็น ชี้ชัดเจน อธิบายให้เข้าใจง่ายตามเหตุและผลตัวอย่างการตรัสตอบปัญหาดังนี้ ในอุตติยสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กามคุณ ๕ คือ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา... เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู... กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก... รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น... โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย... ที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดกามคุณ ๕ ประการ เราได้กล่าวไว้แล้ว อุตติยะบุคคลพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อละกามคุณ ๕ ประการนี้”^{๑๑} พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบแบบตรงไปตรงมาถึงโทษของกามคุณ ๕ พร้อมทรงแนะวิธีละจากกามคุณนี้ ด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือ ในมหาสิทธสูตร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “โลภะ โทสะ โมหะ โยนิโสมนสิการ มิจฉาปณิหิตจิต อโลภะ อโทสะ อโมหะ โยนิโสมนสิการ สัมมาปณิหิตจิต เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมดี และให้กรรมดีเป็นไปเพราะกรรม ๑๐ ประการนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ฉะนั้น ความประพฤติน่าสมมาเสมอคือความประพฤติดุชกรรม หรือความประพฤติน่าเสมอคือความประพฤติดุชกรรม จึงมีปรากฏอยู่ในโลกนี้”เป็นการตอบแบบตรงไปตรงมาทำให้ผู้ถึง ปัจจัยให้ทำกรรมดีและปัจจัยให้ทำกรรมดีเป็นการตอบที่ชัดเจนตรงเป้าหมาย ง่ายต่อความเข้าใจของผู้ถาม

๓. สรุปลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบตรงไปตรงมา

ส่วนมากจะมีลักษณะการตั้งคำถามที่สั้น ฟังแล้วเข้าใจง่าย มุ่งถามเพื่อต้องการความรู้ เป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติตน

๒.๔.๒ ลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบผู้ตอบต้องย้อนถามกลับ

๑. ลักษณะเนื้อหาคำถามแบบผู้ตอบต้องย้อนถามกลับ

จะเป็นลักษณะที่ผู้ถามถามด้วยเจตนาที่แตกต่างกันไปบางคนถามเพื่อเทียบเคียงหลักคำสอนในลัทธิของตน บางคนถามเพื่อความรู้สู่การปฏิบัติตนมุ่งหวังความสุขในภพหน้า บางคนถามเรื่องที่ตนได้ไปเห็นไปได้ยินมาแล้วเกิดความสงสัย^{๑๒} ตัวอย่างเช่น ในฉฬภิวาตสูตร พระอานนทกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ปุณณกัสสปะ บัญญัติชาติ ๖ คือ คนผู้ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย แม้เพชฌฆาตเป็นคนชาติดำ บัญญัติภิกษุที่เป็นฝ่ายกัมมวาตะและกิริยาวาตะอื่นๆเป็นคนชาติเขียว บัญญัตินิครนถ์ผู้ใช้ผ้าฝืนเดียวว่าเป็นคนชาติแดง บัญญัติฤๅษีผู้มุ่งผ้าขาวหรือสาวกของอเจลกว่า

^{๑๑} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๓๐/๒๕-๓๐.

^{๑๒} พระคณฺว ย อุดฺค โม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดาบัณฑิต, หน้า ๖๒.

เป็นคนชาติเหลือง บัญญัติอาชีวกหรืออาชีวกว่าเป็นคนชาติขาวและบัญญัติเจ้าลัทธิชื่อว่า นันท
วัจนโคตร เจ้าลัทธิชื่อกิสสังกิจโคตร เจ้าลัทธิชื่อมกขลิโคศลว่าเป็นคนชาติขาวยิ่ง^{๓๓}

๒. ลักษณะเนื้อหาคำตอบแบบผู้ตอบตั้งย้อนถามกลับ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยการตรัสย้อนถามกลับแล้วจากนั้นพระองค์ทรงอธิบาย
เรื่องต่างๆให้ผู้ทูลถามเข้าใจ ตัวอย่างเช่น ในฉฬภิกขาติสูตร พระพุทธเจ้าตรัสย้อนถามพระอานนทว่า
“การที่ปุณณกัศปะบัญญัติชาตินี้ ชาวโลกทั้งปวงเห็นคล้อยตามด้วยหรือไม่

พระอานนทกราบทูลว่า “ไม่เป็นเช่นนั้นเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนทคนทั้งหลายบังคับบุรุษยากจน ขัดสนเข็ญใจ ผู้ไม่
ปรารถนาส่วนเนื้อว่า ‘แน่ะบุรุษผู้เจริญท่านพึงกินเนื้อนี้ และต้องให้ค่าเนื้อฉันใด ปุณณกัศปะก็
ฉันนั้นเหมือนกัน บัญญัติอภิชาติประการนี้สำหรับสมณพราหมณ์เหล่านั้นไว้ โดยที่ชาวโลกทั้ง
ปวงก็ไม่ยอมรับ เหมือนคนพาลไม่เฉียบแหลม ไม่รู้หลักการบัญญัติ ไม่ฉลาด’ จากนั้นพระพุทธเจ้า
ตรัสแสดงชาติ ๖ ตามหลักสังขธรรมให้พระอานนทฟัง บุคคลมีชาติดำ ประพฤติกรรมดำ คือ บุคคล
เกิดในสกุลต่ำคือ ตระกูลจันทาล ฯลฯ ประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต หลังจากตาย
แล้วจึงไปเกิดในอบาย ฯลฯ” คำถามที่ถามในลักษณะนี้ พระพุทธองค์ทรงย้อนถามเพื่อให้พระ
อานนทคิดถึงตามหลักความเป็นจริงและเพื่อให้เห็นการบัญญัติชาติบริสุทธิ์ เอาเองตาม
ความรู้สึกรู้สีกของปุณณกัศปะ ซึ่งการบัญญัติแบบนี้ไม่มีใครรับรองเป็นเรื่องเฉพาะของกลุ่มลัทธิของ
ปุณณกัศปะ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสังขธรรมความเป็นจริงที่ชาวโลกยอมรับ ตามกฎของธรรมชาติที่
เป็นสากล ตามหลักธรรมชาตินี้ ชาติดำ ขาว เกิดจากการกระทำหรือความประพฤติของบุคคลผู้นั้น
จนเกิดผลที่ได้รับจากการกระทำของตนเอง

๓. สรุปลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบผู้ตอบตั้งย้อนถามกลับ

ลักษณะของกลุ่มคำถามที่ต้องย้อนถามกลับเป็นการถามความสงสัยเกี่ยวกับ
คุณสมบัติบางอย่างของพระพุทธองค์ ถามเพื่อแสดงความเชื่อหรือถามเพื่อประกอบความรู้มุ่ง
ประโยชน์

๒.๔.๓ ลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุม

๑. ลักษณะเนื้อหาคำถามแบบซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุม

ลักษณะคำถามที่มีเงื่อนไขหลายแง่มุมนั้น บางทีคำถามเพียงสั้นๆแต่มีนัยที่
เกี่ยวข้องโยงใยกับสิ่งอื่นๆอยู่หลายประเด็น ที่จะต้องแยกแยะอธิบายโดยละเอียดหลายด้าน บางครั้ง

^{๓๓} คุรยละเอียดใน อ.จ.ภก(ไทย) ๒๒/๕๓/๕๔๓-๕๔๘.

^{๓๔} คุรยละเอียดใน อ.จ.ภก(ไทย) ๒๒/๕๓/๕๔๓-๕๔๘.

ต้องมีอุปมาอุปไมยประกอบคำอธิบาย บางทีผู้ถามมีจุดประสงค์เพื่อต้องการรู้เพียงเรื่องเดียว แต่กลับได้รับความรู้ในเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับคำถามนั้นด้วย บางทีผู้ถามต้องการรู้เฉพาะผลของการปฏิบัติธรรมที่เป็นฝ่ายบวกแต่ได้รับรู้ผลที่เป็นฝ่ายลบด้วย^{๔๕} ตัวอย่างเช่น อภยราชกุมารสูตร คำถามของอภยราชกุมาร ที่นิครนถ์นาฏบุตรผูกปัญหาและวิธีการถามให้ ซึ่งเป็นปัญหา ๒ เงื่อนไขแล้วให้ตรัสตามพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบ้างไหมที่พระตถาคตตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น’^{๔๖}

๒. ลักษณะเนื้อหาคำตอบแบบซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุม

คำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบนั้นมีการอธิบายคำตอบชัดเจน ละเอียด แยกแยะ ประเด็นให้เห็นชัด บางครั้งสอดแทรกอุปมาด้วย ตัวอย่างเช่น อภยราชกุมารสูตร อภยราชกุมารรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามอย่างที่เตรียมมา พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าปัญหานี้จะตอบแง่เดียวไม่ได้ต้องแยกตอบ ทำให้อภยราชกุมารอุทานว่า พวกนิครนถ์นิบหายแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ทำไมราชกุมารจึงอุทานเช่นนี้เล่า อภยราชกุมารก็ตรัสเรื่องที่ได้ไปสนทนากับนิครนถ์นาฏบุตรให้พระพุทธเจ้าฟังโดยละเอียด จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสแยกแยะหลักการตัสวาจาของพระองค์ดังนี้

วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้อื่น ไม่ตรัส

วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ชอบใจผู้อื่น ไม่ตรัส

วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ไม่ชอบใจผู้อื่น เลือกกาลตรัสวาจานั้น

วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ แต่ชอบใจผู้อื่น ไม่ตรัสวาจานั้น

วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ แต่ชอบใจผู้อื่น ไม่ตรัสวาจานั้น

วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ชอบใจผู้อื่น เลือกกาลตรัสวาจานั้น เพราะความเอ็นดู

ในสัตว์ทั้งหลาย^{๔๗} คำถามนี้ผู้ถามมีจุดประสงค์ที่จะทราบวาทะของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบโดยถือหลักปฏิบัติคือ พูดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ พูดแต่คำที่เป็นความจริง เลือกว่าเวลาที่พูดและมีจิตเมตตาปรารถนาดีโดยไม่ตรัสเพื่อเอาใจใคร

๓. สรุปลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุม

ลักษณะคำถามที่ถามซับซ้อน ผู้ถามมุ่งมองปัญหาในแง่เดียว ด้านเดียว ขาดการมองในแง่อื่นๆด้วย ทำให้การมองนั้นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง คำถามลักษณะซับซ้อนนี้ มีนัย

^{๔๕} พระฉลวย อุดตโม (กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๑.

^{๔๖} คุราวณะเถียรคใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๓-๘๖/๘๔-๘๘.

^{๔๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๓-๘๖/๘๔-๘๘.

ที่ต้องตอบแยกประเด็นให้มองเห็นชัดเจนตามความเป็นจริงของตัวปัญหา มองภาพรวมและเห็นส่วนย่อยที่เป็นปัจจัยเกี่ยวข้องกับภาพรวมของปัญหานั้นๆ

๒.๔.๔ ลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบแบบไม่ได้ตอบ

๑. ลักษณะเนื้อหาคำถามแบบไม่ได้ตอบ

คำถามแบบไม่ได้คำตอบเช่น ถามเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง ตายแล้วเกิด ตายแล้วดับ เป็นต้น หรือคำถามในลักษณะเพื่อต้องการให้พระพุทธองค์ทรงตัดสินชี้ขาดว่า อัตตามีหรือไม่มี ลัทธิใดสอนผิดสอนถูก พระพุทธเจ้าสั่งสอนผู้คนให้บรรลุแล้วมีจำนวนเท่าใด การถามลักษณะเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงนิ่งไม่ตรัสตอบ หรือบางทีตรัสห้ามว่าหยุดพักเรื่องที่กำลังถามนี้ แล้วพระองค์ทรงชี้แนะเรื่องอื่น ๆ ที่มีสาระมีประโยชน์ให้แก่ผู้ถามนี้ ตัวอย่างเช่น จูฬมาลุงกยสูตร ทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ฯลฯ^{๔๘}

๒. ลักษณะเนื้อหาคำตอบแบบไม่ได้ตอบ

เหตุที่พระพุทธองค์ไม่ตรัสตอบปัญหาเหล่านั้นเพราะ(๑) เมื่อตอบไปแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์(๒) ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งการประพาศิทธิพรหมจรรย์(๓) ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย (๔) ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนัดยินดี(๕) ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์(๖) ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ(๗) ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง(๘) ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๔๙} ตัวอย่างเช่นในจูฬมาลุงกยสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้พระมาลุงกยบุตรเห็นว่า ปัญหาว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นเรื่องไกลตัว ซึ่งบุคคลไม่ควรหมกมุ่นครุ่นคิด แต่ควรใช้เวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดในการแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ อันเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของชีวิตดีกว่า โดยทรงเปรียบเทียบผู้ที่ต้องการทราบเรื่องเหล่านี้กับบุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรแต่แทนที่จะรีบหาแพทย์มาเยียวยารักษา กลับต้องการทบทวนว่าผู้ยิงเป็นใคร ลูกศรที่ไต่ยิงเป็นประเภทไหน ซึ่งในกรณีเช่นนี้ บุรุษผู้ถูกยิงจะไม่มีโอกาสได้ทราบรายละเอียดคนนั้นเลย เพราะจะตายเสียก่อนที่ได้รับการเยียวยาส่พุทธพจน์ที่กล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ความรู้ว่าโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง เป็นต้น เปรียบได้กับความรู้ว่าผู้ยิงลูกศรเป็นใคร ลูกศรที่ไต่ยิงเป็นประเภทไหน ถึงรู้ไปก็ไม่เป็นประโยชน์ เราไม่ช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะ

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๖/๑๓๗-๑๓๘.

^{๔๙} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑.

^{๕๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๖/๑๓๗-๑๓๘.

หน้าที่ต้องแก้ไข พระองค์จึงไม่ตรัสเรื่องนี้^{๕๑} แต่จะตรัสเฉพาะเรื่องที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้เท่านั้น^{๕๒}

๑. สรุปลักษณะเนื้อหาคำถามและคำตอบไม่ได้ตอบ

จากตัวอย่างคำถามที่ไม่ได้รับคำตอบนี้ จะพบว่าส่วนมากจะเป็นคำถามเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิต เป็นคำถามที่เกินขอบข่ายสติปัญญาของผู้ถามนั้นจะหยั่งรู้ได้ หรือเมื่อตอบไปอาจทำให้ผู้ถามนั้นมึนงง หรือเข้าใจผิดคิดไปในทางอื่นได้ คำถามลักษณะนี้จึงไม่ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้า^{๕๒}

๒.๔.๕ สรุปเนื้อหาคำถามและคำตอบ

เนื้อหาคำถามและคำตอบในที่นี้จะมีอยู่ ๔ อย่างคือ คำถามและคำตอบแบบตรงไปตรงมานั้นจะเป็นการถามและการตรัสตอบแบบสั้น เข้าใจง่าย เพราะผู้ถามต้องการความรู้ในเรื่องนั้นๆ พระองค์ตรัสในเรื่องที่เป็นประโยชน์ตรงเป้าหมาย เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติของผู้ถาม คำถามแบบที่ย้อนถามกลับ เป็นการถามในสิ่งที่ผู้ถามนั้นรู้แล้วแต่สิ่งที่รู้มานั้นต่างจากสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอย่างไร เป็นการถามเพราะยังมีความสงสัยอยู่ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสชี้แจงโดยการย้อนถามกลับและทรงตรัสตอบในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ลักษณะคำถามคำตอบแบบซับซ้อนหลายแง่มุม จะเป็นการถามสั้นๆ แต่มีนัยเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นที่พระพุทธเจ้าทรงต้องอธิบายแยกแยะโดยละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน และเนื้อหาคำถามคำตอบที่ไม่ได้ตอบ เป็นเนื้อหาคำถามที่ถามแล้วเมื่อตรัสตอบออกไปก็ไม่เกิดประโยชน์ต่อผู้ถาม จะทำให้เกิดความสงสัยและเกิดคำถามเพิ่มมากขึ้น พระองค์จึงไม่ตรัสตอบ แต่สิ่งที่พระองค์ตรัสตอบคือหลักธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ได้โดยพระองค์เอง ซึ่งได้แก่อริยสัจ ๔

๒.๕ การตอบปัญหาให้ตรงจริต

การตรัสตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลต่างๆที่เข้ามาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหานั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้ คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคลเช่น คำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริตและวิตกจริต^{๕๓} เรื่องจริตนับว่าเป็นเรื่อง

^{๕๑} ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิกร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอภัยกตปัญหา(ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๐.

^{๕๒} พระฉลวย อุดตโม(กำแพงนิล), “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘๓.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน. หน้า ๓๕-๓๖.

สำคัญในการแสดงธรรมอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทราบจริตของสรรพสัตว์อย่างชัดเจน การแสดงธรรมของพระองค์แต่ละครั้งจึงประสบความสำเร็จ เพราะผู้ฟังธรรมจะมีความรู้สึกรู้ว่า พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมแก่เรา^{๕๔} การตอบปัญหาให้ตรงจริต พระพุทธเจ้าก็จะทรงตรวจดูว่าผู้ที่เข้ามาทูลถามปัญหานั้นมีจริตในลักษณะใด และพระพุทธองค์ก็ทรงชี้แนะตามจริตของแต่ละบุคคลให้บุคคลนั้นเข้าใจหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแก่เขาเหล่านั้น

๒.๕.๑ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นราคะจริต

บุคคลราคะจริต คือบุคคลผู้มีความประพฤตินุ่มเอียงหรือเน้นหนักไปในทางราคะ มีความปรามโมทย์ เพลิดเพลินติดใจยินดีในการได้เสพสวดยกาม เสสสร้าง ถือตัว ชอบโอ้อวด ไม่สันโดษ มีแรงอน มีเล่ห์เหลี่ยม^{๕๕} และปฏิบัติไปตามอำนาจราคะกิเลสเมื่อเกิดขึ้นในจิตใจแล้วจะมีลักษณะดังนี้(๑) ความร้อนรน เปรียบเหมือนความร้อนของไฟที่เผาผลาญจิตใจให้เกิดความทรมนทุรายดี ปรนแสงหาวัตถุกามมาดับ ดังพุทธพจน์ที่ว่า“ภิกษุทั้งหลายไฟ ๓ กองนี้ ไฟ ๓ กองนี้แลคือไฟ คือ ราคะย่อมเผาผลาญรชนผู้กำหนดหมกมุ่นอยู่ในกามทั้งหลาย” (๒) มีลักษณะเสมือนถูกถูกรบึก ดังพุทธพจน์ที่ว่า“ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต อภิขมา อกุศลมูลคือโลภะ นี้ชื่อว่าถูกรบึกคือราคะ”^{๕๖} ธรรมเนียมที่เหมาะสมกับบุคคลราคะจริต คืออสุภะ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสอสุภกถาแก่บุคคลราคะจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคล โมหะจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสอานาปานัสสติแก่บุคคลวิทกจริต ตรัสบอกนิमितที่นำเลื่อมใสความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และศีลของตนที่นำเลื่อมใสแก่บุคคลสัทธาจริต ย่อมตรัสธรรมอันเป็นนิमितแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจริต^{๕๗} ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหากับบุคคลราคะจริต

^{๕๔} พระมหาประพันธ์ ศุภษร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖.

^{๕๕} วิสุทธิ.(ไทย) ๑/๑๗๖.

^{๕๖} พุ.อิตฺติ.(ไทย) ๒๕/๕๓/๔๖๖-๔๖๗.

^{๕๗} พุ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๗๔/๔๕๒-๔๕๓.

^{๕๘} พุ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๐, พุ.ม.(ไทย)๒๕/๑๕๑/๕๔๕, พุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/ ๘๕/๓๐๔.

ในปุณ โณวาทสูตร^{๕๕} พระปุลณณะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอให้พระองค์ประทานโอวาท พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระปุลณณะว่า “อย่าปล่อยให้จิตเพิลิดเพลินยินดีในกามคุณ ๕ เมื่อดับความเพิลิดเพลินได้ก็ดับทุกข์ได้” พระปุลณณะทูลลาพระพุทธเจ้าไปอยู่ที่สุนาปรันตชนบท พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ชาวสุนาปรันตจะเป็นคนคร้ายเธอจะปฏิบัติอย่างไร ท่านพระปุลณณะก็กราบทูลว่า ถ้าเขาด่าดีกว่าเขาทำร้ายด้วยมือ ถ้าเขาทำร้ายด้วยมือก็ดีกว่าก่อนคิด ถ้าเขาใช้ก่อนคิดทำร้ายก็ดีกว่าใช้ก่อนไม่ทำร้าย” เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสทรงสดับแล้วก็ตรัสอนุโมทนาแก่พระปุลณณะ จากนั้นพระปุลณณะก็ไปอยู่สุนาปรันตชนบทและปฏิบัติตามโอวาทของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ประทานให้ ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหันต์

พระปุลณณะจัดเป็นบุคคลลาคจริตเนื่องจากว่าท่านได้รับกรรมฐาน คือเรื่องการดับความเพิลิดเพลินยินดีในกาม ซึ่งจัดเป็นกิเลสฝ่ายลาคจริตซึ่งสอดคล้องกับกรรมฐานที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อสุภะเหมาะกับบุคคลลาคจริต^{๕๖}

ในเขมาเถรียาปทาน^{๕๗} พระนางเขมาเป็นอัคมรเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นหญิงรูปงาม พระนางทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงดำหนิในรูป จึงไม่ปรารถนาที่จะเข้าเฝ้า พระเจ้าพิมพิสารทรงออกอุบายให้เหล่านักกวีแต่งบทกลอนพรรณนาสวนเวฬุวัน พระนางได้ยินก็เกิดความยินดีจึงตัดสินพระทัยจะไปสวนเวฬุวัน พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระนางจะเสด็จมา จึงทรงเนรมิตหญิงมีรูปงามยิ่งคนหนึ่งถวายงานพักอยู่ข้างๆพระองค์ พระนางทอดพระเนตรเห็นหญิงรูปงามนั้น ทรงดำริว่า มหาชนกล่าวว่พระพุทธเจ้าดำหนิเรื่องรูปเห็นจะไม่เป็นความจริง หญิงนี้มีความสวยงามเป็นเลิศ พระนางทรงมองแต่หญิงเนรมิตนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบวาระจิตของพระนาง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เขมา เธอจงดูรูปที่กระสับกระส่ายไม่สะอาดเปื้อยเน่า มีของเหลวไหลเข้าไหลออก ที่พวกคนเขลาพากันยินดียิ่งนัก” เมื่อพระนางได้ฟังพระดำรัสนั้นก็ได้รับบรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธองค์จึงตรัสต่อว่า “จงอบรมอนิมิตตวิโมกข์ จงละมานานุสัยเสีย แต่นั้นเธอจักเป็นผู้อยู่อย่างสงบ จนเหล่าใดกำหนดเพราะระคาเถาะติดกระแสนอยู่ เหมือนแมงมุมเกาะใยอยู่ตรงกลางที่ทำไว้เอง จนเหล่านั้ตัดกระแสนั้นแล้ว ไม่มีความอาลัยละกามสุข หลีกไปพระนางเขมาก็ได้รับบรรลุพระอรหันต์ ทูลขอบรรพชาเป็นภิกษุณี

^{๕๕} คุรยลเถยคใน ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๕๕-๓๕๗/๔๔๗-๔๕๑.

^{๕๖} พระมหาประพันธ์ รักรเรียน, “จิตกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๑.

^{๕๗} คุรยลเถยคใน ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๓๒๖-๓๓๐/๔๓๐-๔๓๖.

พระนางเขมาเป็นคนราคะจริตเนื่องจากมีความยึดติดหลงอยู่ในรูป พระพุทธเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของพระนาง และแสดงธรรมโปรดในเรื่องเกี่ยวกับการยึดติดในรูปด้วยวาระ โทสะ โมหะว่ามีโทษ

เอกปุตตกสูตร บุตรน้อยคนเดียวของอุบาสกคนหนึ่งผู้น่ารัก นำพอใจ ได้ตายจากไปครั้งนั้น อุบาสกจำนวนมากมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับในเวลาเที่ยงวัน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับอุบาสกเหล่านั้นดังนี้ว่า“อุบาสกทั้งหลาย มีเรื่องอะไรหรือ ท่านทั้งหลายมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้ามาที่นี่ในเวลาเที่ยงวันเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ อุบาสกนั้นจึงกราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บุตรน้อยคนเดียวของข้าพระองค์ ผู้น่ารัก นำพอใจ ได้ตายจากไปเพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้ามาที่นี่ในเวลาเที่ยงวัน พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าจึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า เทวดาและมนุษย์จำนวนมากพากันเพลิดเพลีน ยึดติดในรูปที่น่ารัก จึงระทมทุกข์ เสื่อมหมดสิ้นจากสมบัติ ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุราช แต่คนเหล่านี้ไม่ประมาท ทั้งกลางวันและกลางคืน ละรูปที่น่ารักได้ คนเหล่านั้นย่อมขุดขึ้นได้ซึ่งมูลเหตุแห่งทุกข์ต้นเหตุและอวิชชา) ที่เป็นเหยื่อของมัจจุราช และที่ล่วงพ้นได้ยาก”^๒ จากพระสูตรนี้ ทรงอุทานเรื่องราคะจริต เพื่อเตือนสติแก่ผู้ที่มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

๒.๕.๒ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นโทสจริต

บุคคลโทสจริต คือบุคคลผู้มีความประพฤติโน้มเอียงหรือเน้นหนักไปในทางโทสะ มีนิสัยมักก้าวร้าว โงงผาง มีอารมณ์หงุดหงิด มักผูกอาฆาตพยาบาท โกรธ ลบหลู่คนอื่น ดีดัวเสมอท่าน รัชยา ตระหนี่”^๓ และประพฤติปฏิบัติไปตามอำนาจของโทสกิเลส พระพุทธเจ้าได้ตรัสโทษของโทสะไว้ว่า“โทสะเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายในโทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ โทสะทำให้จิตกำเริบโทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด ความมีดบอดย่อมมีเมื่อนั้น”^๔ ธรรมเนียมที่เหมาะสมกับบุคคลโทสจริตคือการเจริญเมตตา ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหากับบุคคลโทสจริต

ธัญชานีสสูตร ภัทรวาชพราหมณ์ โกรธนางธัญชานีพราหมณ์ผู้กล่าวคำแสดงความนอบน้อมแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พราหมณ์ผู้ยังมีความโกรธอยู่ได้เข้าเฝ้าและทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ชอบใจในการฆ่าอะไรถือว่าเป็นธรรมอันเลิศ พระพุทธเจ้า ตรัสตอบว่าบุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่า

^๒ พุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๑๓/๑๕๘-๑๕๙.

^๓ วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๑๗๖.

^๔ พุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๘๘/๔๕๖-๔๕๗.

ความโกรธเสียได้จึงไม่เศร้าโศก พราหมณ์ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๖๕} จากพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบพฤติกรรมของพราหมณ์ผู้กำลังโกรธอยู่ ทรงทำพราหมณ์ให้มีสติสัมปยุตก่อนเพื่อจะได้คิดและกำจัดความโกรธที่มีอยู่ในตัวเองพร้อมทั้งอกุศลอื่นๆ คือ โลภะและโมหะที่จะต้องกำจัดให้หมดไปจากจิตใจ แต่พระพุทธเจ้าตรัสเฉพาะการกำจัดโทสะเท่านั้น จัดให้มีการเลือกหลักธรรมและวิธีการที่เหมาะสมกับจริตของพราหมณ์ จนในที่สุดพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสทูลขอบรรพชาและได้บรรลुरुธรรมในกาลต่อมา^{๖๖}

อีกโกสสูตร อีกโกสภการทวาชพราหมณ์ โกรธพระพุทธเจ้าเนื่องจากได้ยินมาว่า พราหมณ์ภการทวาชโคตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อีกโกสภการทวาชพราหมณ์จึงโกรธ ไม่พอใจ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว คำบริภาษ พระพุทธเจ้า ด้วยวาจาหยาบคาย อันมิใช่วาจาของสัตบุรุษ พระพุทธเจ้าตรัสย้อนถามพราหมณ์ว่า “ท่านเข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร มิตร อำมาตย์ ญาติและสาโลหิต ผู้เป็นแขกของท่าน มาเยือนทำข้างใหม่, ท่านเคยจัดของเคี้ยวของบริโภครหรือของควรรลิม เพื่อต้อนรับมิตร อำมาตย์ ญาติ และสาโลหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นบ้างหรือไม่, พราหมณ์ ถ้ามิตร อำมาตย์ ญาติและสาโลหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นไม่รับ ของเคี้ยวของบริโภครหรือของควรรลิมนั้นจะเป็นของใคร

พราหมณ์อีกโกสภการทวาชตอบว่า “พระโคดมผู้เจริญ มิตร อำมาตย์ ญาติและสาโลหิต ผู้เป็นแขกของข้าพระองค์ มาเยือนบ้างเป็นบางครั้งเข้าพระองค์จัดของเคี้ยวของบริโภครหรือของควรรลิมเพื่อต้อนรับมิตร อำมาตย์ ญาติและสาโลหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นเป็นบางครั้ง ถ้ามิตร อำมาตย์ ญาติและสาโลหิต ผู้เป็นแขกเหล่านั้นไม่รับ ของเคี้ยวของบริโภครหรือของควรรลิมนั้นก็เป็นของข้าพระองค์อย่างเดิม”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พราหมณ์ ข้อนี้ก็เหมือนกัน ท่านค่าเราผู้ไม่ค่าอยู่ ท่านโกรธต่อเราผู้ไม่โกรธอยู่ท่านมาทะเลาะกับเราผู้ไม่ทะเลาะอยู่ เราไม่รับค่าค่าเป็นต้นของท่านนั้น พราหมณ์ ดังนั้น ค่าค่าเป็นต้นนั้น จึงเป็นของท่านผู้เดียวพราหมณ์ ผู้ใดค่าตอบต่อบุคคลผู้ค่าอยู่ โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธอยู่ ทะเลาะต่อบุคคลผู้ทะเลาะอยู่ ผู้นี้นั้นเรากล่าวว่า ย่อมบริโภครด้วยกัน ย่อมกระทำตอบโต้ด้วยกัน แต่เรานั้นไม่บริโภครด้วยกัน มีกระทำตอบโต้กับท่านเป็นอันขาด พราหมณ์ ดังนั้น ค่าค่าเป็นต้นนั้น จึงเป็นของท่านผู้เดียว

^{๖๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๘๗/๒๖๔.

^{๖๖} พระมหาประพันธ์ รักเรียน, “จิตกับการบรรลुरुธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๒๐.

อีกโกสภการทวาชพราหมณ์กล่าวว่า “บริษัทพร้อมด้วยพระราชชา ย่อมทราบพระโคดม ผู้เจริญอย่างนี้ว่า ‘พระสมณ โคดมเป็นพระอรหันต์’ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น พระโคดมผู้เจริญยังโกรธอยู่ หรือ” พระพุทธเจ้า ตรัสว่าบุคคลผู้ไม่โกรธ ฟีกตนแล้ว มีความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ สงบ คงที่ จักมีความโกรธแต่ที่ไหนเล่า ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ผู้นั้นย่อมเลวกว่าผู้โกรธ เพราะการโกรธตอบนั้น บุคคลผู้ไม่โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธชื่อว่าพระสงครามที่ชนะ ได้ยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธ เป็นผู้มึสติ สงบใจไว้ได้ ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย ก็คือฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น จนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรมย่อมเข้าใจว่าเป็นคนโง่” จากพระสูตรนี้ พราหมณ์เป็นบุคคลโทสจริต พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงโทษของความโกรธ

๒.๕.๓ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นโมหจริต

บุคคลโมหจริต คือ บุคคลผู้มีความประพฤตินิยมเอียงหรือเน้นหนักไปในทางโมหะ เป็นคนไม่มีความคิดพิจารณาตามความเป็นจริง มีจิตใจมักสลดหดหู่ เชื่องซึม ท้อถอย พุ้งซ่าน รำคาญใจ มีความสงสัย จิตใจไม่เข้มแข็ง^{๖๗} เป็นคนมีฉันทิฏฐิและปฏิบัติตนไปตามอำนาจของโมหกิเลส เปรียบเหมือนลูกศร ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ลูกศรคือโมหะคือ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนเบื้องต้น ความไม่รู้ในส่วนเบื้องปลาย ความไม่รู้ทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลายที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ ความที่ปฏิจสมุปบาทมีอวิชชานี้เป็นปัจจัย ความไม่เห็น ไม่ตรัสรู้ ไม่ตรัสรู้ตาม ไม่ตรัสรู้ชอบ ไม่แทงตลอด ไม่ถือเหตุด้วยดี ไม่หยั่งลงถึงเหตุ ไม่เพ่งพินิจ ไม่พิจารณา ไม่ทำให้ประจักษ์ ไม่พองแผ้ว ความเป็นคนโง่ ความหลง ลุ่มหลง หลงไหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะเห็นปานนี้^{๖๘} ชื่อว่าลูกศรคือโมหะ”^{๖๙} ลักษณะของคนโมหจริตจะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะที่มีอาการหลงลืม มีความมืดมนไม่มีความรู้จริงในสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ เพียงแต่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ขาดความคิดพิจารณาในสารัตถะที่ตนเองยึดถือปฏิบัติเพราะไม่มีปัญญารู้แจ้งในสิ่งนี้ นารมฐานที่เหมาะสมกับบุคคลโมหจริต คือ ให้ดำรงอยู่ในกาลาเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหากับบุคคลโมหจริต

มหาสีหนาทสูตร กัสสปผู้เป็นนักบวชซีเปลือยได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ได้ยินว่า พระองค์ทรงดำหนิการบำเพ็ญตบะทุกชนิดและกล่าวโทษผู้บำเพ็ญตบะว่าเป็นผู้ชีวิตอยู่อย่างเศร้า

^{๖๗} ศ.ส.(ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๕-๒๖๗.

^{๖๘} วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๑๗๖.

^{๖๙} พ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๗๔/๔๕๒-๔๕๓.

หมองโดยส่วนเดียว พระพุทธเจ้าตรัสชี้แจงว่า พระองค์ทรงเห็นด้วยจักขุทิพย์ว่า ผู้บำเพ็ญตบะบางคนดำเนินชีวิตด้วยความเศร้าหมองโดยส่วนเดียวเมื่อตายไปแล้วเกิดในนรกก็มีเกิดบนสวรรค์ก็มี พระองค์ทรงยอมรับว่าความเห็นบางเรื่องของพระองค์ก็ตรงกับของพราหมณ์บางเรื่องก็ไม่ตรง อเจลกัสสปะทูลถามเรื่องความสมบูรณ์แห่งศีล สมาธิ ปัญญา พระองค์ตรัสจุฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ๔ และวิชา ๘ ว่าเป็นความถึงพร้อมแห่งศีล สมาธิ และปัญญาในทัศนะของพระองค์ อเจลกัสสปะเลื่อมใสทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงให้อายุบวชความประพฤติ ๔ เดือนก่อนจึงจะได้บวช เขากล่าวว่าแม้จะอยู่นาน ๔ ปีก็ยอม ต่อมาได้บวชและได้บรรลุอรหันต์^{๑๐} จากพระสูตรนี้อเจลกัสสปะจัดเป็นบุคคลโมหจริต เพราะเป็นเคียรถีย์หรือนักบวชนอกศาสนา พระองค์จึงให้อายุบวชความประพฤติเพื่อให้มีอุปนิสัยโน้มเอียงไปในทางที่ถูก การให้กรรมฐานคือการอยู่กับครุคอยตามธรรมและพึงธรรมตามกาลอันสมควร

๒.๕.๔ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นสัทธาจริต

บุคคลสัทธาจริต คือ บุคคลผู้มีความประพฤติโน้มเอียงหรือเน้นหนักไปในทางศรัทธา (ความเชื่อ) และปฏิบัติตนไปตามความเชื่อ เช่นมีศรัทธาในพระรัตนตรัย ปราธณาจะพบพระอริยเจ้าทั้งหลาย ปราธณาที่จะได้พึงธรรม^{๑๑} ปราธณาที่จะได้ถวายทานแก่ผู้ทรงศีล มีความชื่นบานในธรรม เป็นผู้ไม่มีมายา ไม่โอ้อวด พระพุทธเจ้าได้ตรัสอานิสงส์แห่งศรัทธา ๕ ประการ^{๑๒} ว่าภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธา ย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการคือ สัตบุรุษทั้งหลายผู้ยังงบนในโลกล (๑) เมื่อจะอนุเคราะห์ ย่อมอนุเคราะห์ผู้มีศรัทธาก่อน ไม่อนุเคราะห์ผู้ไม่มีศรัทธาก่อน (๒) เมื่อจะเข้าไปหา ย่อมเข้าไปหาผู้มีศรัทธาก่อน ไม่เข้าไปหาผู้ไม่มีศรัทธาก่อน (๓) เมื่อจะต้อนรับ ย่อมต้อนรับผู้มีศรัทธาก่อน ไม่ต้อนรับผู้ไม่มีศรัทธาก่อน (๔) เมื่อจะแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมแก่ผู้มีศรัทธาก่อน ไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่มีศรัทธาก่อน (๕) กุลบุตรผู้มีศรัทธา หลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธา ย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการนี้แลเปรียบเหมือนต้นไทรใหญ่ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง มีพื้นราบเรียบ ย่อมเป็นที่พึงของหมู่คนโคจรอบ ถันใด กุลบุตรผู้มีศรัทธาก็ฉนั้นนั่นเหมือนกันย่อมเป็นที่พึงของคนหมู่มาก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กรรมฐานที่เหมาะสมกับบุคคลสัทธาจริต คือ ครัสบอณินิมิตที่น่าเลื่อมใสความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และศีลของตนที่น่าเลื่อมใส ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหากับบุคคลสัทธาจริต

^{๑๐} ที.ที.(ไทย) ๕/๓๘๑-๔๐๕ /๑๖๑-๑๗๔.

^{๑๑} วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๑๗๖.

^{๑๒} อัง.ปัจจุจก.(ไทย) ๒๒/๓๘/๕๕.

จนที่สูตร จนที่ราชกุมารี เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามเรื่องผู้เลื่อมใส ความว่า“ผู้เลื่อมใสในศาสนาเช่นไร หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติอย่างเดียว ไม่เกิดในทุคติ ผู้เลื่อมใสในธรรมเช่นไร หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติอย่างเดียว ไม่เกิดในทุคติ ผู้เลื่อมใสในสงฆ์เช่นไรหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติอย่างเดียว ไม่เกิดในทุคติ ผู้ที่ทำให้ศีลเช่นไรบริบูรณ์ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติอย่างเดียว ไม่เกิดในทุคติ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุญที่เลิศ คืออายุ วรรณะ เกียรติยศ สุข และพละย่อมเจริญแก่บุคคลผู้เลื่อมใส ผู้รู้ธรรมที่เลิศโดยความเป็นธรรมที่เลิศ ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศซึ่งเป็นทักษิณียบุคคลชั้นเยี่ยมผู้เลื่อมใสในพระธรรมที่เลิศอันเป็นที่คลายความกำหนดเป็นที่สงบระงับ นำสุขมาให้ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศซึ่งเป็นนानุญอันยอดเยี่ยม ให้ทานในท่านผู้เลิศ นักปราชญ์ผู้ตั้งมั่นในธรรมที่เลิศ ให้ทานแก่ท่านผู้เลิศ เกิดเป็นเทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม ถึงความเป็นผู้เลิศบันเทิงอยู่”^{๓๓} ในพระสูตรนี้ จนที่ราชกุมารีจัดเป็นบุคคลลัทธาจริต

๒.๕.๕ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นพุทธิจริต

บุคคลพุทธิจริตในพระไตรปิฎกเรียกว่า บุคคลญาณจริต^{๓๔} คือ บุคคลผู้มีความประพฤติ ไน้มเอียงหรือเน้นหนักไปในทางปัญญา กล่าวคือ ใช้ปัญญาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเป็นคนว่าง่าย ชอบคบหากัลยาณมิตร เป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มักเกิดธรรมสังเวช^{๓๕} ธรรมเนียมที่เหมาะสมกับบุคคลพุทธิจริต คือ ย่อมตรัสธรรมอันเป็นนิमितแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์มีอาการเป็นอนัตตา ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหากับบุคคลพุทธิจริต

สัลลสูตร อุบาสกคนหนึ่งเสว้าโศกเพราะบุตรตาย ๗ จึงร้องไห้ในป่าช้า ไม่อาจหักห้ามความเสว้าโศกเสียใจได้ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปโปรด ตรัสถามว่า อุบาสก ท่านเป็นทุกข์เสว้าโศกเสียใจในเรื่องอะไร เขกราบทูลว่า ข้าพระองค์ทุกข์ใจเพราะบุตรตาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ความตายมิใช่มีอยู่แต่ในที่เดียวและมีเฉพาะแก่บุคคลคนเดียว เมื่อมีภพมีอยู่ความตายก็มีแก่สัตว์ทั้งหลายเหมือนกันสังขารที่เที่ยงแท้ไม่มี เพราะฉะนั้นท่านจงพิจารณาดูให้ดี ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรมดา ธรรมชาติมีความแตกไปเป็นธรรมดา ท่านไม่พึงเสว้าโศก ไม่ทำ ความโกรธ ควรเจริญมรณสติ^{๓๖} จากพระสูตรนี้ อุบาสกเป็นคนมีพุทธิจริต เพราะมีความเสว้าโศกเกิดจากการยึดติดจากเบญจขันธ์ ในบุตรผู้ตายจากไป พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อให้คลายจากการยึดติดในขันธว่า สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ควรเจริญมรณสติ ไม่ควรเสว้าโศกเสียใจ

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อภ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๒/๔๘-๕๑.

^{๓๔} บุ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๐, บุ.ม.(ไทย)๒๕/ ๑๕๑/๕๔๕ , บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/ ๘๕/๓๐๔.

^{๓๕} วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๑๓๖-๑๓๗.

^{๓๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๕๘๐-๕๘๕/๖๔๑-๖๔๔.

พรหมายสุตร พรหมายุพราหมณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญในไตรเพท ได้สั่งอุตรมาณพไปตรวจดูมหาปริสติกษณะของพระพุทธเจ้า อุตรมาณพใช้เวลาในการตรวจดูมหาปริสติกษณะถึง๗ เดือน จึงกลับมาบอกพรหมายุพราหมณ์ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระมหาปริสติกษณะครบ ๓๒ ประการ พรหมายุพราหมณ์เมื่อได้ยินดังนั้นจึงประสงค์อัญชลีขึ้นเหนือศีรษะเปล่งวาจาจนอบน้อม พระพระพุทธเจ้า ๓ รอบ และได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามปัญหาว่า“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเป็นพราหมณ์ได้อย่างไร เป็นผู้จบเวทได้อย่างไร เป็นผู้มิวิฆชา๗ได้อย่างไร บัณฑิตเรียกบุคคลผู้มีความสวัสดิว่าอะไร บุคคลเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไร บุคคลมีคุณครบถ้วนได้อย่างไร บุคคลเป็นมุนีได้อย่างไรและบัณฑิตเรียกพระพุทธเจ้าว่าอะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ผู้ใดระลึกชาติก่อนๆ ได้เห็นสวรรค์และอบาย บรรลุถึงความสิ้นชาติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุนีผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด มุนีน้นย่อมีฐัฒันบริสุทธิ์ อันพ้นจากราคะทั้งหลาย โดยประการที่ปวง เป็นผู้ละชาติและมรณะได้แล้ว ชื่อว่ามีคุณครบถ้วนแห่งพรหมจรรย์ ชื่อว่าถึงฝั่งแห่งธรรมที่ปวง บัณฑิตเรียกพระพุทธเจ้าว่า ผู้คงที่ หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปพิภพิกถาและอริยสัจ๔ จนพรหมายุพราหมณ์บรรลุพระอนาคามี^{๗๗} พระสูตรนี้ พรหมายุพราหมณ์จัดเป็นบุคคลพุทธิจริต เพราะมีความสงสัยในเรื่องคุณธรรมของพราหมณ์และได้ฟังพระธรรมเทศนาและคำอธิบายขยายความของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเข้าใจได้บรรลุเป็นพระอนาคามี^{๗๘}

๒.๕.๖ การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่เป็นวิตกจริต

บุคคลวิตกจริต คือ บุคคลผู้มีความประพฤตินุ่มเอียงหรือเน้นหนักไปในทางวิตก คนวิตกมีลักษณะคือมีความมากไปด้วยการพูด ยินดีในหมู่คณะ มีการงานไม่แน่นอน ความคิดพลา้นไปโน่นไปนี้ ไม่ยินดีในการภาวนากุศลธรรม^{๗๙} วิตกแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ อกุศลวิตกและกุศลวิตก ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นจึงได้จัดกามวิตกหมายถึงความตริกลงในเรื่องกาม) พยาบาทวิตก(หมายถึงความตริกลงในเรื่องปองร้ายผู้อื่น) และวิหิงสาวิตก(หมายถึงความตริกลงในเรื่องเบียดเบียนผู้อื่น)เป็นประเภทที่ ๑ และจัดเนกขัมมวิตก(หมายถึงความตริกลงในเรื่องออกจากกิเลส) อพยาบาทวิตก(หมายถึงความตริกลงในเรื่องไม่ปองร้ายผู้อื่น) และอวิหิงสาวิตก(หมายถึงความตริกลงในเรื่องไม่เบียดเบียนผู้อื่น)ตั้งแต่มีเมตตาเป็นส่วนเบื้องต้นจนถึงปฐมฌาน เป็นประเภทที่ ๒^{๘๐} วิตกนี้โดยสภาวะธรรมจัดเป็นฝ่ายกลางๆ ก็จะเป็นฝ่ายกุศลก็ได้ ฝ่ายอกุศลก็ได้ขึ้นอยู่กับว่าตริกลงหรือคิดถึง

^{๗๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๓-๓๘๕/๔๓๑-๔๔๕

^{๗๘} พระมหาประพนธ์ รักริเษน, “จิตกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๗๕.

^{๗๙} วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๑๗๗.

^{๘๐} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๐๖/๒๑๘.

เรื่องอะไร ถ้าตริกรหรือคิดอยู่ในอารมณ์ฝ่ายอกุศลก็จะเกิดโทษ ถ้าตริกรหรือคิดอยู่ในอารมณ์อันเป็นฝ่ายกุศลก็จะเกิดประโยชน์และเป็นแนวทางแห่งการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องคุณของวิตกว่า “ภิกษุทั้งหลาย วิตก๒ ประการ คือ เขมวิตก (หมายถึงความตริกรที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมุทิตา หรือหมายถึง อพยาบาทวิตกและอวิหิงสาวิตก) และวิเวกวิตก(หมายถึงความตริกรที่ประกอบด้วยผลสมาบัติ หรือความตริกรที่ประกอบด้วยวิเวก ๓ ประการ คือกายวิเวก จิตตวิเวก อุปธิวิเวก และประกอบด้วยวิเวก ๕ ประการ คือ ตทังควิเวก วิกขัมภนวิเวก สมุจเฉทวิเวก ปฏิปัสสัทธิวิเวก นิสสรณวิเวก)ย่อมแผ่ชานไปยัง ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอันมาก ตถาคตพอใจความไม่เบียดเบียนยินดีความไม่เบียดเบียน วิตกนั้นแลแผ่ชานไปยังตถาคตผู้พอใจความไม่เบียดเบียนยินดีในความไม่เบียดเบียน เป็นอันมากกว่าเราจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใดๆ ทั้งที่ยังมีจิตหวาดสะอื้นหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตพอใจความสังัด ยินดีความสังัด วิตกนั้นแลแผ่ชานไปยังตถาคตผู้พอใจความสังัด ยินดีความสังัดเป็นอันมากกว่าสิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นเราละได้แล้วเพราะเหตุดังกล่าวนั้น แม้เธอทั้งหลายก็จงพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่เถิด เธอทั้งหลายซึ่งพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่ วิตกนี้ นั้นแลจะแผ่ชานไปเป็นอันมากกว่า “เราทั้งหลายจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใด ๆ ทั้งที่ยังมีจิตหวาดสะอื้นหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้” และพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม๓ ประการ เพื่อละธรรม ๓ ประการ คือ ภิกษุควรเจริญเนกขัมมวิตกเพื่อละกามวิตก ภิกษุควรเจริญอพยาบาทวิตกเพื่อละอพยาบาทวิตก ภิกษุควรเจริญอวิหิงสาวิตกเพื่อละวิหิงสาวิตก”^๒ บุคคลวิตกจริตที่ตริกรไปในฝ่ายอกุศลจะเป็นคนชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ เป็นคนมักพูดมาก เป็นคนจับจด ชอบคิดวางแผนการต่าง ๆ นานาแต่ไม่ค่อยได้ทำตามแผนการที่วางไว้ เบื่อหน่ายในการบำเพ็ญกุศล ส่วนบุคคลวิตกจริตที่ตริกรไปในฝ่ายกุศลจะเป็นคนที่เบื่อหน่ายในกาม เป็นคนไม่มีความพยาบาท ไม่มีความคิดเบียดเบียนใคร เป็นคนสงบเสงี่ยม ไม่ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ ธรรมเนียมที่เหมาะสมกับบุคคลวิตกจริตคือตรัสอานาปานัสสติ ตัวอย่างการตรัสตอบปัญหาเกี่ยวกับบุคคลวิตกจริต

ในเมฆียสูตร พระเมฆิยะไม่สามารถประกอบความเพียรในอัมพวันได้เพราะถูกอกุศลวิตกเข้าครอบงำ ต่อมา ท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์อยู่ในป่ามะม่วงนั้น บำปอกุศลวิตก๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตกวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น โดยมาก ข้าพระองค์จึงมีความคิดดังนี้ว่า

^๑ ชุ.อิตฺติ.(ไทย) ๒๕/๓๘/๓๘๕-๓๘๖.

^๒ อ.จ.ภ.ก.(ไทย) ๒๒/๑๐๕/๖๑๑.

‘นำอัครราชย์จริงไม่เคยปรากฏ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธาแท้ๆ แต่กระนั้นก็ยังถูกบาปอกุศลวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกกรรมเร้าจิตได้’ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘เมฆิยะ พึงเจริญธรรม ๔ ประการให้ยิ่งขึ้นไปคือพึงเจริญอุสุภะเพื่อละระาคะ พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก พึงเจริญอนิจจังสัญญาเพื่อถอนอัสมิमानะ อนัตตสัญญาย่อมปรากฏแก่ภิกษุผู้ได้อนิจสัญญา ภิกษุผู้ได้อัตตสัญญาย่อมบรรลุนิพพานที่ถอนอัสมิमानะได้ในปัจจุบัน’^{๘๓} พระเมฆิยะจัดเป็นบุคคลวิตกจริตเพราะถูกอกุศลวิตกครอบงำ

๒.๕.๗ สรุปการตอบปัญหาให้ตรงจริต

พระองค์ทรงรู้ คำนึงถึง บุคคลที่เข้ามาทูลถามปัญหา และตรัสตอบปัญหาให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยคำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหจริต สัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต ทรงรู้ระดับความสามารถของบุคคลนั้น ว่ามีจริตแบบใด และทรงตรัสตอบปัญหาให้ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น ทรงตรัสตอบในสิ่งที่ประโยชน์ ตรงเป้าหมายและอุปนิสัยของบุคคลผู้มาทูลถามปัญหา เมื่อเขาได้รับฟังพระคำรัสตอบ นำพระธรรมคำสั่งสอนที่พระองค์ชี้แนะไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และต่อบุคคลอื่น

๒.๖ สรุป

จากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบ ขั้นตอน วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป ในแต่ละสถานการณ์ สถานที่และบุคคล พระองค์ทรงใช้พระอัจฉริยภาพในการที่จะตอบปัญหาแก่บุคคลผู้เข้ามาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหา ทรงแสดงปัญหาและแก้ปัญหาค้นต่างกันไปตามสถานภาพของผู้ที่เข้ามาเฝ้า ถ้าเป็นชาวบ้านก็ทรงแก้ปัญหาโดยทรงยกตัวอย่างงานที่เขาทำ เช่น ชาวนาก็ทรงยกตัวอย่างการทำนามาเป็นหลักธรรมในการแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อให้ชาวนาหรือชาวบ้านได้เข้าใจในหลักธรรมของพระองค์ได้โดยง่าย ถ้าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ บัณฑิต ผู้มีการศึกษามาก รู้มาก ก็ทรงตอบคำถามในหลักธรรมที่ลึกซึ้งกว่า ซึ่งรูปแบบและวิธีการตอบปัญหาที่ทรงมีทั้งการย้อนถามกลับ ทรงตอบนัยเดียว ทรงแยกตอบและไม่ทรงตอบ ซึ่งเป็นวิธีการที่พระองค์ทรงใช้ในแต่ละสถานการณ์ เพื่อให้บุคคลที่เข้าเฝ้าทูลถามปัญหาได้เข้าใจหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ ทรงมีวิธีการ มีขั้นตอน รูปแบบตามที่นำเสนอไปแล้วข้างต้น

^{๘๓} คุุราลละเอียคใน อ.จ.นวก.(ไทย)๒๓/๓/๔๓๐-๔๓๔, บ.อ.(ไทย) ๒๕/๓๑/๒๓๑-๒๓๖.

บทที่ ๓

ปัญหาและวิธีการถาม-ตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๓.๑ ประวัติของพราหมณ์พาวรีและมาณพ ๑๖ คน

๓.๑.๑ ประวัติของพราหมณ์พาวรี

พราหมณ์พาวรีเป็นบุตรพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศลผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ปกครองเมืองสาวัตถีซึ่งอยู่ในแคว้นโกศลพราหมณ์พาวรีมีอายุ ๑๒๐ ปี มีมหาบุริสลักษณะ ๓ อย่างในตัวคือ (๑) มีลิ้นยาวใหญ่ถึงขนาดแลบปิดหน้าได้มิด (๒) มีขนขาวยาวละเอียดอ่อนนุ่มวนขดเป็นก้นหอยอยู่ระหว่างคิ้ว (๓) มีคฤหาสน์ซ่อนอยู่ในฝัก พราหมณ์พาวรีศึกษาจบไตรเพทและวิชาสำคัญต่างๆคือ ลักษณศาสตร์วิชาว่าด้วยการดูลักษณะของคน คัมภีร์อิติहाสะ (คัมภีร์ว่าด้วยพงศาวดารยี่ดียวมีเรื่องภารตยุทธ) คัมภีร์นิมิต (คัมภีร์ว่าด้วยชื่อแห่งสิ่งของ) และคัมภีร์เกณฐะ (คัมภีร์ว่าด้วยกิริยามารยาท มีการใช้ถ้อยคำเป็นต้น เป็นประโยชน์แก่กวี) พราหมณ์พาวรีเป็นอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในแคว้นโกศล มีศิษย์และผู้นับถือมากมาย แต่เดิมเป็นอำมาตย์รับราชการอยู่ในราชสำนักของพระเจ้ามหาโกศล หลังจากที่พระเจ้ามหาโกศลสิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เป็นพระโอรสได้สืบราชสมบัติต่อ ก็ได้แต่งตั้งเขาในตำแหน่งอำมาตย์เหมือนเดิม แต่เขาคิดว่าตนเองอยู่ในวัยชราทำงานเพื่อบ้านเมืองมานานแล้ว เปิดโอกาสให้อำมาตย์หนุ่มๆได้ทำงานบ้างจึงกราบทูลลาพระเจ้าปเสนทิโกศลออกบวชเพื่อแสวงหาโมกษะตามแนวคำสอนของพราหมณ์ทั้งหลาย จากนั้นเขาจึงเดินทางออกจากแคว้นโกศลอันรื่นรมย์ไปสู่ที่กัณนิบาปชนบทอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี อันเป็นพรมแดนแคว้นนี้ติดกับแคว้นมูพกะต่อกัน อยู่ด้วยการเที่ยวภิกขาและผลไม้ พราหมณ์พาวรีมีศิษย์เอก ๑๖ คน คือ (๑) อชิตมาณพ (๒) ดิสสเมตเตยมาณพ (๓) ปุณณกมาณพ (๔) เมตตคุมาณพ (๕) โรตคมาณพ (๖) อุปลิวมาณพ (๗) นันทมาณพ (๘) เหมกมาณพ (๙) โตเทยมาณพ (๑๐) กัปปมาณพ (๑๑) ชตุกัณนิมาณพ (๑๒) ภัทราวุธมาณพ (๑๓) อุทยมาณพ (๑๔) โปสาลมาณพ (๑๕) โมฆราชมาณพ (๑๖) ปิงคิยมาณพ และศิษย์อีก ๑๖,๐๐๐ คน

* บุ.สุ.อ.(บาลี) ๒/๕๘๓/๔๒๖-๔๒๗

๓.๑.๒ ประวัติของมาณพ ๑๖ คน^๒

อชิตมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ เป็นบุตรของอัคคาสนียพราหมณ์ เป็นพราหมณ์ใน
พระเจ้ามหาโกศก ทำนอบไตรเพทแล้วบวชเป็นดาบสไปอยู่กับพาวรีพราหมณ์ที่กปีถาราม รีมฝั่ง
แม่น้ำโคธาวรี อชิตมาณพมีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

ติสสเมตเคยยมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวช
เป็นดาบสไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

ปุลณกมาณพ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

เมตตคฺคมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้สละสมบัติ
มหาศาลออกบวชเป็นดาบส เป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

โรตคมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

อุปลิวมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

นันทมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

เหมกมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

โศทยมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

กัปปมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบสไป
เป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

ชตุกัณณิกมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็น
ดาบสไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

ภัทราวุธมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็น
ดาบสไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

อุทยมาณพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี ครั้นเจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบสไป
เป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

^๒ จุ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๖/๘๗๕-๘๘๓.

โปลิตาณาพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถีครั้ง เจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

โมฆราชมาพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถีครั้ง เจริญวัยแล้วได้บวชเป็น
ดาบสไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์มีศิษย์บริวาร ๑,๐๐๐ คน

ปิงคิยามาพเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถีครั้ง เจริญวัยแล้วได้บวชเป็นดาบส
ไปเป็นศิษย์พาวรีพราหมณ์ พาวรีพราหมณ์นี้เป็นลุงของปิงคิยามาพ ปิงคิยามาพมีศิษย์บริวาร
๑,๐๐๐ คน

๓.๒ สาเหตุที่มาพพุลธามพระพุทธเจ้า

๓.๒.๑ สาเหตุจากพราหมณ์พาวรี^๓

พราหมณ์พาวรี และศิษย์ที่เป็นบริวาร ออกมาจากแคว้น โกศล เพื่อมาตั้งอาศรมอยู่ที่ริม
ฝั่งแม่น้ำ โคธาวรี บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรีนั้นเคยเป็นที่อยู่ของฤาษีรุ่นเก่า เช่น ฤาษีสรรกังคะมา
ก่อน แม่น้ำโคธาวรีแยกออกเป็น ๒ สาย ตรงกลางเป็นเกาะกว้างใหญ่ประมาณ ๓ โยชน์ (๔๘
กิโลเมตร) และบนเกาะมีป่ามะขวิดขึ้นเต็มไปหมด ต่อมา มีชาวบ้านมาอยู่ในป่ามะขวิดนั้นด้วย แต่
ปลูกบ้านเรือนอยู่ห่างๆ ชาวบ้านกลุ่มนี้เมื่อมาอยู่แล้วก็ทำกสิกรรม จนมีรายได้ ชาวบ้านนำรายได้ที่
เป็นค่าส่วยอาหาร ๑ แส่นกหาปณะ นำมาถวายแก่ฤาษีพราหมณ์พาวรี พราหมณ์พาวรีก็รับไว้และ
นำไปบริจาคทานเป็นประจำทุกปี จนทำให้ชาวบ้านนี้รู้ไปทั่วชมพูทวีปว่า พราหมณ์พาวรีกระทำมหาบุญ
ด้วยการบริจาคทาน

ข่าวการบริจาคทานนี้ เลื่องลือไปไกลถึงแคว้นกลิงคะซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของ
แคว้นอัสสกะและแคว้นโกศล พราหมณ์นางหนึ่งในหมู่บ้านทุนนิวัฏฐะ นางได้ทราบข่าวก็บอก
พราหมณ์ชราผู้เป็นสามีให้เดินทางไปรับทานจากฤาษีพราหมณ์พาวรี พราหมณ์ชราทำตามทีภรรยา
แนะนำ ได้รับบอกเดินทางไปหาพราหมณ์พาวรีทันที ครั้งไปถึงแล้วก็ออกปากขอเงิน ๕๐๐
กหาปณะ แต่ไม่ได้ตามที่ขอ เนื่องจากพราหมณ์พาวรีได้ให้ทานหมดแล้ว พราหมณ์ชราโกรธมาก
ดังนั้นก่อนจะจากไปจึงได้ทำพิธีสาปแช่งพราหมณ์พาวรี โดยได้ก่อกองทรายเป็นจอมไว้ที่ประตู
บรรณศาลา โปรดดอกไม้สีแดงไว้รอบกองทรายนั้นแล้วทำปากขมุบขมิบเหมือนรำยมนต์ สุดท้าย
แล้วได้สาปแช่งว่า วันที่ ๗ จากวันนี้ ศิระษะของท่านจะต้องแตกเป็น ๗ เลี่ยง พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำ

^๓ พุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๕๘๓-๑๐๐๓/๕๒๔-๕๒๗, พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๕๘๓-๑๐๐๓/๓๑๕-๓๑๘, พุ.จ. (ไทย)

ของพราหมณ์นั้นแล้วก็เป็นทุกข์ ชุบชีวิตไม่บริโภคนอาหาร และขณะที่พราหมณ์พาวรีเป็นทุกข์อยู่
อย่างนี้ ใจก็ไม่ยินดีในฉาน

ในครั้งนั้น มีเทวดาคองค์หนึ่งซึ่งสิงอยู่ที่อาศรมของพราหมณ์พาวรีนั้น เป็นผู้มีความหวังดี
และมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่พราหมณ์พาวรี เทวดาก็ได้มาบอกพราหมณ์พาวรีว่า “พราหมณ์ชรา นั้น
ไม่รู้จักศีระ แต่เขาเพียงกระทำอุบายหลอกลวงเพื่อต้องการทรัพย์ พราหมณ์ชราผู้นี้ไม่มีความรู้
เรื่องศีระ และธรรมะที่จะกระทำให้ศีระแตกเลย” พราหมณ์พาวรีจึงถามว่า “ถ้าอย่างนั้นใครเล่า
เป็นผู้รู้เรื่องศีระและธรรมะที่ทำให้ศีระแตกหรือตกไป ขอท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด” เทวดา
ตอบว่า “ข้าพเจ้าก็ไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ความรู้ในเรื่องศีระและธรรมะที่จะกระทำให้ศีระตกไป
นั้นเป็นความรู้ของท่านผู้ชนะแล้วทั้งหลายพราหมณ์พาวรีถามต่อไปว่า “ถ้าอย่างนั้น ใครเล่าใน
พื้นปฐพีนี้รู้เรื่องศีระและธรรมะที่จะกระทำให้ศีระตกไป ขอท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด” เทวดา
กล่าวตอบว่า “ท่านผู้ทรงเป็นพระโลกนาถ คือเป็นผู้นำของชาวโลก ผู้ทรงเป็นเหล่ากอของพระเจ้า
โอภากราช ผู้ทรงเป็นพระโอรสของสากยราช ผู้ทรงกระทำความสว่าง ได้เสด็จออกจากกรุง
กบิลพัสดุ์ ฤาษี ท่านผู้นั้นแหละทรงเป็นผู้รู้ทรงเป็นผู้สำเร็จธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้ถึงซึ่งกำลังแห่ง
อภิญา (ความรู้ยิ่ง) ทั้งปวง ทรงเป็นผู้มีดวงตาปัญญาแลเห็นธรรมทั้งสิ้น ทรงเป็นผู้ถึงซึ่งความสิ้น
กรรมทั้งหมด ทรงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นอุปัทวิเลส) แล้ว ท่านผู้นั้นแหละ ทรงเป็น
พระพุทธรเจ้าในโลก เป็นผู้ทรงแสดงธรรม ทรงเป็นผู้มีจักขุญาณ ท่านจงไปกราบทูลถาม
พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น พระองค์จะทรงแก้ไขในเรื่องนี้ให้ท่านฟัง พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า
พระพุทธรเจ้า ก็มีใจฟูขึ้น มีใจเบิกบานคลายความเศร้าโศก และบังเกิดปีติอันไพบูรณ์ พราหมณ์
พาวรีได้ถามเทวดาว่า “ท่านผู้ทรงเป็นโลกนาถ พระองค์ทรงอยู่ในคามนิคมชนบทไหน ข้าพเจ้าจัก
ไปในสถานที่นั้น ถึงจะได้มอบน้อมท่านผู้รู้ ผู้สูงสุดกว่าบรรดาสัตว์สองเท้า” เทวดาตอบว่า
“พระพุทธรเจ้า ผู้ทรงชนะแล้ว ผู้ทรงมีพระปัญญามาก ผู้ทรงมีพระจินตนาการดี ผู้ทรงมีพระปัญญา
กว้างขวาง ผู้ทรงเป็นโอรสของสากยราช ผู้ทรงมูระอันประเสริฐ ผู้ทรงไม่มีอาสวะ ผู้ทรงรู้แจ้งซึ่ง
ธรรมะที่จะกระทำให้ศีระตกไป ผู้ทรงองอาจในหมู่นรชน พระองค์ทรงประทับอยู่ในมณฑล
สถานของชาวโกศลในพระนครสาวัตถี”

๓.๒.๒ ความต้องการธรรมเพื่อแก้ความตาย^๔

ลำดับนั้นพราหมณ์พาวรีได้เรียกพราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์ว่า
ท่านทั้งหลายจงฟังคำของเรา ความปรากฏแห่งพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์ใด ยากที่จะหาได้ใน

^๔ บุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๑๐๐๔-๑๐๒๑/๕๒๗-๕๒๘, บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๐๔-๑๐๒๑/๗๓๘-๗๔๑, บุ.ญ.
(ไทย) ๓๐/๒๒-๓๕/๕-๗.

โลก ท่านทั้งหลายจงรีบไปเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมกว่าสรรพสัตว์ พราหมณ์ผู้ศิษย์ทั้งหลายถามว่าข้าแต่ท่านพราหมณ์ ก็ข้าพเจ้าทั้งหลายได้แล้วจะพึงรู้ว่าท่านผู้นี้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยอุบายอย่างไร ขอท่านจงบอกอุบายที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ผู้ไม่รู้เกิดพราหมณ์พาวรีกล่าวว่า “มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ได้มีกล่าวไว้ในมนต์ทั้งหลาย อันพราหมณาจารย์ทั้งหลายพยากรณ์ไว้บริบูรณ์แล้วตามสำคัญว่าท่านผู้ใดมีมหาปุริสลักษณะเหล่านั้น ในกายตัว ท่านผู้นี้ไม่มีคติเป็นสองอย่างมิได้มีคติเป็นสามคือ ถ้าอยู่ครองเรือนจะพึงครอบครองทั่วปฐพีนี้ จะทรงปกครองโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อำนาจไม่ต้องใช้ศัสตราถ้าออกบวชเป็นบรรพชิตจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกิเลสดังหลังอันเปิดแล้วไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่าท่านทั้งหลายจงถามปัญหา ๗ ข้อคือ ชาติ ๑ โคตร ๑ ลักษณะ ๑ มนต์ ๑ ศิษย์คนอื่นๆ ๑ ศีรษะ ๑ และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป ๑ ด้วยใจเท่านั้น เมื่อท่านทั้งหลายถามปัญหาด้วยใจแล้วก็จักแก้ด้วยวาจา”

มาณพผู้เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี ๑๖ คน ได้แก่ อชิตมาณพ ดิสสเมตเตยขมาณพ ปุณณกมาณพ เมตตคุมาณพ ไรตกมาณพ อุปสิวมาณพ นันทมาณพ เหมกมาณพ โตเทยขมาณพ กัปปมาณพ ชตุกัณณิมาณพ ภัทราวุธมาณพ อุทยมาณพ โปศาลมาณพ โมฆราชมาณพ ปิงคิยมาณพ และศิษย์อีก ๑๖,๐๐๐ คน ทั้งหมดนั้น เฉพาะคนหนึ่ง ๆ เป็นเจ้าหมู่จำคณะ ปราภฏแก่โลกทั้งปวง เป็นผู้เพ่งฉาน มีปัญญาทรงจำ เป็นศิรชนผู้มีจิตอบรมด้วยวาสนา ทรงชฎาและห่มหนังเสือเหลือง ได้ฟังคำพราหมณ์พาวรีแล้ว พร้อมกันกราบลาพราหมณ์พาวรี และลุกขึ้นกระทำประทักษิณแล้วจึงพากันออกเดินทางบ่ายหน้าไปทางทิศอุดรมุ่งไปยังที่ตั้งแห่งแคว้นพุกะ เมืองมาหิสสตี เมืองอุชเชณี เมืองโคณฑะ เมืองเวทิสสา เมืองวนสวหยา เมืองโกสัมพี เมืองสาเกต เมืองสาวัตถีอันเป็นเมืองอุดม เมืองเสตัพพะ เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองกุสินารา เมืองปาวา โภคนคร เมืองเวสาลี แคว้นมคธ และ ปาสาณกเจดีย์ อันเป็นรมณีสถาน ที่นารีรมย์ใจพราหมณ์มาณพทั้งหลายพากันยินดีรีบด่วนขึ้นสู่เจดีย์บรรพตเหมือนบุคคลถูกความร้อนแผดเผายินดีรีบเงาะนั้น

๓.๒.๓ การถามปัญหาด้วยใจเพื่อทดสอบความเป็นสัมมาสัมพุทธะ^๕

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า แวดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ประหนึ่งราชสีห์บันลืออยู่ในป่าฉะนั้น อชิตมาณพได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระรัศมี เรื่อเรืองเหลืองอ่อน บริบูรณ์ดังดวงจันทร์วันเพ็ญ ได้เห็นพระอวยวะอันบริบูรณ์ อชิตมาณพมีความร่าเริง ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ได้ทูลถามปัญหาด้วยใจว่า “ขอพระองค์จงตรัสบอกอ้าง (ชาติ) อายุ โคตร พร้อมทั้งลักษณะ และขอให้ตรัสบอกถึงความสำเร็จในมนต์ทั้งหลายแห่งอาจารย์ของข้า

^๕ พ.ศ.(บาลี) ๒๕/๑๐๒๒-๑๐๓๘/๕๒๕-๕๓๑, พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๐๒๒-๑๐๓๘ /๓๔๑-๓๔๔, พ.ศ.(ไทย) ๓๐/๔๐-๕๖/๓-๑๐.

พระองค์เกิด อาจารย์ของข้าพระองค์ยอมบอกมนต์แก่ศิษย์มีประมาณเท่าไรพระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวแก่ด้วยพระวาจาว่า“พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของท่านนั้น มีอายุร้อยยี่สิบปีชื่อพาวรี โดยโคตรลักษณะในกายมีสามประการ เรียนจบไตรเพทในตำราทำนายนมหาปริสลักษณะคือคัมภีร์ อติหาส พร้อมทั้งคัมภีร์ นิพนธ์ทศศาสตร์ และกฎทศศาสตร์” ถึงซึ่งความสำเร็จในธรรมแห่งพราหมณ์ ของตน และได้ตั้งสอนมาณพ๕๐๐ คน” อชิตมาณพทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ขอพระองค์จงดั้นคำว่า ลักษณะทั้งหลายของพราหมณ์พาวรีอย่าให้ข้าพระองค์มีความสงสัยเถิด” พระพุทธเจ้าตรัสว่า“พราหมณ์พาวรีนั้น ย่อมปกปิดมุขมณฑล(หน้า) ด้วยชีวหาได้ มีอุณาโลมชาติ ในระหว่างคิ้ว มีคุยหลานซ่อนอยู่ในฝักเธอจงรู้อย่างนี้เถิด”

มหาชนทั้งปวงไม่ได้ยินใดๆ ผู้ถามเลยได้ฟังปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพยากรณ์แล้ว คิดพิศวงอยู่เกิดความโสมนัสประณมอัญชลี(สรรเสริญ) ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นอะไรหนอ เป็น เทวดา หรือ เป็นพรหม หรือเป็นท้าวสุขัมบดีจอมเทพ เมื่อปัญหาอันผู้ถามด้วยใจเญนมาแจ่มแจ้งแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อชิตมาณพทูลถามด้วยใจต่อไปว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านพราหมณ์ พาวรีถามถึงธรรมเป็นศีรยะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีรยะตกไป ขอพระองค์ตรัสพยากรณ์ข้อนั้น กำจัดความสงสัยถึงข้าพระองค์ผู้เป็นฤาษีเสียเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า“อวิชาชื่อ ว่าธรรมเป็นศีรยะ วิชาประกอบด้วย ศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะและวิริยะ ชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องให้ ศีรยะตกไป”

ลำดับนั้น อชิตมาณพมีความ โสมนัสเป็นอันมาก เบิกบานใจ กระทำหนังสือเหลืออง เถวียงบ่าข้างหนึ่งหมอบลงแทบบาทบุคคล ด้วยเสียรเกล้า กราบทูลว่า“ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ผู้มี พระจักขุ พราหมณ์พาวรีผู้เจริญ มีจิตเบิกบาน ดีใจพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายขอไหว้พระยุคลบาท” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า“ขอพราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลาย จะเป็นผู้ถึงความสุขเถิด อชิตะ ตัวเธอเอง ก็จงเป็นผู้ถึงความสุขจงเป็นอยู่สิ้นกาลอยู่สิ้นกาลนานเถิด

^๖ นิพนธ์ทศศาสตร์ คัมภีร์ประเภทศัพท์มูลวิทยา(Etymology) คลังศัพท์(Lexicon) หรืออภิธานศัพท์ (Glossary)ที่รวบรวมคำศัพท์ ในพระเวทซึ่งเป็นคำยาก หรือคำที่เลิกใช้แล้ว นำมาอธิบายความหมายเป็นส่วน หนึ่งของนิรุกติ ซึ่งเป็น๑ ในเวททางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ.๑/๒๕๖/๒๒๒, พ.จ.อ. ๑๕/๑๔.

^๗ กฎ ทศศาสตร์ คัมภีร์ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็น ส่วนหนึ่งของกัลปะ ซึ่งเป็น๑ ในเวททางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ.๑/๒๕๖/๒๒๒, พ.จ.อ.๑๕/๑๔.

๓.๓ เนื้อหาของปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๓.๓.๑ อชิตมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่อชิตมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า “โลกคือหมู่มสัตว์ ถูกอะไรหุ้มห่อไว้ เพราะเหตุไรโลกจึงไม่สโตส อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้ และอะไรเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น”^๘

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า “กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ที่ซึ่งปวง อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกกรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย อะไรปิดกั้นกระแสทั้งหลายได้”^๙

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า “ปัญญา สติ นามและรูปดับที่ไหน”^{๑๐}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๔ ว่า “ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตจีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้น ด้วยเถิด”^{๑๑}

๒. วิธีการถามปัญหาของอชิตมาณพ

เป็นการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น หรือยังไม่แจ่มแจ้งให้รู้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของอชิตมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ “ถามเพื่ออยากจะทราบว่าโลกนั้นถูกอะไรหุ้มห่อ อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก หรือถามถึงสาเหตุที่ทำให้โลกไม่สโตส”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ “ผู้ถามต้องการทราบถึงกระแสคือกิเลสตัณหานี้ อะไรที่สามารถปิดกั้นกระแสกิเลสตัณหานี้ได้”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ “การถามถึงที่สุดแห่งความสิ้นชาติสิ้นภพ อันได้แก่นิพพาน ซึ่งเป็นที่ดับชาติดับภพไม่เกิดอีกสติเป็นเครื่องห้ามกระแส ปัญญาเป็นเครื่องปิดกั้นกระแส ฉะนั้น สติกับปัญญาจะดับไปเมื่อไร

^๘ บุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๑๐๓๕ / ๕๓๑, บุ.จ.ญ.(บาลี) ๓๐/๕๗ / ๑๑, บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๓๕ / ๗๔๕, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๕๗ / ๑๑.

^๙ บุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๑๐๔๑ / ๕๓๑, บุ.จ.ญ.(บาลี) ๓๐/๕๕ / ๑๑, บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๑ / ๗๔๕, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๕๕ / ๑๑.

^{๑๐} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๓ / ๗๔๖, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๑ / ๑๒, บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๓ / ๗๔๖, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๑ / ๑๒.

^{๑๑} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/ ๑๐๔๕ / ๗๔๗, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๓ / ๑๒, บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๕ / ๗๔๗, บุ.จ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๓ / ๑๒.

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๔ คือ“ต้องการทราบถึงการดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่ศึกษาและผู้ที่ไม่ต้องศึกษาคือพระเสขะและพระอรหันต์ ดำเนินชีวิตอย่างไร

๓.๓.๒ ติสสเมตเตยยมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

ท่านถามปัญหา ๑ ข้อ แต่แจกแจงประเด็นปัญหาได้ ๕ ประเด็นคือ^{๑๒}

๑. เนื้อหาของปัญหาที่ตีสสเมตเตยยมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า “ใครเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้”

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า “ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า “ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดคิดใน

ท่ามกลางด้วยมันตา”

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๔ ว่า “พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ”

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๕ ว่า “ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้”

๒. วิธีการถามปัญหาของตีสสเมตเตยยมาณพ

วิธีการถามเป็นการถามที่ผู้ถามยังไม่รู้จึงถามเพื่อให้ได้ผู้ชัดเจนเป็นการถามเพื่อประโยชน์ของคนและผู้อื่น

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของตีสสเมตเตยยมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ “ต้องการที่จะถามเกี่ยวกับเรื่องของผู้สันโดษ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ “ต้องการที่จะถามเกี่ยวกับเรื่องความหวั่นไหว (กิเลส) ไม่มีในผู้ใด”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ “ต้องการทราบเรื่องส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๔ คือ “ต้องการที่จะถามเกี่ยวกับเรื่องมหาบุรุษ”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๕ คือ “ต้องการทราบว่าใครล่วงพ้นค้นหาที่เป็นเครื่องร้อยรัดในโลก”

^{๑๒} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๗ /๗๔๘, พุ.จุ.(ไทย) ๓๐/๖๕/๑๓.

๓.๓.๓ ปุณณกมณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่ปุณณกมณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ผู้ไม่มีตัณหาเหตุให้วันไหวผู้มีปกติเห็นมุล ฤาษี มนุชะ กษัตริย์และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้อาศัยอะไร จึงพากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลาย”^{๑๓}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“ฤาษี มนุชะ กษัตริย์และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลายชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในการบูชาัญญได้ข้ามพ้นชาติและชราบ้างไหม”^{๑๔}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“ถ้าชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบูชาัญญข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้ด้วยัญญทั้งหลายเมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลกข้ามชาติและชราได้”^{๑๕}

๒. วิธีการถามปัญหาของปุณณกมณพ

ผู้ถามในปัญหาข้อแรกเป็นการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ไม่เคยเห็นปัญหาข้อที่สองเป็นการถามเพื่อตัดความสงสัยปัญหาข้อที่สามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ไม่เคยเห็น

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของปุณณกมณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบว่าการบูชาัญญนั้นที่ทุกๆคนบนโลกประกอบพิธีกรรมบูชาัญญเพื่อหวังอะไร”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ถามในเรื่องการบูชาัญญในเมื่อบุคคลทำการบูชาัญญบ่อยๆโดยไม่ขาด บูชาัญญอย่างต่อเนื่องจะสามารถข้ามชาติชราได้บ้างไหม ซึ่งผู้ถามมีความสงสัยไม่แน่ใจไม่มีความรู้ในเรื่องนี้จึงต้องการคำตอบ”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ“ถามเพื่ออยากรู้ถึงความชัดเจนว่าในเมื่อข้ามชาติชราไม่ได้แล้วจะมีใครที่สามารถข้ามชาติชราได้หรือเพื่อต้องการที่จะข้ามพ้นจากชาติชราภณะซึ่งจะบรรลุลถึงภูมิอันเป็นที่ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตายที่เรียกว่านิพพาน”

๓.๓.๔ เมตตคฺคฺมณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่เมตตคฺคฺมณพทูลถามพระพุทธเจ้า

^{๑๓} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๐/๗๔๕, พุ.จู.(ไทย) ๓๐/๖๘ /๑๔.

^{๑๔} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๒/ ๗๔๕, พุ.จู.(ไทย) ๓๐/ ๗๐/๑๔.

^{๑๕} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๔ / ๗๕๐, พุ.จู.(ไทย) ๓๐/๗๒/๑๕.

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ”^{๑๖}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้ามโอฆะชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะได้อย่างไร”^{๑๗}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“ข้าพระองค์ชอบใจธรรมอันสูงสุดนั้นที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่ ฟังข้ามคันทที่ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในโลกได้”^{๑๘}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้วพระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแล้วพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุคหยุอน แม้ชนเหล่านั้นก็ฟังละทุกข์ได้เป็นแน่ เพราะฉะนั้นข้าพระองค์มาพบพระผู้มีพระภาคผู้นาคะขอนมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า) พระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุคหยุอนบ้าง”^{๑๙}

๒. วิธีการถามปัญหาของเมตตคฺวุมาณพ

วิธีการถามในปัญหาข้อแรกเป็นการถามเพื่อตัดความสงสัย ส่วนปัญหาข้อที่สองเป็นการถามเพื่อตัดความสงสัยปัญหาข้อที่สามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน และปัญหาข้อที่สี่ก็เป็นคำถามเพื่อประโยชน์ตน

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของเมตตคฺวุมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบถึงต้นเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ซึ่งผู้ถามมีความรู้ในเรื่องนี้อยู่แล้วก็ยังคงมีความสงสัยอยู่จึงตั้งคำถามคำตอบเพื่อให้ความกระจ่างชัด”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ผู้ถามมีความรู้ในเรื่องที่ถามอยู่ แต่ต้องการทราบความชัดเจนและอยากที่จะหลุดพ้นจึงอยากรู้ว่านักปราชญ์จะข้ามโอฆะ ชาติ ชรา โสกะ ปริเทวะได้อย่างไร”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ“ผู้ถามสนใจในคำตอบคือมีความเข้าใจในคำตอบของพระพุทธเจ้าแต่ต้องการคำอธิบายเพื่อให้ชัดเจนขึ้น

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๔ คือ“ผู้ถามต้องการที่จะพ้นทุกข์ พ้นจากกิเลสอย่างแน่แท้ ต้องการวิธีที่จะพ้นจากกิเลสนั้น

^{๑๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๖/๗๕๑, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๗๔ /๑๕.

^{๑๗} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๖/๗๕๒, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/ ๗๗/๑๖.

^{๑๘} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๑/๗๕๒, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๗๕ /๑๗.

^{๑๙} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๔-๑๐๖๕/๗๕๓, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๗๒-๗๓ /๑๗.

๓.๓.๕ โศตกมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่โศตกมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์ อย่างยิ่งบุคคลพึงพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว วิชาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน”^{๒๐}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดปล่อยข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด”^{๒๑}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรมที่ข้า พระองค์จะพึงรู้แจ้งได้และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ ในที่นี้แลเป็นผู้ไม่อาศัยเที่ยวไปอยู่”^{๒๒}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“ข้าพระองค์ชอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น ที่บุคคลรู้ ชัดแล้วมีสติ เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามคณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกา ในโลกได้”^{๒๓}

๒. วิธีการถามปัญหาของโศตกมาณพ

วิธีการถามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของโศตกมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามเพื่อต้องการธรรมเป็นเหตุที่ทำให้ดับ กิเลสของตน”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ผู้ถามมีความสงสัยในธรรมอยู่จึงต้องการที่จะ พ้นจากความสงสัยนี้”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเรื่องธรรมคือความสงบ หรือวิเวกธรรมเพื่อต้องการความสงบและไม่อาศัยในอารมณ์ไหนๆด้วยคณหาหรือทิฏฐิ”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๔ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเรื่องคณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกา”

๓.๓.๖ อุปสีวมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่อุปสีวมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

^{๒๐} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๘/๓๕๔, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๘๖/๑๘.

^{๒๑} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๓๐/๓๕๕, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๘๘/๑๕.

^{๒๒} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๓๒/ ๓๕๕, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๙๐/๑๕.

^{๒๓} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๓๔ / ๓๕๖, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๙๒/๒๐.

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์ผู้เดียวไม่ได้อาศัย(ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ) จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้วพึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้”^{๒๔}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวงละสมาบัติอื่นอาศัยอาภิญญาจนสมาบัติเสื่อมใจไปในสัจญาวิโมกข์ชั้นสูงบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภิญญาจนขณะนี้นี้ได้หรือ”^{๒๕}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานนับปีไม่ได้ไซ้ บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วมีความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกหรือ หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะพึงจุติอีก”^{๒๖}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“มุนินี้ถึงความสลายไปหรือว่าไม่มี หรือว่าไม่แตกทำลายเพราะมีความแน่แท้ พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสตอบปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิดเพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว”^{๒๗}

๒. วิธีการถามปัญหาของอุปสีวมาณพ

วิธีการถาม ปัญหาข้อแรกเป็นการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น ปัญหาข้อที่สองถึงปัญหาข้อที่สี่ เป็นการถามเพื่อตัดความสงสัย

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของอุปสีวมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเรื่องการข้ามห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเรื่องการปฏิบัติตั้งอยู่ในอาภิญญาจนสมาบัติ ซึ่งผู้ถามมีความรู้บ้างแต่ยังมีความสงสัยอยู่จึงต้องการทราบเพื่อความชัดเจน”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับวิญญานของผู้หลุดพ้นจากกิเลสเพราะผู้ถามนี้ มีความสงสัยอยู่ มีความรู้แต่ก็ยังไม่แน่ใจในสิ่งที่รู้จึงถามเพื่อทำความเข้าใจชัด”

^{๒๔} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/ ๑๐๓๖/ ๓๕๓, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๕๔ /๒๐.

^{๒๕} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/ ๑๐๓๘/๓๕๓-๓๕๘, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/ ๕๖/๒๑.

^{๒๖} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๐ / ๓๕๘, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๕๘ /๒๑.

^{๒๗} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๒ /๓๕๘-๓๕๙, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๑๐๐ /๒๒.

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๔ คือ “ผู้ถามต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับการตายเกิด ตายสูญผู้ถามนั้น มีความสงสัยอยู่ มีความรู้แต่ก็ยังไม่แน่ใจในสิ่งที่รู้ นักจึงถามเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องที่ถาม”

๓.๓.๓ นั้นทมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่นั้นทมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า “ชนทั้งหลายกล่าวว่ามุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลกคำกล่าวนี้ นั้นเป็นอย่างไรชนทั้งหลายย่อมเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณหรือว่าย่อมเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี”^{๒๘}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า “สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวว่าความหมดจดเพราะรูปที่เห็นบ้างเพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง เพราะศีลและวัตรบ้างเพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนี้ ผู้ประพฤตินครั่งครัดในหลักการของตนนี้ ข้ามชาติและชราได้บ้างหรือไม่”^{๒๙}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า “หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสว่าสมณพราหมณ์พวกนี้ ยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้มีเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก เชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้”^{๓๐}

๒. วิธีการถามปัญหาของนั้นทมาณพ

วิธีการถามคำถามที่นั้นทมาณพถามในปัญหาข้อแรกถึงปัญหาข้อที่สาม เป็นการถามเพื่อตัดความสงสัย

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของนั้นทมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ “ผู้ถามต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับมุนี ซึ่งผู้ถามมีความรู้เรื่องมุนีอยู่บ้างก็ยังคงมีความสงสัยในเรื่องนี้ อยู่ มุนีที่รู้นี้ เป็นคำกล่าวที่ลัทธิต่างๆเรียกผู้ที่มีความรอบรู้ว่าเป็นมุนี แต่มุนีในพระพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างไรผู้ถามต้องการถามเพื่อคลายความสงสัยและต้องการความชัดเจน”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ “ผู้ถามต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับความหมดจดหรือวิสุทธิ ซึ่งในทุกลัทธิปฏิบัติกันมา ผู้ถามมีความรู้ในเรื่องนี้ อยู่แต่เป็นเรื่องของลัทธิอื่น จึงมีความสงสัยและต้องการทราบเพื่อความชัดเจนในเรื่องนี้ ว่าเมื่อผู้ประพฤตินครั่งครัดแล้วจะข้ามชาติชราได้หรือไม่”

^{๒๘} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๔ /๓๕๕, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๒ /๒๒.

^{๒๙} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๖ /๓๖๐, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/ ๑๐๔/๒๓.

^{๓๐} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๘ /๓๖๑, บุ.จ.(ไทย) ๓๐/๑๐๖ /๒๓-๒๔.

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ “ผู้ถามต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับผู้ข้ามชาติ และชราได้ ผู้ถามมีความสงสัยอีกว่าใครที่จะสามารถข้ามชาติและชราได้”

๓.๓.๘ เหมกมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่เหมกมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า “ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม อาจารย์เจ้าลัทธิตเล้า ไคเคยตอบแก่ข้าพระองค์ว่าเหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ก็เป็นอย่างนี้ คำตอบทั้งหมดเป็นคำที่เชื่อมต่อกันมา คำตอบทั้งหมดนี้ มีแต่จะทำให้ตริกไปต่าง ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำตอบนั้น ข้าแต่พระมุณี บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสตติกาในโลกได้ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม (นี้) ที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหาแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด”^{๓๑}

๒. วิธีการถามปัญหาของเหมกมาณพ

วิธีการถามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน เพราะมีเป้าหมายของการถามคือนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ที่ตัดและทำลายซึ่งค้นหาทั้งหลาย

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของเหมกมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ “ถามต้องการทราบเกี่ยวกับคำพยากรณ์ของอาจารย์เจ้าลัทธิต ธรรมเครื่องกำจัดค้นหาและนิพพานซึ่งผู้ถามมีความรู้ในเรื่องนี้อยู่แล้วแต่เป็นความรู้ที่อยู่ภายนอกลัทธิต ไม่ใช่ความรู้ในพระพุทธศาสนา ผู้ถามจึงต้องการที่จะหลุดพ้นจากทุกข์และค้นหาในทางพระพุทธศาสนาจึงต้องการความรู้ที่จะปฏิบัติตนเพื่อหลุดพ้น”

๓.๓.๙ โคเทยมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่โคเทยมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า “ถามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใดค้นหาไม่มีแก่บุคคลใด และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร”^{๓๒}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า “บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวังหรือว่ายังหวังอยู่ บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญาหรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญาข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุณีได้อย่างไร”

๓๓

^{๓๑} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๑-๑๐๕๒/๓๖๒-๓๖๓, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๐๕-๑๑๐/๒๕.

^{๓๒} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๕ /๓๖๓, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๑๓ /๒๖.

^{๓๓} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๗ /๓๖๔, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๑๕ / ๒๖.

๒. วิธีการถามปัญหาของโตทยขมาณพ

วิธีการถาม ปัญหาข้อแรกเป็นการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น ปัญหาข้อที่สองเป็นการถามเพื่อตัดความสงสัยความข้องใจที่มีอยู่

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของโตทยขมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับกัมและวิโมกข์ ซึ่งผู้ถามยังไม่มีความรู้ในเรื่องนี้จึงต้องการถามเพื่อความกระจ่างแจ้ง”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับความหวังและปัญญา ในเรื่องนี้ ผู้ถามมีความรู้อยู่บ้างแต่ก็ยังไม่มีความสงสัยไม่แน่ใจจึงถามเพื่อคลายความสงสัยนั้น

๓.๓.๑๐ กัปปมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่กัปปมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ขอพระองค์โปรดตรัสที่ฟังของสัตว์ทั้งหลาย ผู้อยู่ท่ามกลางสาคร ผู้ถูกขรและมรณะครอบงำ ในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นมหันตภัย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่ฟัง โดยวิธีที่ทุกขนี้ จะไม่พึงมีแก่ข้าพระองค์สิ”^{๓๔}

๒. วิธีการถามปัญหาของกัปปมาณพ

วิธีการถาม คำถามที่ถามนี้เป็นการถามเพื่อตัดความสงสัยโดยยกอุปมาเข้ามาประกอบ เป้าหมายของการถามคือนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อดับกิเลสและพ้นทุกข์

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของกัปปมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับที่ฟังของสรรพสัตว์ผู้ตกอยู่ท่ามกลางสังสารวัฏ ในคำถามนี้ ผู้ถามได้มีความรู้และศึกษาในเรื่องนี้ มาบ้างแต่ยังมีความสงสัยในเรื่องนี้อยู่ จึงถามเพื่อตัดความสงสัยเพื่อความชัดเจนและต้องการหลุดพ้นจากทุกข์

๓.๓.๑๑ ชตุกัณณิมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่ชตุกัณณิมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมอันแท้จริงนี้ แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครอบงำกามทั้งหลายด้วยพระเดช ทรงเคลื่อนไหวยู่เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่างส่องปกคลุมทั่วปฐพี

^{๓๔} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/ ๑๐๕๕/๗๖๕, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๗ /๒๗.

พระองค์ผู้มีพระปัญญาอันไพบูรณ์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ เพื่อข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยจะพึงรู้แจ้งได้^{๓๕}

๒. วิธีการถามปัญหาของชตุกัณนิมานพ

วิธีการถามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ที่ปราศจากกิเลส ชตุกัณนิมานพทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าโดยมีเป้าหมายคือมุ่งที่จะหาทางพ้นทุกข์

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของชตุกัณนิมานพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับสันติบทและธรรมสำหรับเป็นเครื่องละชาติ ชรา ซึ่งผู้ถามได้มีความรู้ในเรื่องนี้ บ้างแต่ก็ต้องการหลุดพ้นจากทุกข์จึงทูลถามเพื่อขอวิธีปฏิบัติให้หลุดพ้นจากชาติและชราคำถามที่กราบทูลถามนั้นเพื่อต้องการที่จะพ้นจากทุกข์ พ้นจากการเกิดและการแก่”

๓.๓.๑๒ ภัทราวุธมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่ภัทราวุธมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนาพระองค์ผู้ทรงละเอียด ตัดค้นหาได้ ไม่มีค้นหาเหตุให้หวั่นไหว ทรงละความเพลิดเพลिनได้ ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว ละธรรมเครื่องดำริ มีปัญญาดี ข้าพระองค์ผู้มีความเพียร ชนในชนบทต่างๆ มาชุมนุมกันประสงค์จะฟังพระคำ รัสหวังกันว่า ได้ฟังแล้วจะกลับไป ขอพระองค์จงตรัสตอบปัญหาแก่ชนเหล่านี้ ให้สำเร็จประโยชน์เกิด เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแจ้งแล้ว”^{๓๖}

๒. วิธีการถามปัญหาของภัทราวุธมาณพ

วิธีการถามเพื่อทำให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของภัทราวุธมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับวิธีการละค้นหา และกิเลส ผู้ถามยังไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ จึงต้องการที่จะรู้วิธีที่ปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากกิเลสค้นหา

๓.๓.๑๓ อุทยมาณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่อุทยมาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

^{๓๕} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๐๓-๑๑๐๔/๗๖๖, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๒๑-๑๒๒ / ๒๘.

^{๓๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๐๘-๑๑๐๙ /๗๖๗-๗๖๘, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๒๖-๑๒๗ /๒๙-๓๐.

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีมาน ปราศจากฐลี ประทับนั่งอยู่ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้วไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด”^{๓๖}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้ อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น เพราะอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน”^{๓๗}

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญาณจึงดับสนิท”^{๓๘}

๒. วิธีการถามปัญหาของอุททยามาณพ

วิธีการถามในปัญหาข้อแรกเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น ส่วนปัญหาข้อที่สองเป็นการถามเพื่อตัดความสงสัยความข้องใจที่มีอยู่และปัญหาข้อสุดท้ายเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของอุททยามาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือทำลายอวิชชา ซึ่งผู้ถามยังไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ จึงทูลถามเพื่อขอความรู้และวิธีปฏิบัติเพื่อทำลายอวิชชา”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ถามต้องการทราบเกี่ยวกับโลกและนิพพาน ผู้ถามมีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ อยู่บ้างแต่ยังไม่แน่ใจในสิ่งที่ยังไม่รู้ จึงทูลถามเพื่อต้องการตัดความสงสัยและมีความรู้ในเรื่องนี้อย่างชัดเจน”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๓ คือ“ถามต้องการทราบเรื่องวิธีทำสติอย่างไรให้วิญญาณดับสนิท ผู้ถามต้องการที่จะทราบวิถีทางที่จะหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา หลุดพ้นจากทุกขจิต ทูลถามปัญหาในเรื่องนี้”

๓.๓.๑๔ โปสาลมณพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่โปสาลมณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ ของบุคคลผู้ไม่มีรูป สัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่าไม่มีอะไร บุคคลผู้เป็นเช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร”^{๓๙}

^{๓๖} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒/๖๘-๖๙, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๑๓๐/๓๐.

^{๓๗} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๕/๖๘, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๑๓๓/๓๑.

^{๓๘} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๗/๗๐, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๑๓๕/๓๑.

^{๓๙} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๙-๑๒๐/๗๐-๗๑, พุ.ฐ.(ไทย) ๓๐/๑๓๗-๑๓๘/๓๒.

๒. วิธีการถามปัญหาของโปสาลามานพ

วิธีการถามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของโปสาลามานพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับญาณของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัณญา ผู้ละรูปกายได้ ในคำถามนี้ผู้ถามมีความรู้ในเรื่องนี้ บ้างจึงถามเพื่อต้องการวิธีปฏิบัติ นำไปสู่การพ้นทุกข์”

๓.๓.๑๕ โมฆราชมานพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่โมฆราชมานพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้ศากยะ ๒ ครั้งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระจักขุมิได้ตรัสตอบแก่ข้าพระองค์สี่พระองค์ได้ยืนมาว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเทพฤทธิถ้ามีผู้ใดถามปัญหาถึง ๓ ครั้งก็จะตรัสตอบ โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลก อีกทั้ง เทวโลก ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์ผู้โสดมโคตร ผู้มีพระยศ ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น”^{๔๑}

๒. วิธีการถามปัญหาของโมฆราชมานพ

วิธีการถามเป็นการถามเพื่อประโยชน์ตน

๓. เป้าหมายการถามปัญหาของโมฆราชมานพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับโลกและบุคคลผู้พิจารณาโลกโดยความว่างเปล่า ผู้ถามต้องการหลุดพ้นจากทุกข์มุ่งสู่พระนิพพานแต่ยังติดอยู่ยังไม่รู้แจ้งชัดจึงทูลถามวิธีปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์”

๓.๓.๑๖ ปิงคิยมานพกับการทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

๑. เนื้อหาของปัญหาที่ปิงคิยมานพทูลถามพระพุทธเจ้า

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ผิวพรรณเศร้าหมอง นัยน์ตาทั้งสองไม่แจ่มใส หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายนระหว่างนี้เลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ป็นเครื่องละชาติและชราใน โลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เกิด”^{๔๒}

^{๔๑} พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒๓-๑๑๒๕ /๗๗๒, พ.ศ.(ไทย) ๓๐/๑๔๑-๑๔๓ /๓๓.

^{๔๒} พ.ศ.(ไทย) ๒๕/ ๑๑๒๓/๗๗๓, พ.ศ.(ไทย) ๓๐/ ๑๔๕/๓๔.

เนื้อหาของปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“ทิสใหญ่ ๔ ทิสน้อย ๔ ทิสเบื้องบน ๑ เบื้องต่ำ ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐ สิ่งใดๆในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เถิด”^{๔๓}

๒. วิธีการถามปัญหาของปิงคิยมาณพ

วิธีการถามปัญหาทั้งสองข้อนี้ เพื่อให้เข้าใจชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็นปิงคิยมาณพ ทูลถามปัญหาโดยมีเป้าหมายคือมุ่งสู่การปฏิบัติเพื่อทบทวนทุกข์

๑. เป้าหมายการถามปัญหาของปิงคิยมาณพ

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๑ คือ“ถามต้องการทราบเกี่ยวกับธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในที่นี้ เพราะผู้ถามนั้นชราภาพมาก จึงต้องการที่จะพ้นจากความชรานั้น ทูลถามวิธีที่จะพ้นจากชาติและชราในโลกนี้”

เป้าหมายการถามปัญหาข้อที่ ๒ คือ“ผู้ถามต้องการทราบเกี่ยวกับธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในอรรถภาพนี้ผู้ถามยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องนี้มากนัก จึงทูลถามเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกครั้ง เพื่อที่จะหลุดพ้นจากชาติและชรา”

๓.๓.๑๓ สรุปเนื้อหาปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

เนื้อหาปัญหาของมาณพ ๑๖ คนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน วิธีการถามของแต่ละคนเป็นการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น ถามเพื่อตัดความสงสัยถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว การถามเพื่อประโยชน์ตน การถามเพื่อประโยชน์ผู้อื่นการถามเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น จุดมุ่งหมายของการถามคือเพื่อการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในภพนี้

^{๔๓} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒๕ /๗๗๓, พุ.จุ.(ไทย) ๓๐/ ๑๔๗/ ๓๕.

บทที่ ๔

วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คนตามกรอบอริยสัจ ๔

ในบทนี้ จะเป็นการกล่าวถึงพุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของมาณพ ๑๖ คนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัญหามานพตามกรอบอริยสัจ ๔

๔.๑ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๔.๑.๑ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของอชิตมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่แจ่มแจ้งเพราะความตระหนี่ และความประมาท เรากล่าวว่าค้นหา เป็นเครื่องฉาบทาโลกนี้ไว้ ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนี้นั้น”^๑

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“กระแสน้ำไหลใต้อันใดที่มีอยู่ สติเป็นเครื่องกั้นกระแสน้ำเหล่านั้นได้ กระแสน้ำนั้นอันบัณฑิตย่อมปิดกั้นได้ด้วยปัญญา

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“นามและรูปย่อมดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด สติและปัญญานี้ย่อมดับไป ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญาณ”^๒

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“ภิกษุไม่พึงกำหนดยินดีในกามทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว จลลัดในธรรมทั้งปวง มีสติดำรงอยู่”^๓

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

อชิตมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารที่ ๑,๐๐๐ คน ได้ฟังพระวาจาตรัสตอบก็เข้าใจแจ่มแจ้ง ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา พร้อมกับการบรรลुพระอรหันต์

^๑ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๐ /๗๔๕, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๘ /๑๑.

^๒ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๒ /๗๔๖, บุ.จ. (ไทย) ๓๐ /๖๐/๑๒.

^๓ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๔ /๗๔๗, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๒ /๑๒.

^๔ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๔๖/๗๔๘, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๔ /๑๒.

๔.๑.๒ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของติสสเมตเตยยมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษในกาม) ทั้งหลายชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ”

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้ว ดับกิเลสได้ ภิกษุนี้ ชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“ภิกษุนี้ ชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้วไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมโนตา”

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“เราเรียกภิกษุนี้ว่าเป็นมหาบุรุษ”

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๕ ว่า“ภิกษุนี้ ชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้”^๕ ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

ติสสเมตเตยยมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารเมื่อได้รับฟังพระคำรัสแล้วก็คิดตามจนรู้แจ้งเห็นจริง ได้ดวงตาเห็นธรรมทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และบรรลุประอรหันต์

๔.๑.๓ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของญณณกมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ฤาษี มนุषะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลายชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้อาศัยขจรจึงพากันบูชาัญญ”^๖

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“ชนเหล่านั้น หวังชื่นชม มุ่งหวัง จึงพากันบูชาัญญ เพราะอาศัยลาภจึงมุ่งหวังกาม เรากล่าวว่าชนเหล่านั้น ผู้ประกอบทานบูชาัญญ เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้”^๗

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลก ไหน ๆ เพราะทราบชัดสิ่งนี้และสิ่งโน้นในโลกบุคคลนั้นเป็นผู้สงบปราศจากกวัน ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความหวัง ชื่อว่า ข้ามชาติและชราได้แล้ว”^๘

^๕ พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๐๔๘-๑๐๔๙/๗๔๘, พ.ศ.(ไทย) ๓๐ /๖๖-๖๗/๑๓.

^๖ พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๑ /๗๔๙, พ.ศ.(ไทย) ๓๐/๖๙ /๑๔.

^๗ พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๓ /๗๕๐, พ.ศ.(ไทย) ๓๐ /๗๑/๑๔-๑๕.

^๘ พ.ศ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๕๕/๗๕๐, พ.ศ.(ไทย) ๓๐/๗๓ /๑๕.

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่ปัญณกมาณพได้ฟังพระคำรัสตอบของพระพุทธเจ้าจนคลายข้อสงสัยทั้งหมดแล้วจึงเลื่อมใส ทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ทั้งปัญณกมาณพและศิษย์บริวารอีก ๑,๐๐๐ บรรลุพระอรหันต์

๔.๑.๔ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของมตตคฺคมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกนี้ล้วนเกิดมาแต่อุปธิเป็นต้นเหตุ ผู้ใดแลไม่มีปัญญาก่ออุปธิ ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้ชัชชอยู่ เป็นผู้มึนปกติ พิจารณาเห็นทุกข์ว่ามีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ^๕

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“บุคคลผู้ชัชชกรรมใดแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในโลกได้ เราจักกล่าวธรรมที่ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ”^๖

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“เธอรู้ชัชชกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลางของบรรเทาความเพลิดเพลิด ความถึม่นและวิญญานในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้มีสติ ไม่ประมาท รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว เทียวไปอยู่ พึงละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะ อันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ ได้แน่นอน”^๗

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ ข้ามโอฆะได้แล้ว โดยแท้และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีกิเลสจตุตตะปุตริใจ หมดความสงสัยแล้วนรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มึปัญญาจบเวท สลัดกิเลสเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่ได้ แล้วนรชนนั้นเป็นผู้ปราศจากค้นหาแล้วไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวังเรากล่าวว่านรชนนั้นข้ามพ้นชาติและชราได้แล้ว”^๘

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

เมื่อมตตคฺคมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารได้รับฟังพระคำรัสตอบจนเข้าใจแจ่มแจ้งก็เลื่อมใสศรัทธาจึงทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นทั้งหมดก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

^๕ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๕๓-๑๐๕๔/๓๕๑, บุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๓๕ -๓๖/๑๖.

^๖ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๐ /๓๕๒, บุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐ /๓๕/๑๖.

^๗ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๒-๑๐๖๓/๓๕๒-๓๕๓, บุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๓๐-๓๑/๑๓.

^๘ บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๖-๑๐๖๗ /๓๕๓-๓๕๔, บุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๓๔-๓๕ /๑๗.

๔.๑.๕ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของโศตกมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาคณ มีสติ จึงทำความเพียรในที่นี้ แลบุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี่ แล้วฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน”^{๑๑}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“เราไม่สามารถปลดเปลื้องใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้ แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐก็จะข้าม โอบะนี^{๑๒} ได้เองด้วยประการฉะนี้”^{๑๓}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“บุคคลผู้รู้ชัดความสงบใดแล้วมีสติ เทียวไปอยู่ ฟังข้ามคณหาที่ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในโลกได้ เราจักกล่าวความสงบนั้น ที่เรารู้ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ”^{๑๔}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง เธอรู้ชัดธรรมนั้น ว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว ย่าได้กำจัดคณหาเพื่อภพน้อย และภพใหญ่เลย”^{๑๕}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

โศตกมาณพและเหล่าศิษย์ที่เป็นบริวารที่ ๑,๐๐๐ คน เมื่อได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์แล้วก็ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา แล้วทั้งหมดก็บรรลุนิพพาน

๔.๑.๖ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของอุปสีวมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“เธอจงมีสติ พงพิจารณาอาภิญญาตนสมาบัติยี่ด เอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไร คังนี้แล้วก็จะข้ามห้วงกิเลสได้รองลงละกามทั้งหลายเป็นผู้ควั่นจากความสงสัยทั้งหลายพิจารณาความสิ้นคณหาที่งคณหาทั้งวัน”^{๑๖}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น อาศัยอาภิญญาตนสมาบัติโน้มใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูงบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภิญญาตนนั้นได้”^{๑๗}

^{๑๑} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖๕ /๗๕๔, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๘๗ /๑๕.

^{๑๒} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๗๑/๗๕๕, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๘๕ /๑๕.

^{๑๓} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๗๓/๗๕๖, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐ /๕๑/๒๐.

^{๑๔} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๗๕ /๗๕๖, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐ /๕๓ /๒๐.

^{๑๕} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๗๗/๗๕๗, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๕๕ /๒๑.

^{๑๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๗๙/๗๕๘, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๕๗ /๒๑.

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไปย่อมดับ กำหนดไม่ได้ ฉนใด มุณีพ้นแล้วจากนามกายย่อมดับไปกำหนดไม่ได้ฉนนั้น”^{๙๕}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๔ ว่า“มุณีผู้ถึงความสลายไปย่อมไม่มี (อะไร) เป็นประมาณ ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุณีนี้ ด้วยกิเลสใดกิเลสนี้ ย่อมไม่มีแก่มุณีนี้ (เพราะ) เมื่อมุณีนี้ นอนธรรมที่ ปวงได้เด็ดขาดแล้ว มีกรรมลงแห่งวาทะที่ ปวงท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว”^{๙๖}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่อุปสีวมาณพและเหล่าศิษย์บริวารที่ ๑,๐๐๐ รับฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดดวงตาเห็นธรรม ทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นทั้งหมดบรรลुพระอรหันต์

๔.๑.๗ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของนันทมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่เรียกบุคคลว่าเป็นมุณี เพราะได้เห็นเพราะได้ฟังและเพราะได้รู้เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้วผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุณี”^{๙๗}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวความหมจดเพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง ย่อมกล่าวความหมจดเพราะศีลและวัตรบ้าง ย่อมกล่าวความหมจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนี้ ประพฤติตนเคร่งครัดในหลักการของตนนี้ ก็จริงแต่เรากล่าวว่า พวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้”^{๙๘}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“เราย่อมไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราโอบล้อม นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้ หรือศีลและวัตรได้ ทั้งหมดทั้งละพิธีหลากหลายที่ ปวงกำหนดรู้ค้นหาได้แล้วเป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าวว่า นรชนเหล่านั้นแลเชื่อว่าข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว”^{๙๙}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่นันทมาณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คนได้ฟังพระดำรัสตอบจึงเกิดความเลื่อมใสทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้ ทั้งหมดจึงบรรลुพระอรหันต์

^{๙๕} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๑/๓๕๘, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๕๕ /๒๑.

^{๙๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๓ /๓๕๘, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๐๑ /๒๒.

^{๙๗} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๐๘๕/๓๖๐, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๐๓ /๒๓.

^{๙๘} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๗ /๓๖๐, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๐๕ /๒๓.

^{๙๙} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๐๘๙ /๓๖๑, บุ.ญ.(ไทย) ๓๐ /๑๐๗/๒๔.

๔.๑.๘ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของหมกมณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“นิพพานบทอันไม่แปรผันเครื่องบรรเทาจันทราคะ ในปิยรูปทั้งหลายที่เห็น ที่ได้ยิน และที่รับรู้ใน โลกนี้ ชนเหล่าใดมีสติ รู้นิพพานนั้นแล้วเห็น ธรรม ดับกิเลสได้แล้วชนเหล่านั้น เป็นผู้สงบทุกเมื่อเป็นผู้ข้ามคณาที่ชื่อว่าวิสัจจิกา ในโลกได้ แล้ว”^{๒๔}

ผลัพท์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หมกมณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระคำรัสตอบแล้วเกิดดวงตาเห็นธรรมทูลขอ อุปสมบท และบรรลุพระอรหันต์

๔.๑.๙ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของโศทยยมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใดคณาหาไม่มีแก่บุคคล ใด และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้น ไม่มี”^{๒๕}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวังทั้งไม่หวัชบุคคลนั้น เป็นผู้มิมีปัญหาแต่ไม่คำริด้วยปัญญา บุคคลจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลผู้ไม่ข้องในกาม และภพว่า เป็นมุนีอย่างนี้”^{๒๖}

ผลัพท์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่โศทยยมาณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระคำรัสตอบทำให้เกิดดวงตาเห็น ธรรมทูลขออุปสมบท และบรรลุพระอรหันต์ เป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๑๐ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของกัปปมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“เราจะบอกที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ ท่ามกลางสระ ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นมหันตภัยเราจะบอกที่พึงแก่ เธออีก เราเรียกนิพพานซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีเครื่องยึดมั่นนี้ นี้นวที่ที่พึงอัน ไม่มีที่พึงอื่น ยิ่งกว่า (เพราะ) นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุราช ชนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้วเห็น ธรรม ดับกิเลสได้แล้วชนเหล่านั้น ก็ไม่ไปตามอำนาจของมารไม่ไปบำรุงมาร”^{๒๗}

ผลัพท์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

^{๒๔} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ / ๑๐๕๓-๑๐๕๔ / ๓๖๓, บุ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๑๑๑-๑๑๒ / ๒๕.

^{๒๕} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ / ๑๐๕๖ / ๓๖๔, บุ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๑๑๔ / ๒๖.

^{๒๖} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ / ๑๐๕๘ / ๓๖๔, บุ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๑๑๖ / ๒๖.

^{๒๗} บุ.สุ.(ไทย) ๒๕ / ๑๑๐๐-๑๑๐๒ / ๓๖๕, บุ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๑๑๘-๑๒๐ / ๒๗.

กัปมาณพและศิษย์ที่ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาและบรรลุประอรหันต์

๔.๑.๑๑ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของชตุกัณณิมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“เธอจงกำจัดความติดใจในกามที่ทั้งหลายเสียเห็นเนกขัมมะ โดยความเป็นธรรมเกษมแล้วควรสลัดกิเลสเครื่องกังวลที่ยึดถือหรือว่ากิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไปกิเลสเครื่องกังวลที่ปรารถนีสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป พราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุไม่มีแก่บุคคลนี้ ผู้คลายความติดใจในนามรูปโดยประการทั้งปวง”^{๒๘}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

ชตุกัณณิมาณพและเหล่าศิษย์ที่ ๑,๐๐๐ คน หลังจากฟังพระดำรัสตอบก็เกิดดวงตาเห็นธรรม ทูลขออุปสมบทและบรรลุเป็นพระอรหันต์

๔.๑.๑๒ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของภัทราวุธมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวงทั้งชั้นสูงชั้นต่ำและชั้นกลางเพราะว่าสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือขันธใน โลก มารยอมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือ นั้นนั้นแล เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่อรู้ชัด พงพิจารณาหมู่สัตว์นี้ ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราชว่า เป็นผู้ข้องอยู่ในเครื่องยึดมั่น ทวารเป็นผู้มีสติไม่เข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง”^{๒๙}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่ภัทราวุธและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสตอบจนจบเกิดดวงตาเห็นธรรมทูลขออุปสมบท และบรรลุเป็นพระอรหันต์

๔.๑.๑๓ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของอุททยมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ อันเป็นเครื่องละความพอใจในกาม และโทมนัสที่ ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อและเป็นเครื่องกั้นความคะนอง เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธิ์เพราะมีอุเบกขาและสติ ที่มีธรรมตรรกะเป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องทำลายอวิชชา”^{๓๐}

^{๒๘} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๐๕-๑๑๐๗/๓๖๖-๓๖๗, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๒๓-๑๒๕ /๒๘-๒๙.

^{๒๙} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๑๑๑-๑๑๑๓/๓๖๘, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๒๘-๑๒๙/๓๐.

^{๓๐} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๑๑๓-๑๑๑๔/๓๖๙, พุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๑๓๑-๑๓๒ /๓๑.

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“สัตว์โลกมีความเพิดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้นเพราะละตัณหาได้ราจึงเรียกว่า นิพพาน”^{๓๑}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๓ ว่า“สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก มีสติ เที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญาณจึงดับสนิท”^{๓๒}

ผลลัพ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

อุทยมาณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน พึงพระดำรัสจบ จึงทูลขออุปสมบทและบรรลุประ อรหันต์

๔.๑.๑๔ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของโปสาลมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ตถาคตรู้ยิ่งซึ่งวิญญาณัญฐิติที่ทั้งหมคู้จักบุคคลนี้ นผู้ ดำรงอยู่ผู้น้อมไปแล้วผู้มีอกิจัญญายตนสมาบัตินี้ นเป็นที่มุ่งหมาย บุคคลนี้ นรู้กัมมาภิสังขารว่า เป็นเหตุเกิดแห่งอกิจัญญายตนสมาบัติรู้รูปราคะว่า มีความเพิดเพลินเป็นเครื่องผูกไว้ ครี นรู้ กรรมอย่างนี้ แล้วออกจากสมาบัตินี้ นเห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินี้ นญาณนี้ ของพรหมณผู้ อยู่ จบพรหมจรรย์ เป็นญาณอันแท้จริง”^{๓๓}

ผลลัพ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่โปสาลมาณพและศิษย์ที่ ๑,๐๐๐ คน พึงพระดำรัสจบ ได้ดวงตาเห็นธรรม ทูลขออุปสมบทและบรรลุปะเป็นพระอรหันต์

๔.๑.๑๕ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของโมฆราชมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็น โลก โดยความว่างเปล่า มีสติทุกเมื่อ พึงถอนอัตตานุทัญฐิเสยเป็นผู้ ข้ามมัจจุราชเสยได้ช่วยอาการอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็น โลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น”^{๓๔}

ผลลัพ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

โมฆราชมาณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน พึงพระดำรัสตอบจบลง เกิดดวงตาเห็นธรรม ทูล ขออุปสมบท และบรรลุปะเป็นพระอรหันต์

^{๓๑} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๑๖ /๓๖๕, พุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๑๓๔/๓๑.

^{๓๒} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๑๑๘/๓๗๐, พุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐ /๑๓๖ /๓๑.

^{๓๓} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒๑-๑๑๒๒/๓๗๑, พุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๑๓๕-๑๔๐ /๓๒-๓๓.

^{๓๔} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๑๒๖/๓๗๒, พุ.จ.ุ.(ไทย) ๓๐/๑๔๔ /๓๔.

๔.๑.๑๖ พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับปัญหาของปิงคิยมาณพ

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๑ ว่า“ชนทั้งหลายเห็นชนอื่นๆ เดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลายแล้วยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย เพราะฉะนั้นเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาทละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป”^{๓๕}

พระพุทธเจ้าตอบปัญหาข้อที่ ๒ ว่า“เธอจงเพ่งพิจารณาหม่อมมนุษย์ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิตเกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้วเพราะฉะนั้นเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาทละตัณหาเสียให้ได้เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป”^{๓๖}

ผลลัพธ์ที่ได้หลังจากการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลังจบพระดำรัสตอบปิงคิยมาณพได้ธรรมจักขุ บรรลุธรรมชั้น นอนาคามีมรรค ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ทูลขออุปสมบทเป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา

สรุป

พุทธวิธีการตรัสตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับมาณพ ๑๖ คน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความหลุดพ้น โดยวิธีทางปฏิบัติ เพราะหลักคำถามและคำตอบทั้งหมดนั้น เป็นการตรัสแสดงถึงหนทางที่จะพ้นทุกข์ โดยการตรัสแนะนำแนวทางปฏิบัติเพื่อที่จะให้กลุ่มมาณพทั้ง ๑๖ พร้อมทั้งศิษย์บริวารได้เข้าใจ เป็นการแนะนำแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแนะนำให้กลุ่มมาณพทั้ง ๑๖ ได้นำไปปฏิบัติเพื่อที่จะหลุดพ้นทางความทุกข์ โดยประกอบด้วยหลัก ๕ ประการคือ ศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะและวิริยะ ในคำตอบที่พระพุทธองค์ทรงตรัส สรุปเข้ากับหลักธรรมที่ ๕ ประการนี้คือ มีฉันทะเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติ มีสติระลึกอยู่เสมอช่วยให้เกิดสมาธิ มีความเพียรในการปฏิบัติจนทำให้เกิดปัญญา(ศรัทธา) เมื่อปฏิบัติตามทางที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำ ทะแก้อวิชชาได้ดังนี้ก็จะถึงฝั่งโน้นคือพระนิพพาน

๔.๒ ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๔.๒.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของอชิตมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของอชิตมาณพคือ “โลกถูกอะไรหุ้มห่อไว้จึงหลงดูอยู่ในความมืด โลกไม่สดใสเพราะอะไร อะไรเป็นเครื่องฉายไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่และอะไรเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น”พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่สดใส เพราะความตระหนี่ และความประมาท เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉายทาโลกไว้ ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

^{๓๕} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕ /๑๑๒๘/๗๗๓, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๖/๓๔.

^{๓๖} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๓๐ /๗๗๔, พุ.จ. (ไทย) ๓๐ /๑๔๘ /๓๕.

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ๔ : ทุภัง

ข้อที่หมายถึงทุภังนั้นคือคำถามที่ว่า อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลกซึ่งในคำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบ คือ ทุภังเป็นภัยใหญ่ของโลก ทุภัง ได้แก่ สภาวะที่ทนได้ยาก^{๓๓} โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ทุภังประจำ เรียกว่า สภาวะทุภัง^{๓๔} ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย หิว กระจาย และ ทุภังจร เรียกว่า อาคันตุกะทุภัง ได้แก่ โสกะ ความเศร้าใจ ปริเทวะ ความพิโรธรำพัน โทมนัส ความเสียใจ อุบายาส ความคับแค้นใจอี้อัดใจ ทุภังเหล่านี้ย่อมครอบงำโลก โลกถูกสภาวะทุภังครอบงำอยู่โดยตลอดกาล บุคคลจึงต้องการแก้ทุภังอยู่มิได้ขาด เช่น ต้องนั่ง นอน ยืน เดิน บริโภคอาหาร ฯลฯ เพื่อแก้ทุภัง แต่แก้ได้ไม่จบสิ้น ทุภังทั้งหลายไม่เคยกลัวบุคคลทุกชาติชนวรรณะ ทุภังจึงจัดเข้าในอริยสัจ ข้อที่เรียกว่าทุภังของอริยสัจ

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ๔ : สมุทัย

ส่วนคำถามเรื่องที่ว่า โลกถูกอะไรหุ้มห่อไว้, โลกไม่สดใสเพราะอะไร และอะไรเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่ นี้เป็นคำถามเกี่ยวกับเรื่องเหตุให้เกิดทุภัง ได้แก่ สมุทัย

คำว่า โลก ในคำถามนี้ พระสารีบุตรได้อธิบายถึงโลกระดับต่างๆ คือ อบายโลก มนุษยโลก เทวโลก พรหมโลก^{๓๕}

ซึ่งคำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคือ โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และประมาท ตัณหา(ความอยาก)เป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่

ในคำตอบนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดทุภัง เรียกว่าสมุทัย ในที่นี้คืออวิชชา ความตระหนี่ ความประมาทและตัณหา

อวิชชาแปลว่า ความไม่รู้ ความไม่รู้ มีคำขยายความตามกัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ^{๓๖} จำแนกออกเป็น ๘ อย่าง คือความไม่รู้จักทุภัง ความไม่รู้เหตุให้เกิดทุภัง ความไม่รู้จักความดับทุภัง ความไม่รู้จักทางไปถึงความดับทุภัง ความไม่รู้จักอดีต คือไม่รู้จักคิดถอยหลังสาวไปหาเหตุเมื่อพบเห็นผลในปัจจุบัน ความไม่รู้จักอนาคต คือไม่รู้จักคิดคาดเหตุการณ์ล่วงหน้า เมื่อเห็นเหตุปัจจุบันเป็นอย่างนี้ และคิดคาดเหตุการณ์ล่วงหน้าต่อไปจักมีผลอย่างนั้นๆ ความไม่รู้จักทั้งอดีตและอนาคต คือไม่รู้จักคิดเชื่อมโยงเหตุในอดีตและผลในอนาคตให้เนื่องถึงกัน และความรู้จักปฏิจสงมุขบาท คือไม่รู้จักกำหนดสภาวะที่เกิดขึ้น โดยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันและกันเกี่ยวเนื่องกันไปราวกับลูกโซ่

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๒๑.

^{๓๔} ศี.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๒๓/๓๔๕, ศี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๖๕/๕๖.

^{๓๕} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑/๔๓.

^{๓๖} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๕.

อวิชา คือ ความไม่รู้ ถ้าวางเป็นฝ่ายโลกกับฝ่ายธรรม จะแยกได้เป็น ๒ ประการ
ได้แก่

(๑) อวิชาทางโลก หมายถึง ความไม่รู้สมมติ(ตกลงกันว่า) ไม่รู้บัญญัติ(ข้อที่ตั้ง
ขึ้น)ที่ชาวโลกนิยมกันอยู่

(๒) อวิชาทางธรรม หมายถึงความไม่รู้สภาพความเป็นจริง หรือรู้แต่รู้ไม่ชัด รู้ไม่
ตลอด หรือรู้ผิด เช่นรู้ทุกข์ว่าเป็นสุข รู้เหตุให้เกิดทุกข์ว่าเป็นเหตุให้เกิดสุข

อวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม ย่อมเป็นเครื่องหุ้มห่อหรือผูกมัดโลกทั้งนั้น เช่น
อวิชาทางโลกสามารถหุ้มห่อหรือผูกมัดไม่ให้ดำเนินก้าวหน้าไปได้ อวิชาทางธรรม ก็มีอำนาจ
หุ้มห่อหรือผูกมัดจิตของสัตว์ให้คงสภาพเป็นสัตว์โลก คือผู้ข้องติดอยู่ ไม่หลุดพ้นไปจากโลก หรือ
จากความเป็นสัตว์โลกไปได้ ให้มีชีวิตหมุนเวียนไปตามกระแสวัฏฏสงสาร ได้รับทุกข์ทรมาน
นานาประการเป็นไปตามกฎของโลก^{๕๐}

อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัย
ให้เกิดนามรูป เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่าเพราะมีอวิชาเป็นเหตุ

ความตระหนี่ ความประมาท เป็นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ จึงนำมาซึ่งความทุกข์ที่เป็น
ภัยใหญ่ของโลกนั้น ความตระหนี่ คัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส^{๕๑} อธิบายว่า ความตระหนี่มี ๕
อย่าง ความตระหนี่อวาส ความตระหนี่ตระกูล ความตระหนี่ลาภ ความตระหนี่ชื่อเสียง(วรรณะ)
และความตระหนี่ธรรมะ ส่วนความประมาทคือความปล่อยจิตไปหรือการเพิ่มพูนความปล่อยจิต
ไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ อย่าง^{๕๒} ฉะนั้นความตระหนี่(มัจฉริยะ)
ความประมาท เป็นเหตุที่ทำให้โลกไม่สดใส

ส่วนตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลโลกไว้ ตัณหา^{๕๓} แปลว่าความทะยานอยากแบ่ง
ออกเป็น ๓ ประเภทคือ กามตัณหา(ความทะยานอยากในกาม) ในที่นี้ หมายถึงราคะที่เนื่องด้วยกาม
คุณ ๕^{๕๔} ภวตัณหา(ความทะยานอยากในภพ) ในที่นี้ หมายถึงราคะในรูปภพและอรุภพ, ราคะที่
ประกอบด้วยสัสสตทัญญู^{๕๕} วิภวตัณหา(ความทะยานอยากในวิภพ) ในที่นี้ หมายถึงราคะที่

^{๕๐} จำเนียร ทรงฤกษ์, **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพ่อหลวง แม่พัว ทรง
ฤกษ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑.

^{๕๑} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๕.

^{๕๒} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๕.

^{๕๓} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๕.

^{๕๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๕/๑๘๒.

^{๕๕} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๕/๑๘๒.

ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ^{๔๗} ดังนั้นกิเลสต่างๆล้วนแต่เป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้ เป็นเครื่องเกาะเกี่ยวโลกไว้ เป็นเครื่องทำให้โลกเศร้าหมอง

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของอชิตมาณพคือ “กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ที่ซึ่งปวงอะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย โปรดตรัสบอกธรรมชาติเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย อะไรปิดกั้นกระแสทั้งหลายได้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “กระแสเหล่าใดที่มีอยู่ สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้ กระแสเหล่านั้นอันบัณฑิตย่อมปิดกั้นได้ด้วยปัญญา

วิเคราะห์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : สมุทัย

กระแสในปัญหานี้คือ กระแสทั้งหลายที่ไหลท่วมจิตใจ ได้แก่ กระแสแห่งอารมณ์ กระแสของกิเลส เพราะว่า กระแสของอารมณ์นั้น ย่อมไหลเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจของทุกๆ คนอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ เมื่อดตาเห็นรูป ตัณหาที่อาศัยรูปไหลเข้ามาทางตา หูได้ฟังเสียง ตัณหาอาศัยเสียงก็ไหลเข้ามาทางหู จมูกได้ดมกลิ่น ตัณหาอาศัยกลิ่นก็ไหลเข้ามาทางจมูก ลิ้นได้ลิ้มรส ตัณหาที่อาศัยรสเข้ามาทางลิ้น กายได้ถูกต้อง โสภณัฐพะ ตัณหาอาศัยโสภณัฐพะไหลเข้ามาทางกาย และใจได้รับรู้ธรรมารมณ์ ตัณหาอาศัยธรรมารมณ์ก็ไหลเข้ามาทางใจ เมื่อตัณหาไหลเข้ามาแล้ว เกิดเป็นอัสวกิเลสที่หมักหมมคงอยู่ในจิตแล้วบังคับจิตให้ตกเป็นทาส ตกอยู่ในอำนาจของตัณหา อารมณ์ก็เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากไปในรูป เสียง กลิ่น รส และ โสภณัฐพะ กระแสทั้งหลาย คือ ตัณหา ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต และอวิชชา^{๔๘} กระแสจัดเข้าในอริยสัจ ๔ คือสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

วิเคราะห์คำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

พระพุทธเจ้าตรัสตอบในคำถามนี้คือ สติเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกันกระแสความอยากนั้นจะปิดกั้นได้ด้วยปัญญา

สติเป็นเครื่องกั้นกระแส ความหมายของสติ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) อาการของสติ ได้แก่ อาการที่ระลึกได้ จำได้ กำหนดได้(๒) ตัวสติ ได้แก่ ชาติระตาคือความรู้ตัวหรือความตื่น ที่ว่า สติ เป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลายเหล่านั้น สติ ความระลึกได้ หรือจำได้ เมื่อมีอารมณ์ทั้งหลายที่ผ่านมา ถ้าบุคคลมีสติระลึกได้ว่านั่นเป็นของภายนอก เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ผ่านมาเพียงชั่วแวบเดียวเหมือนสายฟ้าแลบ หรือเหมือนกับเรานั่งยานพาหนะ ได้แลเห็นสิ่งต่างๆที่ผ่านสายตาของเราไป พอผ่านแล้วก็เลยไป รูปที่เห็นก็คงสภาพเป็นรูปอยู่ภายนอก เสียงก็คงสภาพเป็นเสียงอยู่ภายนอกเช่นกัน ส่วนที่บุคคลเก็บจำเอามานึกคิดอยู่นั้น ก็ไม่ใช่ตัวจริง เป็นแต่เพียงเงา หรือเป็นภาพของอารมณ์ภายนอกเท่านั้น

^{๔๗} ที.ปา.อ.(บาลี) ๓๐๕/๑๘๒.

^{๔๘} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๓/๕๒-๕๓.

เมื่อบุคคลระลึกรู้ได้เช่นนี้ กระแสทั้งหลายก็ไหลเข้ามาไม่ได้ กิเลสต่างๆเป็นเสมือนผู้ร้าย ถ้าเจ้าของบ้านตื่นอยู่ จะไม่กล้าสู้หน้า แต่ถ้าผลอสติ กิเลสต่างๆก็ไหลเข้ามาเหมือนเจ้าของบ้านนอนหลับก็จะเสียท่าขโมย เพราะฉะนั้น เราจะต้องวางสติให้เป็นยามคอยเฝ้าอยู่ที่ประตู คือ ทวารทั้งหลาย ไว้คอยป้องกันกิเลสตัณหา เหมือนกับที่เราจ้างคนให้มาเป็นยามรักษาการที่ประตูบ้าน หรือที่ประตูทำงาน เพื่อป้องกันผู้ร้ายไม่ให้เข้ามากระทำโจรกรรม สร้างความเดือดร้อน

สติเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลายเป็นการระงับไว้ได้ชั่วคราว เหมือนกับแผ่นศิลาทับหญ้า ถ้ามีลมพัดผลอสติ กระแสทั้งหลายจะไหลเข้ามาได้อีก วิธีการที่จะไม่ให้กระแสทั้งหลาย ได้แก่งิเลสตัณหาไหลเข้ามาได้ โดยเด็ดขาดต้องอาศัย ปัญญาความรู้เท่าทัน แต่ปัญญาที่จะเกิดมีขึ้น ได้ก็เพราะการมีสติ ปัญญาที่เป็นเครื่องปิดกั้นกระแสทั้งหลายได้โดยเด็ดขาด ต้องเป็นปัญญาอย่างสูง สามารถรู้แจ้งแทงตลอดได้ในเหตุผล รู้เท่าทันเหตุการณ์ เช่นดีก็รู้ว่าดี ชั่วก็รู้ว่าชั่ว ถูกต้องตามสภาพเป็นจริง ไม่หลงงมงายไขว้เขว ถือเอาถูกมาเป็นผิด เอาผิดไปเป็นถูก^๕

ปัญญาความรู้อย่างสูงที่เป็นไปในหลักไตรลักษณ์ คือ ปัญญาเห็นชัดว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน ปัญญาสามารถรู้เห็นว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสพายนะ สพายนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดราชมณะ

ปัญญาสามารถรู้เห็นว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางไปถึงความดับทุกข์ ดังนั้น สติ และปัญญาจัดอยู่ในอริยสัจข้อสี่ คือมรรค

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของอชิตมาณพคือ “ปัญญา สติ กับนามรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “นามและรูปย่อมดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด สติและปัญญานี้ ย่อมดับไป ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญาณ

นามและรูป นามคือนามธรรม รูปคือ รูปธรรม นามธรรม หมายถึง สิ่งที่ไม่มีรูป คือ รู้ไม่ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่รู้ได้ด้วยใจ สิ่งที่เป็นนามได้แก่ เวทนา คือความเสวยอารมณ์ สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ สังขาร คือ การปรุงแต่ง วิญญาณ คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ รูปธรรม หมายถึง สิ่งที่มีรูป สิ่งที่เป็นรูป ได้แก่ รูปขั้นที่ทั้งหมด ตามนัยนี้ นามรูป หมายถึง ขั้นที่ ๕ ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมกันเข้าเป็น ชีวิต กล่าวคือ กายและจิต

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : นิโรธ

^๕ จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๓, (๒๕๕๐), หน้า ๑๗๑.

ในคำถามและคำตอบนี้ จัดอยู่ในอริยสังคือนิโรธเป็นการถามถึงความดับทุกข์ คำว่านาม ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คำว่ารูป ได้แก่ แกมมหาภูตรูปที่ปรากฏขึ้นเพราะธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม รวมกันแข็งและอุปาทายรูป ได้แก่ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป แต่รูปโดยความหมายคือสภาพที่สลายไปด้วยหนาวและร้อน เป็นต้น ปัญญา คือรู้เหตุตลอดไปถึงผล สติ คือความระลึกได้

นามรูปและสติกับที่ปัญญาดับไปเพราะวิญญาณดับไปนั้น เป็นการกล่าวถึงการดับในปฏิจสมุปบาท ปฏิจสมุปบาท หมายถึงสภาวะธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาวะธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นอันเป็นกระบวนการทางปัจจัยภาพ(causality) ซึ่งเป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างนั้น แม้ว่าพระตถาคตจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม เช่น ชรามรณะมี เพราะชาติเป็นปัจจัย^{๕๐}

ปฏิจสมุปบาทสายสมุทวาร ได้แก่ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ฯลฯ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรามรณะ^{๕๑}

ในคำตอบนี้เป็นปฏิจสมุปบาทสายนิโรธวาร คือ มีปัญญารู้เห็นว่าอวิชชาดับ สังขารจึงดับ สังขารดับวิญญาณจึงดับ วิญญาณดับนามรูปจึงดับ ฯลฯ^{๕๒}

เมื่อปฏิบัติธรรมจนได้ความสงบจากอารมณ์ทั้งปวง เหลือแต่ความรู้สึกแห่งแทงตลอดตามสภาวะธรรมของความเป็นจริง และตามกัมมกรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเข้าถึง สิ่งเหล่าใดเกิดขึ้นในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกต่าง ๆ ก็จงปกปิดละเอียด เมื่อละแล้วนามรูปย่อมดับไปในที่นั้น ก็คือถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ในที่นั้น เพราะความดับไปแห่งวิญญาณ เมื่อพระอรหันต์ปรินิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตุ^{๕๓} คือดับโดยไม่มีเบญจขันธ์เหลือเมื่อวิญญาณเก่าดับไป สติและปัญญา กับนามและรูปย่อมดับไปคือถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้^{๕๔}

๔. ปัญหาข้อที่ ๔ ของอชิตมาณพ คือ “พระอรหันตชีณาสพเหล่าใด ผู้มีธรรมที่พิจารณาแล้วและพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นด้วยเถิด” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ภิกษุไม่พึงกำหนดยินดีในกามทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว หลลาดในธรรมทั้งปวง มีสติดำรงอยู่

^{๕๐} ตี.นิ.(ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘, ตี.นิ.อ. ๒/๒๐/๔๖-๔๗.

^{๕๑} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒-๔๐๓/๔๓๔-๔๓๘.

^{๕๒} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๔-๔๐๖/๔๓๘-๔๔๑.

^{๕๓} พุ.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๔๔/๓๕๒-๓๕๔, พุ.จู.อ. ๖/๖-๗.

^{๕๔} พุ.จู.(ไทย) ๓๐/๖/๖๑.

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสังข : มรรค

ในข้อนี้ เป็นการถามถึงวิธีการดำเนินชีวิต ความประพฤติ ข้อปฏิบัติ ธรรมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตของพระอริยบุคคลที่เป็นพระอรหันต์และพระเสขะ ผู้ยังต้องศึกษา ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลอรหัตตผล คือ ผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค โศคาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผลและอรหัตตมรรค หรือผู้ที่ได้ระดับพระโศคาบัน พระสกทาคามีและพระอนาคามีเป็นการถามถึงมรรค หนทางหรือการปฏิบัติของคนเหล่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสตอบอย่างชัดเจนว่า ภิกษุไม่พึงปรารถนาในกาม มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง มีสติ อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงคิดใจในกิเลสกามและวัตถุกาม มีใจที่เป็นมโนสุจริต ไม่มีความอยากได้ ไม่พยายาม ไม่ผูกใจเจ็บ ไม่มีความเห็นผิด เป็นผู้รอบรู้ในธรรมะทั้งที่เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตระธรรม ภิกษุควรมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ^{๔๕} เพื่อนำมาสำหรับใช้พิจารณาให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ได้แก่มีสติพิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิตและพิจารณาธรรม มีสติทุกเมื่อ ทุกอิริยาบถ โดยให้มีสติอยู่กับตัวเสมอ ไม่ว่าจะเวลาจะทำ จะพูด จะคิด และทำจิตให้ไม่หวั่นไหวกับกิเลสทุกชนิด เมื่อปฏิบัติเช่นนี้ได้ก็นำไปสู่พระนิพพาน

๔.๒.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสังข ๔ กับปัญหาของคิสสมตเตยยมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของคิสสมตเตยยมาณพคือ “ใครเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้ ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใครใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้วไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วย มันทาพระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์เพราะเห็นโทษในกามทั้งหลายเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ ผู้คลายตัณหาแล้วมีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้วไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วย มันทาเราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้”

วิเคราะห์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสังข : สมุทัย

คำว่า สันโดษ^{๔๖} มีความหมายว่า ความยินดีหรือพอใจเท่าที่ตนมีอยู่หรือเป็นอยู่ เช่น เขาถือสันโดษ หรือภาษาปากหมายความว่า มั่นน้อย เช่น เขาเป็นคนสันโดษ ส่วนคำว่าสันโดษในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์^{๔๗} ได้ให้ความหมายว่า ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วย

^{๔๕} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๘/๗๐.

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๖.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒๕-๔๓๐.

ปัจจัย ๔ คือ ฝ้านุ่งผ้าห่ม อาหาร ที่นอนที่นึ่ง ยา ตามมีตามได้ยินดีในของของตน, การมีความสุข ความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาด้วยความพยายามอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยา โคร

สันโดษ มี ๓ คือ (๑) ยถาลภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ คือ ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตน ก็พอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะของที่ไม่ได้ ไม่เพ็งเล็งอยากได้ของคนอื่นไม่ริษยาเขา (๒) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลังเพียงแก่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและขอบเขตการใช้สอยของตน ของที่เกินกำลังก็ไม่หวงแหนเสียดายไม่เก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใจให้ไปเป็นโทษแก่ตน (๓) ยถาสารูปสันโดษ คือ พอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน^{๕๘}

ความหวั่นไหวคือ สั่นสะเทือน โอนเอน เช่น จิตหวั่นไหวไปตามอารมณ์ ความหวั่นไหวในคัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิเทศอธิบายว่า ความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่นไหวเพราะทิฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลสและความหวั่นไหวเพราะกาม ความหวั่นไหวที่กล่าวมาทั้งหลายนี้ไม่เกิดขึ้นแก่ใคร ใครที่เป็นผู้ระงับความหวั่นไหวได้^{๕๙}

สรรพสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ล้วนมี ๒ ด้าน เจริญก็มีสองด้าน มีความดีก็มีความไม่ดีควบคู่กันไป มีทั้งขาวกับดำ บวกกับลบ มีดกับสว่าง กุศลกับอกุศล อุดกับอนาคต ฯลฯ ทุกอย่างต้องประกอบด้วยสองด้านเสมอ ในที่นี้ คือ มิจฉาทิฏฐิมีส่วนทำให้เกิดการปรพฤติปฏิบัติผิดทางซึ่งเป็นทางสุดโต่ง ๒ ข้าง เรียกว่า อันตา คือ ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่เอียงสุด ผิดพลาดไปจากทางที่ถูกต้อง ได้แก่ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข (๒) อัตตกิลมณานุโยค คือ การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง การบีบบังคับทรมานตนให้เดือดร้อน^{๖๐}

ผู้ที่ปฏิบัติกามสุขัลลิกานุโยค โดยเข้าใจว่า ชีวิตความเป็นไปของคนเรานี้ ถ้ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการแสวงหาความสุขความเพลิดเพลินต่างๆตามที่ตนพอใจแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดความเศร้าหมองในจิตใจ ไม่พ้นจากความทุกข์ไปได้ ฉะนั้น จะต้องพยายามหาวิธีต่างๆที่จะนำความสนุกสนานเพลิดเพลินมาให้แก่ตน เพื่อมิให้เกิดความโทมนัสเศร้าหมอง เมื่อจิตใจสบายแล้วในชาตินี้ ก็พ้นจากความทุกข์กายทุกข์ใจ ชาติหน้าก็จะได้ไปปรับความสุขในมนุษย์โลกหรือเทวโลกต่อไปอีก เมื่อมีความเข้าใจเช่นนี้ ก็พยายามแสวงหาวัตถุต่างๆมาบำเรอแก่ตนตามความพอใจ การปฏิบัติเช่นนี้ บางคนได้รับความสำเร็จ คือ มีความเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณ อารมณ์ต่างๆตลอดชาตินี้ ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาเป็นอุปสรรคขัดขวางได้ แต่บางคนก็ทำไปไม่ได้

^{๕๘} ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๕๒/๔๘-๕๐.

^{๕๙} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕/๗๓.

^{๖๐} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๑๘, ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๖๖๔/๕๒๘.

ตลอดเพราะมีผู้อื่นมาขัดขวาง เพราะทรัพย์สินเงินทอง หรือเพราะโรคภัยมาเบียดเบียน เหล่านี้ทำให้จิตใจของผู้นั้นกลับมีความเดือดร้อนขึ้นอีก ผลสุดท้ายเมื่อหาหนทางแก้ไขไม่ได้ ก็อาจถึงทำลายชีวิตของตนหรือผู้ที่มาขัดขวางนั้นเสียได้

ผู้ที่ปฏิบัติอัตตคิลมถานุโยค โดยหวังว่า เมื่อชำระกิเลสให้หมดสิ้นไปแล้วในชาติหน้าต้องได้รับความสุขเสวยทิพยสมบัติในเทวโลก พ้นจากความทุกข์ต่างๆ ที่คนได้ประสบอยู่^{๖๐} ส่วนสุด ๒ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธเพราะไม่อาจทำให้พ้นทุกข์ได้ ทรงประกาศที่สุด ๒ อย่างนี้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งทั้งสองทางนี้เป็นทางสุดโต่งที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

พระพุทธองค์กล่าวถึงใครว่าเป็นมหาบุรุษ คือบุรุษผู้ประเสริฐ บุรุษผู้เลิศ บุรุษผู้วิเศษ บุรุษผู้ยอดเยี่ยม

เครื่องร้อยรัดในคำถามนี้คือ ตัณหา ตัณหาคือ ความปรารถนา ความทะยานอยาก เป็นเครื่องประกอบอยู่ในโลก เป็นเครื่องร้อยรัดให้ติดพันอยู่ในโลกนี้ ในคำถามนี้อธิบายความว่าใครสามารถก้าวล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

สรุปความของคำถามนี้อธิบายว่าเมื่อมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากก็จะมีความหวั่นไหวในสิ่งต่างๆ อันปรากฏเป็นความทะยานอยากดิ้นรนไปเพราะเหตุของโลกธรรม ดิ้นรนขวนขวายไม่มีเวลาปฏิบัติเข้าถึงความสงบแห่งจิต จึงเท่ากับเป็นผู้ที่ไม่มีปัญญา ไม่รู้เบื้องปลายทั้งสองก็คือไม่รู้อนาคตไม่รู้อดีตและไม่รู้ท่ามกลางคือปัจจุบัน เมื่อเป็นดังนี้จึงคิดถึงแต่อดีต หวังอนาคต ติดอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะดังนี้เป็นลักษณะที่ขาดปัญญาแจ่มแจ้งเห็นจริงทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบัน จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีกิเลสอันเป็นเครื่องร้อยรัดคือตัณหา หรือโลภ โกรธ หลง อุปาทานความยึดถือต่างๆซึ่งทั้งหมดนี้ จัดเป็นมารถามถึงสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์

วิเคราะห์คำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

คำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคือ ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์เพราะเห็นโทษในกามทั้งหลายชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดที่ ๒ ด้านแล้วไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วย มันทาเราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

ในคำตอบนี้ พระพุทธเจ้าตรัสยกคำว่าภิกษุขึ้นมา ภิกษุ คือผู้ปฏิบัติดับกิเลสโดยประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย ไม่ให้ติดอยู่ในกามเว้นจากกามทั้งหลาย โดยปฏิบัติตามภูมิชั้นของตน เช่นประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เป็นเบื้องต้น และสำหรับผู้ปฏิบัติสูงขึ้นไป

^{๖๐} พระมหาสุรเพชร วชิรญาโณ (เมืองสุวรรณ), “การศึกษาเปรียบเทียบโน้ตสนธิเรื่องอวิชชาในปรัชญาของโสกราตีสและอวิชชาในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕-๕๐.

กว่านี้ ก็ปฏิบัติตามขั้นตอนที่สูงขึ้น ไป จนถึงปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ คือ สีล สมาธิ ปัญญา ก็เป็นการปฏิบัติให้สำรวจในกามทั้งหลายไปโดยลำดับจนถึงฉกามทั้งหลายได้หมด วิธีปฏิบัติคือทำสติอยู่ทุกขณะได้แก่ทำสติในสติปัฏฐาน ๔ จึงจะได้ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ โดยลำดับ รู้ทุกข์ รู้เหตุเกิดทุกข์ รู้ความดับทุกข์ รู้ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงจะชื่อว่ารู้อดีตรู้อนาคตรู้ปัจจุบันและไม่ติดอยู่ในกาลที่ ๓ สิ่งที่เป็นอดีตนั้น ก็เป็นสิ่งที่เกิดดับไปแล้ว สิ่งที่เป็นอนาคตก็ยังไม่ถึง แต่ปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่มั่งอยู่และก็จะต้องดับไป เป็นการปฏิบัติในมรรค เพื่อนำไปสู่การดับทุกข์^{๒๒}

๔.๒.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของปุณณกมณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของปุณณกมณพคือ “ผู้ไม่มีศรัทธาเหตุให้หวั่นไหวผู้มีปกติเห็นมุล ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้ อาศัยอะไร จึงพากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลาย” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลายชนเหล่านั้น หวังความเป็นอย่างนี้อาศัยชราจึงพากันบูชาัญญ

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : สมุทัย

การบูชาัญญ จัดเป็นพิธีกรรมที่มีรูปแบบอันหลากหลายซึ่งรู้จักกันดีในระบบศาสนา ศาสนาที่นับถือหรือเชื่อเรื่องเทพเจ้าเทวนิยม (เช่นศาสนาพราหมณ์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม) โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์นั้น ถือกันว่าการบูชาัญญเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญ

การบูชาัญญ หมายถึง การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่ตนเคารพนับถือ เช่นเทพเจ้าหรือผีต่างๆ โดยการเซ่นสรวง บวงสรวง อ้อนวอน เพื่อหวังพึ่งพาอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่ตนเคารพนับถือนั้น ให้มาบันดาลผลที่ตนต้องการ การบูชาัญญเป็นการบูชาที่มีมาแต่โบราณกาลและเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดและซับซ้อนมาก การบูชาัญญในส่วนของศาสนาพราหมณ์ จัดว่ามีความสำคัญโดยเชื่อกันว่าการบูชาัญญจะทำให้ชีวิตพบกับความสุขสวัสดิ์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าได้

ชาวอินเดียตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงครั้งพุทธกาลและหลังพุทธกาลมีคติความเชื่อสืบทอดกันมาว่า การบูชาัญญเป็นกรณีกึ่งที่สำคัญและจำเป็นในชีวิต เพราะัญญเป็นของขลังของ

^{๒๒} สมเด็จพระญาณสังวร, โสภณปัญหา, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖๓.

^{๒๓} พระมหาเสนาะ กัณหาทัต, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและแนวปฏิบัติเรื่องการบูชาัญญตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทำถูกต้องตามหลักการจะสามารถบังคับเทพเจ้าให้อำนวยผลที่ปรารถนาแก่ผู้บูชาได้ในสมัยนั้นจึงมีการบูชาผู้มากขึ้น การบูชาผู้มีส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ (๑) ผู้เป็นเจ้าของยัญที่เรียกว่าผู้บูชา(๒) ผู้ประกอบพิธีให้เรียกว่าผู้ทำพิธี(๓) เครื่องบูชาในการบูชาผู้^{๖๔}

ยัญในคัมภีร์จุททกนิกาย จุพนิทเทศ^{๖๕} ได้ขยายความว่า ไทยธรรมได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ศิลาเนถัช ข้าว น้ำ ฝ้าย ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก ประทีป ในคำถาปนนี้ถาปนถึงว่าฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์ในโลกนี้ต้องการอะไรจึงทำการบูชาผู้แก่เทวดาทั้งหลาย

ในคำถาปนคำตอบนี้ถ้าจัดเข้าอริยสัจ๔ จัดอยู่ในสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ สาเหตุที่มนุษย์หาที่พึ่งที่มุ่งหวังเพราะมนุษย์มีความทุกข์ ทุกข์ที่เกิดมาจน ทุกข์ที่ยังคงงาน หนานไม่ได้ ฯลฯ มนุษย์จึงเกิดค้นหา มีความอยาก อยากได้สิ่งนั้น สิ่งนี้ ต้องการลาภ ต้องการรวย อยากมียศ อยากมีงานทำ ก็มักจะบนบานศาลกล่าว ขออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วย โดยสิ่งที่นำมาบนบานนั้นคือ ยัญที่กล่าวถึงในที่นี้ ซึ่งจะเป็นหัวหมู หรือเครื่องไทยธรรมต่างๆที่ตนเองนั้นได้สิ่งที่ปรารถนาแล้วก็จะมาแก้บนด้วยสิ่งเหล่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็น สิ่งที่มีชรา คือมีความชำรุดทรุดโทรมต่างๆ ซึ่งรวมเข้าในคำว่า มุ่งหวังความเป็นอย่างนี้ ความเป็นอย่างนี้ปรารถนา ทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยทุกข์ มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ทำการบูชาบวงสรวงต่างๆ ล้วนมีความปรารถนาในสิ่งที่ต้องมีชรา ในปัญหาและคำพยากรณ์จึงจัดเข้าอริยสัจ๔ ข้อสมุทัย

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของปุณณกมถาปนคือ “ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้พากันบูชาผู้แก่เทวดาทั้งหลายชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในกาบูชา ยัญได้ข้ามพ้นชาติและชราบ้าง ไหม พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ชนเหล่านั้นหวังชื่นชม มุ่งหวัง จึงพากันบูชาผู้เพราะอาศัยลาภจึงมุ่งหวังกาม เรากล่าวว่าชนเหล่านั้นผู้ประกอบกาบูชาผู้เป็นผู้กำหนด ยินดีในภพ ข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ๔ : ทุกข์
ลาภได้แก่รูปและเสียง เป็นต้น อาศัยการได้รูปแล้วย่อมชอบกามทั้งหลาย อาศัยการได้อัตภาพในเทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหมแล้ว ย่อมชอบคือยินดีปรารถนากามทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยลาภแล้วย่อมชอบกามทั้งหลาย คือ บูชาผู้แก่เทวดา หมายถึงความ ยินดีในภพ

^{๖๔} สมชัย ศรีนอก, ผศ., “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาผู้ในกฎทันทสูต”, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^{๖๕} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๗.

ในข้อนี้จัดอยู่ในอริยสัจ คือทุกข์ เพราะการบูชาัญญของคนทั้งหลาย ก็ยังปรารถนา
ลาภผลต่างๆ ยังมีความกำหนัดติดอยู่ในภพ ยังข้ามภพไม่ได้ ก็ต้องเกิดต้องแก่ ต้องประสบความ
ทุกข์ต่างๆ การข้ามชาติภพนั้น เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความปรารถนาลาภผลต่างๆ คือเหนือกามภพ รูป
ภพและอรุภพ แต่ว่าการบูชาัญญนั้นมุ่งลาภผลต่างๆกล่าวคือมุ่งชาติภพ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ เมื่อ
บูชาัญญด้วยความมุ่งหวังปรารถนาดังนี้ ด้วยเหตุนี้จึงข้ามชาติภพไม่ได้

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของปุณณกมาณพคือ “ถ้าชนเหล่านี้ ผู้ประกอบการบูชาัญญ
ข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลายเมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลกข้าม
ชาติและชราได้” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ
เพราะทราบชัดสิ่งนี้และสิ่งโน้นในโลกบุคคลนั้นเป็นผู้สงบปราศจากกวัน ไม่มีทุกข์ ไม่มีหวัง
ชื่อว่า ข้ามชาติและชราได้แล้ว

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : นิโรธและ
มรรค

ในข้อนี้จัดอยู่ในอริยสัจข้อที่๓ นิโรธและอริยสัจข้อที่ ๔ มรรค เพราะปัญหาที่
กราบทูลนี้ ไม่มีคำถามสำหรับผู้ที่ต้องการติดอยู่ใน โลกแต่เพื่อต้องการที่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ
เข้าสู่ภูมิที่ไม่เกิดไม่ตายที่เรียกว่านิพพานเป็นการทูลถามถึงการดับทุกข์และพระพุทธเจ้าทรงแนะ
วิถีทางแห่งการดับทุกข์

คำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบนี้คัมภีร์ขุททกนิกาย จูฬนิทเทสได้อธิบายว่า บุคคล
ใดตัดขาดจากความหวั่นไหวเพราะค้นหา หวั่นไหวเพราะทัญญู หวั่นไหวเพราะกิเลสทั้งภายในและ
ภายนอกได้แล้ว เป็นผู้สงบจากกิเลสทั้งหลายทุกชนิด ปราศจากกวันคือ ไม่ประพฤติทุจริต^{๖๖} ได้แก่
กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต พระอรหันต์ผู้ที่สงบระงับจากสิ่งเหล่านี้ได้เป็นผู้ไม่หวั่นไหว
สามารถที่จะข้ามชาติชรามุ่งสู่พระนิพพานได้ ซึ่งคำว่าสิ่งนี้และสิ่งโน้นคืออรรถภาพของตนและ
อรรถภาพของผู้อื่น^{๖๗} และกวันหมายถึง ความประพฤติชั่ววาทกาย วาจาและใจ^{๖๘} สภาพจิตที่พ้นจาก
กิเลสคือพ้นจากความเกิด พ้นจากความแก่ พ้นจากความตายป็นสภาพจิตที่เป็น โลกุตตระได้ชื่อว่า
บรรลุมคธรรม คือนิพพานธาตุ ประกอบไปด้วยปัญญาเป็นวิชา คือความรู้ในสัจจะ เมื่อวิชา
ดับ ตัณหา ทัญญู กิเลส มานะ กรรมก็ดับไปหมด จิตก็พ้นกิเลส เรียกว่าจิตบริสุทธิ์ บรรลิวิสัยขาร คือ
นิพพาน

^{๖๖} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓/๑๐๔.

^{๖๗} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓/๑๐๕.

๔.๒.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของเมตตคฺคฺมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของเมตตคฺคฺมาณพคือ “ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกนี้ล้วนเกิดมาแต่อุปธิเป็นต้นเหตุ ผู้ใดแลไม่มีปัญหาเก้ออุปธิ ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้รู้ชัดอยู่ เป็นผู้มิปกติ พิจารณาเห็นทุกข์ว่ามีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ”

วิเคราะห์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : ทุกข์

คำถามที่เมตตคฺคฺมาณพทูลถามนั้นจัดเข้าอยู่ในข้ออริยสัจ ๕ คือ ทุกข์

ความทุกข์ในอริยสัจเป็นความทุกข์ของสิ่งที่มีใจครอง มีตัณหาเป็นต้นเหตุ และมีอุปาทานเป็นเหตุใกล้ เพราะความรักจึงอยากได้ เพราะความเกลียดชังจึงอยากหน่าย ไม่ว่าจะอยากได้หรืออยากหน่ายเป็นตัวเก้ออุปาทาน คือความยึดถือมั่นนั่นเอง เพราะความมีอุปาทานมาก เมื่อไม่ได้สิ่งที่อยากได้จึงเป็นทุกข์และเพราะความอยากหน่าย เมื่อหนีไม่พ้นก็เป็นทุกข์ ทั้งอยากได้และอยากหน่ายจึงมีจุดสุดท้ายอยู่ที่ทุกข์เหมือนกัน^{๖๔} ในมหาสติปัฏฐานสูตร มีความทุกข์ปรากฏถึง ๑๒ อย่าง คือ (๑) ชาติ คือ ความเกิด (๒) ชรา คือ ความเสื่อมความแก่ชรา (๓) มรณะคือความตาย (๔) โสกะ ความโสกะเศร้า (๕) ปริเทวะ คือความร่ำไรรำพัน (๖) ทุกข์ ความไม่สบาย ความเจ็บป่วยทางกาย (๗) โทมนัส คือความเสียใจ (๘) อุปายาส คือ ความคับแค้นใจ (๙) อัมปิยสัมปโยคคือ ความประสบสิ่งไม่ปรารถนา (๑๐) ปิยวิปโยค คือ ความพรากจากสิ่งที่รัก (๑๑) อิจฉิตาลาภะ คือ ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ (๑๒) ปัญฺจอุปาทานขันธ คือ ทุกข์รวบยอด คือ ความยึดมั่นในขันธ^{๖๕}

ทุกข์ เป็นสิ่งที่ทุกคนได้ประสบ ความที่ต้องรับทุกข์เป็นทุกข์ทุกขเวทนา เสวยทุกข์ซึ่งมีประการต่างๆ บางอย่างเป็นทุกข์ที่จะไม่ได้และไม่ค่อยรู้จักว่าเป็นทุกข์ ดังชาติทุกข์ ทุกข์คือความเกิด เมื่อความเกิดเป็นทุกข์ พอรู้เดียงสาก็พบทุกข์ที่เป็นทุกข์ทุกขเวทนา เสวยทุกข์ที่เป็นทุกข์ทุกขเวทนา ดังที่เป็นความแก่ ความเจ็บ ถึงความตาย ความตายก็เป็นทุกข์เพราะกลัวตาย มากกว่าที่จะเป็นทุกข์เพราะตัวความตายเอง ในขณะที่จะตายจริงๆก็ย่อมจะหมดความรู้สึกว่าเป็นความทุกข์ที่เป็นทุกข์ทุกขเวทนา เมื่อยังรู้สึกว่าเป็นทุกข์ เป็นทุกข์ทุกขเวทนายังมีความรู้สึก รู้สึกว่าความเจ็บเป็นทุกข์ และเมื่อกลัวตาย ความกลัวตายก็เป็นทุกข์ นอกจากนี้ ยังมีทุกข์อื่นๆเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับชาติภพ เช่นทุกข์ในนรก

^{๖๔}พระมหาเกษม วัฒนฺโฑ (ลักษณะวิลาส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐.

^{๖๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๒๔.

ทุกข์ในกำเนิดเดรัจฉาน ทุกข์ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ตั้งแต่เกิด ก็ต้องแสวงหาอาหารบริโภค นำเข้าไป ต้องถ่ายออกมา พบกับความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน พบโรครภัยไข้เจ็บ ฯลฯ

วิเคราะห์คำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : สมุทัย

คำพยากรณ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคือ ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกนี้ล้วนเกิดมาแต่อุปธิเป็นต้นเหตุ ผู้ใดแลไม่มีปัญญาก่ออุปธิ ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าสี่ทุกข์บ่อยๆ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้ชั้ดอยู่ เป็นผู้ที่มีปกติ พิจารณาเห็นทุกข์ว่ามีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ

ในคำพยากรณ์นี้จัดเข้าในอริยสัจ ๔ ข้อสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์มีอุปธิเป็นเหตุ อุปธิ คือ สิ่งงุนงง, เครื่องทรงจิตใจ, สภาวะกลัว วิกลจริต สิ่งที่ยังระคนด้วยกิเลส (๑) ร่างกาย (๒) สภาวะอันเป็นที่ตั้งที่ทรงไว้แห่งทุกข์ ได้แก่ กาม กิเลส เบญจขันธ์ และอกิสังข(อกิสังขารเป็นมาร) เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติและชรา เป็นต้น ชัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากทุกข์ในสังสารวัฏ อุปธิ มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ตัณหา, ทิฏฐิ, กิเลส, กรรม, ทุจริต, อาหาร, ปฏิฆะ(ความขัดใจ แค้นเคือง ความซึ่งเคียด ความกระทบกระทั่งแห่งจิต หงุดหงิดด้วยอำนาจโทสม) อุปาทินกธาตุ, อายตนะภายใน ๖ - อายตนะภายนอก ๖, และวิญญาณ ๖ (จักขุวิญญาณถึงมโนวิญญาณ)^{๓๐} อุปธิเกิดมาจากอุปาทาน ความยึดถือ อุปาทานก็เกิดมาจากตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก เมื่อมีความอยาก ก็ย่อมยึดถืออยู่ในสิ่งนั้น สิ่งที่ยึดถือนั้นก็เกิดเป็นอุปธิ แปลว่า เครื่องเข้าไปทรมายึดใจ

ผู้ที่ไม่มีความแจ่มแจ้งย่อมก่ออุปธิทั้งหลาย เพราะฉะนั้นบุคคลผู้รู้ถือว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับไปเป็นธรรมดา เป็นผู้ที่มีปกติพิจารณาเหตุเกิดแห่งทุกข์ เห็นทุกข์ว่ามีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ^{๓๑}

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของเมตตคฺวุมาณพ คือ “นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้ามโอฆะชาติชรา โสกะ และปริเทวะได้อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บุคคลผู้ชั้ดธรรมใดแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกา ในโลกได้ เราจักกล่าวธรรมที่ประจักษ์ด้วยตนเอง ในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์กับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : นิโรธและมรรค

ปัญหาที่เมตตคฺวุมาณพทูลถามนั้นในข้อนี้เป็นการถามไปถึงวิธีการที่จะข้ามพ้นจากทุกข์เข้าสู่การดับทุกข์คือนิโรธและถามถึงหนทางที่จะดับทุกข์คือมรรค คำถามนี้กล่าวถึงกระแสของธรรมที่เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อยังมีอุปธิเป็นเครื่องทรงใจ เป็นต้นว่าตัณหา, ทิฏฐิ, กิเลส, กรรมก็ย่อมจะตกอยู่ในความทุกข์ ทุกข์จากความเกิด ทุกข์จากความแก่ ทุกข์จากความเจ็บไข้ ฯลฯ ตัณหาชื่อ

^{๓๐} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕/๑๒๑.

^{๓๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕/๑๒๒-๑๒๔.

ว่าวิสัฏฐิกา มีอรรถ ๕ คือ (๑) วิสตา เพราะชวนไปในอารมณ์ต่างๆ (๒) วิสาลา เพราะแผ่ไป (๓) วิสฐา เพราะเล่นไป (๔) วิสกุทติ เพราะครอบงำ (๕) วิสัหริตี เพราะสะท้อนไป (๖) วิสัวาทิกา เพราะเป็นเหตุให้พูดผิด (๗) วิสมูลา เพราะมีรากเป็นพิษ (๘) วิสผลา เพราะมีผลเป็นพิษ (๙) วิสปริโกคา เป็นตัวการให้บริโกลสิ่งมีพิษ^{๑๒} เหล่านี้เป็นทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้ที่สามารถข้ามห้วงทุกข์เหล่านี้ ควรจะอย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้ที่ข้ามพ้นจากคัมภีระและอุปาทาน ที่เป็นชนวนให้เกิดอุปธิ การที่จะข้ามพ้นจากคัมภีระและอุปาทานได้ก็ต้องมีสติ ฐุธรรม กล่าวคือให้มีสติกับสัมปชัญญะ มีความระลึกรู้ตัวในทุกอย่าง ทั้งสิ่งที่ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ส่วนที่เป็นอดีตนั้น ให้ปล่อยวางไป ส่วนที่เป็นอนาคตที่ยังมาไม่ถึงก็ไม่ต้องไปหวังหรือไปนึกถึง และปัจจุบันก็ให้รู้ว่าเป็นปัจจุบันที่เกิดขึ้นแล้วก็จะดับไปเช่นเดียวกับส่วนที่เป็นอดีต โดยการปฏิบัติธรรมเพื่อละความยินดี เพลิดเพลิน เมื่อมีธรรมเป็นเครื่องประกอบอยู่อย่างนี้ ทำให้มีสติไม่ประมาทและจะละทุกข์ได้

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของเมตตคummings คือ “ข้าพระองค์ชอบใจธรรมอันสูงสุดนี้ นี้ บุคคลรู้ชัดแล้วมีสติ เทียวไปอยู่ ฟังข้ามคัมภีระที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกา ในโลกได้” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง เธอจงบรรเทาความ เพลิดเพลิน ความถือมั่นและวิญญานในธรรมเหล่านั้นเสียไม่ฟังตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้วเทียวไปอยู่ ฟังละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะ อันเป็นทุกข์ในอรรถภาพนี้ได้แน่นอน

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในคำถามคำตอบข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสัจ ๕ คือ มรรค พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติ ทำความรู้คือ รู้ทั่วถึงในทุกอย่างทุกอย่าง รู้ชัดธรรมทั้งที่เป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง บรรเทาความเพลิดเพลินยินดีอยู่ในสิ่งทั้งหลาย มีวิญญานคือมีจิตใจที่ไม่ตั้งอยู่ในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี้ จงละความอยากเป็นนั้น เป็นนี่ออกไปเสียให้สิ้น

ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อที่จะพ้นจากความทุกข์ ต้องมีธรรมเป็นเครื่องประกอบอยู่อย่างนี้ กล่าวคือมีสติไม่ประมาท ไม่มัวเมา ประพฤติปฏิบัติละซึ่งความยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราใน ทุกๆ สิ่งทุกประการ ทั้งปวงมีความรู้เห็นตามความเป็นจริง คือรู้ว่าทุกอย่างทั้งหลายทั้งปวงนี้ ฝืนสิ่ง ไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่ต้องเกิดดับ เป็นทุกข์ ซึ่งดำรงอยู่คงที่ไม่ได้ต้องเปลี่ยนแปลง เป็นอนัตตา มิใช่ ตัวตนเมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ก็สามารถละความทุกข์ได้

๔. ปัญหาข้อที่ ๔ ของเมตตคummings คือ “ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดี แล้ว พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแล้วพระองค์ผู้เป็น

^{๑๒} บ.ม.(ไทย) ๕/๓/๑๑.

พระมุนีตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หุคห้อย่น แม้ชนเหล่านั้น ก็พึงละทุกข์ได้เป็นแน่เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์มาพบพระผู้มีพระภาคผู้นาคะขอนมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า) พระผู้มีพระภาค พึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หุคห้อย่นบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บุคคลที่เขารู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพข้ามโอฆะได้แล้ว โดยแท้และเป็นผู้ข้ามสี่ฝั่ง ไม่มีกิเลสจตุตะปุตรังใจ หมดความสงสัยแล้ว นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มีปัญญาจบเวท สลัดกิเลสเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่นี้ได้แล้ว นรชนนั้น เป็นผู้ปราศจากคัมภีร์แล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความหวังเรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามพ้นชาติและชราได้แล้ว”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในข้อนี้ เป็นการตรัสถึงมรรคคือหนทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ อธิบายความว่า ผู้ใดเป็นพราหมณ์ ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ บุคคลนั้นข้ามห้วงแห่งทะเลใหญ่ คือกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลายได้โอบน้อมแท้ ครั้นข้ามไปถึงฝั่งคือนิพพาน เป็นผู้ไม่มีกิเลสจตุตะปุตรังใจ ไม่มี ความสงสัย นรชนในโลกนี้ ได้รู้แล้ว เป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพท ในพระธรรมวินัยนี้ ละกิเลสเป็นเครื่องข้องนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ บุคคลนั้นปราศจากคัมภีร์คือความคึ้นรนทะยานอยาก ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ บุคคลนั้นข้ามชาติและชราได้ โดยต้องมีสติสัมปชัญญะกับมีปัญญา รู้จักพิจารณาให้เห็นสัจจะคือความจริงในสิ่งทั้งหลายว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีเกิดและมีดับไปเป็นธรรมดา เมื่อรู้และเข้าใจแล้ว ก็ทำให้บรรเทาซึ่งความทุกข์ได้ เมื่อทำบ่อยๆก็บรรเทาได้มาก ความทุกข์แม้มีอยู่ก็สามารถพิจารณาละไปโดยลำดับการปฏิบัติตน ให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะและปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ละคัมภีร์คือทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ คับคัณหาก็ดับทุกข์ คือ ทุกขนิโรธ แสดงทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์คือมรรคมีองค์ ๘ โดยย่อลงเป็น สิบ สมาริ ปัญญา คือปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขา

๔.๒.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของโรตกมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของโรตกมาณพ คือ “ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่งบุคคลพึงพระสุรเสียงของพระองค์แล้วศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน” พระพุทธเจ้าทรงวิชันว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักชาติตน มีสติ จึงทำความเพียรในที่นี้แล บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี้แล้วฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : นิโรธและมรรค

ในคำถามข้อนี้ เป็นการถามถึงนิโรธและมรรค คือต้องการที่จะเข้าถึงนิพพาน ควรจะปฏิบัติตนเช่นไร ธรรมที่ออกจากคัมภีร์เป็นเครื่องร้อยรัดจิตคือนิพพาน หมายถึงภูมิธรรมที่ดับ

กิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ไม่มีกิเลสที่เป็นอาสวอนุสัยทั้งสิ้นเสียบแทงรังรัดจิต กิเลสทั้งปวงเปรียบเหมือนลูกศร (ลูกศร ในที่นี้หมายถึงกิเลส มี ๗ คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ โสกะ และความสงสัย^{๓๓}) เมื่อปฏิบัติละกิเลสได้สิ้นเชิงเป็นทุกขนิโรธก็เป็นความดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามว่า ให้มีปัญญารักษาตน ในจิตนั้นต้องมีสติเข้าอาตาปะ คือประกอบด้วยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อันได้แก่เผาโลภโกรธหลง นี่คือการศึกษานิพพานในพุทธศาสนา

ธรรมที่เป็นเหตุดับกิเลสก็คือนิพพาน นิพพานหมายถึงการดับกิเลสและกองทุกข์ เป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๓๔} นิพพาน เป็นเครื่องดับกิเลส คือทำให้ราคะ โทสะ โมหะ หมดสิ้นไปแต่ในปัจจุบันนิยมแปลว่า ไม่มีต้นเหตุเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากต้นเหตุที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ

ประเภทของนิพพาน

นิพพานมี ๑ คือ สันติลักษณะ หมายถึง สงบจากกิเลสและขันธ^{๓๕} ทั้งหมด

นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพานและอนุปาทิเสสนิพพาน

สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ (อุปาทิ คือ เบญจขันธ) ดับกิเลสยังมีเบญจขันธเหลือ คือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะดับกิเลสคือ โลกะ โทสะ โมหะ^{๓๕}

อนุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธเหลือ คือสิ้นทั้งกิเลสและชีวิต หมายถึงพระอรหันต์สิ้นชีวิต นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะดับภพ^{๓๖}

นิพพานในความหมายทางพุทธปรัชญา หมายถึงการดับไฟ ในที่นี้ท่านหมายถึงการดับไฟคือกิเลสหรือกิเลสดับไป กล่าวคือท่านอุปมาชีวิตมนุษย์ของแต่ละคนว่า เปรียบได้กับดวงไฟที่กำลังลุกโผลงอยู่ซึ่งหมายถึง การที่มีเชื้อเพลิงและปัจจัยต่างๆที่เกื้อกูลอยู่ ปัจจัยเหล่านี้ มีรากเหง้ามาจากวิชาเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงดวงไฟแห่งชีวิตไว้ การดับไปของดวงไฟธรรมด้าย่อมหมายถึง การหมดเชื้อ หมดความร้อนเปรียบได้กับการดับไป คือ ดวงชีวิต คือการที่วิชา ค้นหาอุปาทาน ดับลงไปด้วยอำนาจอริยมรรคญาณอันสูงสุด จึงกล่าวได้ว่าเมื่อกระบวนการของชีวิตดับไปเพราะการสิ้นไปแห่งวิชานี้ นั่นก็เชื่อว่าเป็นการบรรลุนิพพาน

^{๓๓} บุ.ม.(ไทย)๒๕/๑๓๔/๔๕๒-๔๕๓, บุ.สุ.อ.(บาลี) ๒/๕๔๕/๔๑๑.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕-๔๑๐.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑.

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของโศตกมาณพ คือ “ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลายเถิด” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราไม่สามารถปลดเปลื้องใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้ แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐก็จะข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : สมุทัย

ในข้อนี้ เป็นอริยสัจคือสมุทัย เพราะ โศตกมาณพยังติดข้องอยู่ในความสงสัยจึง ต้องการที่จะให้ปลดเปลื้องความสงสัย ความสงสัย^{๗๖} คือวิจิจจนา ,อตตาวิจิจจนา คือ ลังเลสงสัยในตัวตน สงสัยในอดีตที่เราได้มี หรือเราไม่มีในอดีต เราเป็นอะไร เราเป็นอย่างไรในอดีต แล้วจึงมาเป็นอะไรในอดีตต่อกันมา อีกทั้งในอนาคตและปัจจุบัน มีตัวเรา ไม่มีตัวเรา ความสงสัยเพราะติดจากมิจฉาทิชา คือไม่รู้ในอดีตอนาคตในปัจจุบัน ไม่มีญาณหยั่งรู้จึงต้องมีสงสัย เมื่อไม่รู้ก็อยากรู้จึง ขวนขวายแสวงหาผู้รู้ที่จะบอกให้ นอกจากนี้ สงสัยในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ สงสัยในลัทธิคือข้อปฏิบัติ สงสัยใน ปฏิบัติสมุปบาท สงสัยในเรื่องกรรมและผลของกรรม ความสงสัยเกิดจากมิจฉาทิชา คือไม่รู้ในอดีตอนาคตในปัจจุบัน เมื่อมีความสงสัยเกิดขึ้นก็ทำให้ยังไม่เกิดปัญญา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราไม่อาจเพื่อที่จะเปลื้องความสงสัยอะไรๆกับใครในโลกได้ ท่านรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐสุดด้วยความรู้อย่างนี้ก็จะข้ามห้วงแห่งความสงสัยหรือห้วงทุกข์ได้

ในพระคำรัสตอบนี้ อธิบายว่าพระองค์ทรงเปลื้องความสงสัยของใครๆให้ไม่ได้ แต่บุคคลนั้น จะต้องเปลื้องด้วยตนเองด้วยการที่ทำความรู้ทั่วถึงธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่ประเสริฐนี้ พิจารณาตามความก็จะมุ่งถึงสัจจะที่เป็นความจริงนี้ตามเหตุและผลซึ่งก็คือสังขธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง แต่ว่าธรรมที่เป็นความจริงก็มีมาก แม้เช่นนั้น เมื่อรู้ความจริงได้อย่างหนึ่ง ในข้อใดก็ย่อมข้ามห้วงความสงสัยในข้อนี้ ได้เช่นในเรื่องกรรมดิกรรมชั่ว ให้รู้สัจจะคือความจริงในเรื่องของกรรมดิกรรมชั่ว ในผลของกรรมดิกรรมชั่ว ให้รู้สัจจะคือความจริงในผลของบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จิตที่บริสุทธิ์เท่านั้น จึงจะรู้และรับลง จึงต้องทำจิตให้บริสุทธิ์^{๗๗} โดยตั้งใจปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของโศตกมาณพ คือ “ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรมที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้และ โดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แลเป็นผู้ไม่อาศัยเที่ยวไปอยู่” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “บุคคลผู้รู้ชัดความสงบใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัจฉิกา ในโลกได้ เราจักกล่าวความสงบนั้นที่เรารู้ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ”

^{๗๖} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๔.

^{๗๗} สมเด็จพระญาณสังวร, โสฬสปัญหา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๕.

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

ในข้อนี้ เป็นอริยสัจข้อที่ ๔ คือมรรค หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ อธิบายว่า พิจารณาดูให้รู้ตามเป็นจริงว่านี่เป็นอวิชชา เมื่อเกิดอวิชชาจึงทำให้สร้างอุปธิขึ้นมา จะหลุดพ้นก็ต่อเมื่อปฏิบัติเพื่อละอุปธิที่เป็นเครื่องทรงจิตใจแล้วจิตใจก็ปลอดโปร่งไม่ติดขัด ไม่มีทุกข์ จึงพบกับสันติที่เป็นความสงบและไม่ต้องอาศัยอะไรๆ ในโลกซึ่งเมื่อรู้แล้วก็ให้มีสติปฏิบัติดำเนินไปก็จะข้ามความติดอยู่ในโลกได้

๔. ปัญหาข้อที่ ๔ ของโศตกมาณพคือ “ข้าพระองค์ชอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น ที่บุคคลรู้ชัดแล้วมีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่า วิสัจจิกา ในโลกได้” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรารู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชั้นสูงชั้นต่ำ และชั้นกลางเรารู้ชัดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้วอย่าได้ก่อค้นหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

ในข้อนี้ ทรงแสดงถึงอริยสัจ ๔ ข้อมรรค วิธีปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ ให้ท่านพิจารณารู้อะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง คือทุกๆ สิ่งทุกอย่างในโลก ทั้งในเบื้องบน ในเบื้องต่ำ และเบื้องขวางคือท่ามกลาง ให้ท่านรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเครื่องที่ทำให้ติดอยู่ในโลก เมื่อรู้ชัดแล้วก็อย่าได้ทำความอยากดิ้นรนไปในภพน้อยภพใหญ่

ภพน้อยภพใหญ่ หมายถึงภพน้อยภพใหญ่ในจิตใจที่เป็นปัจจุบัน แต่หมายถึงตัวภพคือเป็นเราเป็นของเราอันบังเกิดขึ้นจากความยึดถือในปัจจุบัน วิธีที่จะปฏิบัติเพื่อข้ามภพน้อยภพใหญ่ โดยที่ทาสติความระลึกได้และทำความรู้เป็นความรู้ที่ไม่ยึดซึ่งเป็นตัวปัญญา โดยรู้ให้ถึงสัจจะคือความจริงว่าตัวของคิดนั้นเป็นสิ่งสำคัญเกิดจากค้นหา เพราะฉะนั้นก็ค้นหาหาคือความอยากในทุกสิ่งโดยรอบตัวให้เกิดธรรมอันประเสริฐคือสัจจะความจริงที่ทำให้พ้นทุกข์โดยไม่ต้องอาศัยสติกับปัญญา เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตัวเอง ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อทาสติกับปัญญาคือความหยั่งรู้เข้าถึงสัจจะคือความจริงอันจะนำไปข้ามห้วงของภพน้อยภพใหญ่ได้

๔.๒.๖ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของอุปสีวมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของอุปสีวมาณพ คือ “ข้าพระองค์ผู้เดียวไม่ได้อาศัย(ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ) จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้” พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า “เราจึงมีสติ เพ่งพิจารณาอาภิญญาญาณตนสมาบัติยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไร ดังนี้แล้วก็จะข้ามห้วงกิเลสได้ของละกามทั้งหลายเป็นผู้ลงเว้นจากความสงสัยทั้งหลายพิจารณาดูความสิ้นค้นหาทั้งคืนทั้งวัน

^{๗๕} สมเด็จพระญาณสังวร, โสภสปัญหา, หน้า ๑๒๖.

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสังข : สมุทัย

ในคำถามคำตอบนี้แสดงถึงอริยสังขคือ สมุทัย เพราะในคำถามนี้อุปสีวมาณพต้องการธรรมที่จะสามารถข้ามห้วงกิเลสได้ในคำถามนี้แสดงถึงว่าอุปสีวมาณพได้เป็นผู้ปฏิบัติในสมาธิจนบรรลุถึงอรุณานที่ ๓ อรุณาน หมายถึงฉานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์มี ๔ คือ (๑) อากาสนัญญาตนะ กำหนดที่ว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (๒) วิญญาณัญญาตนะ กำหนดวิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (๓) อากัญญาตนะ กำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ (๔) เนวสัญญาตนะ ภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่^{๑๐} ซึ่งอุปสีวมาณพได้ปฏิบัติเข้ามาถึงอรุณานที่ ๓ แล้วยังติดอยู่คือติดอยู่ในห้วงของกิเลสและความทุกข์ยังไม่สามารถก้าวล่วงไปได้ อุปสีวมาณพนั้นเมื่อทำสมาธิ แม้กำหนดอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ว่ามีกามคือความใคร่อยู่ติดอยู่ในอารมณ์นั้น และยังมีตัณหาคือความดีนรณะยานอยากอยู่ในอารมณ์นั้น ตลอดจนถึงในฉานสมาบัติที่ได้

เพราะฉะนั้นสมาธิหรือฉานสมาบัตินั้นจึงมาเป็นกามของอุปสีวมาณพ มาเป็นความสงสัยและเป็นตัณหา เมื่อเป็นดังนี้จึงกลายเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ส่งผลให้ดับทุกข์ไม่ได้ ห้วงทุกข์และห้วงกิเลสก็ยังคงใหญ่อยู่ไม่ลดน้อยลงไป แม้จะได้สมาธิถึงขั้นไหนก็ตาม เมื่อสมาธิที่ได้นี้นั้นเป็นกามเป็นความสงสัยเป็นตัณหา ห้วงกิเลสห้วงทุกข์ก็ไม่ลดน้อยลงเลย และเมื่อมีกามมีความสงสัยมีตัณหาอยู่ในสมาธิในอารมณ์ของสมาธิดังกล่าว ก็มีตัวเรามีของเรา เพราะตัณหาคือความดีนรณะยานอยากนั้นเป็นเหตุให้ยึดถือ ยึดถือเป็นตัวเราเป็นขมเราอยู่ในสิ่งที่ยึดถือนั้น แม้ว่าเพ่งพินิจอากาสนและวิญญาณว่าไม่มีน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่อันที่จริงนี้มีตัวเรามีของเรามีกามมีความสงสัยมีตัณหา เมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่ายังมีไม่ใช่ไม่มีคือ มีตัวเรามีของเรามีกามมีความสงสัยมีตัณหา^{๑๑} เมื่อเป็นดังนี้ ควรจะทำสมาธิไปถึงขั้นไหนถึงข้ามห้วงแห่งกองทุกข์ได้

พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบการปฏิบัติและผลแห่งการปฏิบัติในทางสมาธิของอุปสีวมาณพจึงได้ตรัสบอกทางที่จะปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้ โดยที่อาศัยภูมิปฏิบัติที่ได้มาเป็นพื้นฐาน ละกามทั้งหลาย จดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย พิจารณาความสิ้นตัณหาทั้งคืนทั้งวัน ปฏิบัติได้สมาธิ ปัญญา ประกอบกัน อาศัยซึ่งกันและกัน จึงจะเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลสและกองทุกข์ สามารถข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของอุปสีวมาณพ คือ “บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวงละสมาบัติอื่นอาศัยอากัญญาตนะสมาบัติน้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูงบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอากัญญาตนะนั้นได้หรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลใด

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๘-๕๑๙.

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร, โสภณปัญหา, หน้า ๑๓๒.

เป็นผู้ปราศจากราคะในกามที่ปวงละสมาบัติอื่น อาศัยอากัญญาตนสมาบัติ น้อมใจไปใน
สัญญาวิโมกข์ชั้นสูงบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอากัญญาตนะนั้นได้

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสังข : นิโรธ

ในข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสังขข้อนิโรธ เพราะเป็นการถามถึงผู้ที่ปฏิบัติเข้าไปถึงอรุ
ณานที่ ๓ แล้วจะสามารถดำรงอยู่ชงนี้ โดยตลอดไม่มีเสื่อมบ้างหรือหมายถึงว่า เมื่อดับกิเลส
บรรลุนิพพานดับ กิเลสยังดำรงชั้นอยู่ ก็ตั้งอยู่ยั่งยืนในภุมินี้ นั่นคือในภุมิแห่งอากัญญาตนะนั้น
ไม่เสื่อมและเมื่อดับขั้น คือบรรลุนิพพานดับขั้น ถ้าปกติสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน คือดับ
กิเลสเมื่อดับขั้นวิญญาณก็ต้องเคลื่อนออกเรียกว่าจุติคือเคลื่อนไปถือปฏิสนธิ อันเรียกว่าอุปติ เกิด
ในภพชาตินั้นๆเป็นไปตามกรรม แต่ว่าท่านที่ดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ถือเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสว
กิเลสทั้งหมด ท่านดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลาที่ชั้นยังดำรงอยู่ จนถึงในที่สุดก็บรรลุนิพพานคือดับขั้น
เมื่อเป็นดังนี้ วิญญาณของท่านที่เป็นพระอรหันต์นั้นจะเป็นเช่นใดการถามนี้เป็นการถามถึงชีวิตหลัง
ความตายของพระอรหันต์ เมื่อนิพพานแล้ว วิญญาณจะมีอยู่หรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตั้งอยู่ไม่เสื่อมก็เพราะว่าเมื่อได้น้อมจิตที่เป็นสมาธิอันกำหนด
อารมณ์ว่าไม่มีนี้ นมาเป็นทางปัญญา ทำกาม ทำความสงสัย ทำค้นหาให้สิ้นไปคือให้กามไม่มี ความ
สงสัยไม่มี ค้นหาไม่มี ด้วยมรรคปัญญา ก็ตั้งอยู่ไม่เสื่อมตั้งอยู่นั่นเอง

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของอุปสีวมาณพคือ “ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ใน
พรหมโลกนั้น นานนับปีไม่ได้” ไซ้รู้บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว ฝึความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกนั้น
นั้นแลหรือ หรือว่าวิญญาณของบุคคลนั้นจะพึงจุติอีก” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “เปลวไฟถูก
กำลังลมพัดไปย่อมดับกำหนดไม่ได้ฉันใด มุนีพ้นแล้วจากนามกายย่อมดับไป กำหนดไม่ได้ ฉัน
นั้น”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสังข : นิโรธ

ในข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสังข ข้อนิโรธ เป็นการถามถึงความดับคือว่า ถ้าผู้ที่ดำรงอยู่
ในอรุณานที่๓ เมื่อสิ้นชีวิตจะไปอยู่ที่ไหน ภพไหนซึ่งเป็นการถามว่าจะหาที่อยู่ของผู้ที่นิพพาน
แล้ว ถามถึงเรื่องสถานที่ของผู้ที่นิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสยกอุปมาเรื่องนิพพาน เปรียบเหมือนเปลว
ไฟว่าเมื่อดับ ก็ไม่รู้ว่าทิศของไฟที่ดับนั้นไปอยู่ที่ไหน แต่ว่าไฟนั้นก็ยังอยู่เมื่อจะจุดขึ้นมาใหม่ก็
แต่พอดับไปก็ไม่รู้ว่าดับไปทิศใด เทียบกับผู้ที่พ้นจากนามรูปแล้วคือพ้นจากความยึดถือปล่อยวางใน
นามรูปสิ้นแล้วเพราะว่าสิ้นอาสวกิเลสอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมดแล้ว ดับขั้นไปก็ไม่ถึงความ
นับว่าวิญญาณเป็นฉันใดหรือว่าเป็นไปไหน ชีวิตหลังตายของพระอรหันต์บรรยายไม่ได้เหมือนเปลว
ไฟที่ดับเพราะหมดเชื้อไม่อาจกล่าวได้ว่าไปทางทิศใด

๔. ปัญหาข้อที่ ๔ ของอุปสีวมาณพ คือ “มุนีนันต์ถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี หรือว่าไม่แตกทำลายเพราะมีความแน่แท้ พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิดเพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “มุนี ผู้ถึงความสลายไปย่อมไม่มี(อะไร) เป็นประมาณ จนทั้งหลายพิงว่ากล่าวมุนีนันต์ ด้วยกิเลสใดกิเลส นั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนันต์(เพราะ) เมื่อมุนีนันต์ถอนธรรมที่ปวงได้เด็ดขาดแล้ว มัครรลงแห่งวาทะ ที่ปวงท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : นิโรธ

ในข้อนี้ ก็ต่อจากข้อที่แล้วจัดอยู่ในอริยสัจ ๔ ข้อนิโรธ เป็นการถามถึงความดับ ทุกข์ คำถามในข้อนี้ อุปสีวมาณพยังมีทิฏฐิอยู่ จึงต้องการจะถามว่าเมื่อนิพพานแล้วจะเป็นอย่างไรจะ สูญหรือไม่สูญ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสปฏิเสธในข้อว่าเกิดคือ ไม่เกิดแต่ก็ไม่สูญ ไม่สูญแต่ก็ไม่เกิด ตรัสว่าผู้ที่ดับไปนี้ ไม่มีประมาณ และเมื่อถอนธรรมที่ปวงหมดแล้ว ถอนอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ถอนกิเลสที่ปวง ถอนรูปกาย นามกายหมดเพราะว่าดับขันธ ถอนวิญญานหมดก็เมื่อถอนธรรมที่ปวงได้หมดสิ้นไม่มีเหลืออะไร จึงไม่มีทางแห่งถ้อยคำที่จะกล่าวถึง จึงเป็นอันยุติถ้อยคำที่จะ กล่าวถึงว่าตายสูญหรือตายเกิด

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมตามหลักอริยสัจ๔ แสดงไปตามเหตุและผล เมื่อมีเหตุ ก็ต้องมีผล เมื่อดับเหตุก็ดับผล เมื่อแสดงความอธิบายในอริยสัจ๔ จึงยกเอาตัณหาเป็นตัวทุกข์สมุทัย เมื่อมีตัณหาที่มีชาติคือความเกิดอันเป็นชาติทุกข์ และทุกข์อื่นๆประกอบกันไป ฉะนั้นปัญหาหรือว่า ตายเกิดหรือตายสูญ จึงตอบตามหลักพุทธศาสนาว่า เมื่อมีตัณหาที่ยังมีเกิด เรียกว่าชาติ แต่ว่าเมื่อดับ ตัณหาเสียได้คือดับทุกข์สมุทัยเสียได้ก็ดับชาติคือความเกิดได้ และดับทุกข์อื่นๆที่เนื่องกับชาติคือ ความเกิด แต่หากจะมีปัญหาว่า เมื่อดับตัณหาอันเป็นทุกข์สมุทัย ดับชาติคือความเกิดได้ อัน หมายความว่าไม่เกิดอีก คือพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกทั้งหลายดับตัณหาได้สิ้นเชิง จึงดับชาติ คือความเกิดได้ คือไม่เกิดอีกและเมื่อไม่เกิดอีก เมื่อดับขันธ เรียกว่าดับขันธปรินิพพาน

๔.๒.๗ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของนันทมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของนันทมาณพ คือ “ชนทั้งหลายกล่าวว่ามุนีทั้งหลายมีอยู่ใน โลก คำกล่าวนี้ นั้นเป็นอย่างไรชนทั้งหลายย่อมเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณหรือว่าย่อมเรียกบุคคล ผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโถงนี้ ไม่ เรียกบุคคลว่าเป็นมุนี เพราะได้เห็นเพราะได้ฟังและเพราะได้รู้เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามาร ได้ แล้ว ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

ข้อนี้จัดในอริยสัจสี่มรรค เป็นการกล่าวถึงผู้ปฏิบัติ แต่เรื่องที่ทูลถามเป็นการถามถึงมุนี มุนี คือ นักปราชญ์, ผู้สละเรือนและทรัพย์สมบัติแล้ว มีจิตใจตั้งมั่นเป็นอิสระไม่เกาะเกี่ยวติดพันในสิ่งทั้งหลาย สงบเย็น ไม่ทะเยอทะยานฝันใฝ่ ไม่แส่พ่วนหวั่นไหว มีปัญญาเป็นกำลังและมีสติรักษาดน, พระสงฆ์หรือนักบวชที่เข้าถึงธรรมและดำเนินชีวิตอันบริสุทธ^๒

มุนีนั้นแปลว่า ผู้รู้หรือผู้หนึ่ง ผู้รู้คือ รู้สิ่งที่พิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าระดับความรู้สามัญทั่วไป ที่แปลว่าผู้หนึ่งนั้นก็ก็เป็นผู้ที่สำรวจหรือสงบ คำว่ามุนีจึงเป็นคำที่แสดงความยกย่อง นักบวชในลัทธิต่างๆมักแสดงตนว่าเป็นมุนี เป็นผู้รู้ ผู้วิเศษอยู่มากมายหลายลัทธิ

บุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณคือญาณในสมบัติ ๘ ได้แก่ รูปฌาน ๔ มีดังนี้คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และอรุฌาน ๔ มีดังนี้คือ อากาสนัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะและเนวสัญญานาสัญญายตนะ หรือญาณในอภิญญา ๕^๓ ได้แก่ อิทธิวิธีคือแสดงฤทธิ์ได้ ทิพยโสต คือหูทิพย์ เจโตปริยญาณ คือญาณที่ทายใจคนอื่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ทิพพจักขุ คือ ตาทิพย์ บุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่คือ ประกอบไปด้วยความเพียรของบุคคลผู้ดำเนินชีวิตสุระหมอง หรือ ผู้ทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งหลายอย่าง

มุนีในฝ่ายลัทธิข้างนอกคือผู้ที่ถือว่าได้มานมิตาทิพย์ ผู้ฉลาดก็ยังไม่รับรองว่าเป็นมุนี การได้ยินก็เหมือนกันโดยปกติก็หมายถึงทั้งการศึกษาเช่น ใช้หูฟัง มีความรู้วิชาการต่างๆมากมายจะได้หูทิพย์ก็ตาม ผู้ฉลาดก็ไม่เรียกว่าเป็นมุนี หรือแม้ว่าจะมีญาณ คือความหยั่งรู้ที่เป็นโลกียอภิญญา คือญาณที่แสดงฤทธิ์ได้หรือว่ากำหนดใจของผู้อื่นได้ ระลึกชาติหนหลังได้ ผู้ฉลาดก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนี

ในคำตอบนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกผู้ที่ทำตนให้ปราศจากเสนามา คือกองทัวกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจได้แก่ (๑)กิเลสตาม (๒)ความไม่ยินดี (๓) ความหิวกระหาย (๔) ตัณหา (๕) ถีนมิทธะ (๖)ความกลัว (๗) วิจิกิจฉา (๘) มกขะ (ลบหลู่คุณท่าน ลบหลู่ความดีของผู้อื่น) และถัมภะ (หัวคือ) (๙) ลาก สรรเสริญ สักการะ ยศที่ได้มาผิดๆ (๑๐) การยกตนและข่มผู้อื่น^๔ กล่าวคือ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจให้เดือดร้อน ไม่มีความอยากทะเยอทะยานนั้นว่าเป็นมุนีที่เป็นฝ่ายพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ที่ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ปฏิบัติอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา) คอยระงับความเดิบโต

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๒.

^๓ สมเด็จพระญาณสังวร, โสฬสปัญหา, หน้า ๑๕๓.

^๔ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๑๓๕.

^๕ พ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๓/๑๕๓.

ของกองทัพกิเลสคือมีสติควบคุมกิเลสในทุกเมื่อที่กิเลสเกิดไม่ตกเป็นทาสของกิเลส มีกองทัพธรรมเข้าต่อสู้เพื่อแย่งจิตใจ เมื่อปฏิบัติได้ต่อเนื่องเช่นนี้ก็จะเข้าสู่มรรคและนิพพาน

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของนันทมาณพ คือ “สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด เพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง เพราะสีลและวัตรบ้าง เพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนั้น ผู้ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น ข้ามชาติและชราได้บ้างหรือไม่” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะสีลและวัตรบ้าง ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนั้น ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น ก็จริงแต่เรา กล่าวได้ว่า พวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : ทุกข์

ในคำถามคำตอบข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสัจคือทุกข์ คำว่าความบริสุทธิ์ ความหมดจด เรียกว่าสุทธิ ซึ่งบางพวกก็กล่าวว่า ความบริสุทธิ์ จะมีได้ด้วยการเห็นและการได้รับฟัง จึงจะบรรลุถึงสุทธิ พวกที่นับถือพรหมก็กล่าวว่าจะต้องเห็นพรหมได้ ยินเสียงของพระพรหมจึงจะได้สุทธิ หรือบางพวกจะต้องปฏิบัติในสีลในวัตรในข้อที่ปฏิบัติอย่างนั้น จึงจะได้ความบริสุทธิ์ ดังที่ดังกันอยู่ในลัทธินอกพุทธศาสนาเป็นอันมาก นันทมาณพจึงทูลถามว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้น หากได้ประพฤติดุปฏิบัติในวิถีทางเหล่านั้น ตามที่ได้สั่งสอนกันมา จะบังเกิดความหมดจด ได้ข้ามชาติและชราขึ้นมาแล้วบ้างหรือไม่

ซึ่งตามคำตอบที่ทรงตรัสตอบนี้ เป็นอันได้ทรงปฏิเสธวิธีปฏิบัติตามที่ได้กล่าวกัน มาสั่งสอนกันมา เพราะพระองค์แสวงหามาแล้วด้วยพระองค์เอง จนถึงได้ทรงพบทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ก็เป็นอันว่าสำหรับที่พวกกันมา สั่งสอนกันมา เห็นกันมานั้น ไม่เป็นทางที่จะพ้นชาติชราได้ แม้ในทางพระพุทธศาสนาเอง ในเมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องก็คงข้ามชาติชราไม่ได้เช่นกัน ต่อเมื่อปฏิบัติถูกต้องจึงจะข้ามชาติข้ามชราได้

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของนันทมาณพ คือ “หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสว่าสมณพราหมณ์พวกนั้น ยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้มือเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราย่อมไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราโอบล้อม นครนเหล่านี้ในโลกนี้ ละรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้ หรือสีลและวัตรได้ทั้งหมดทั้ง ละพิธีหลากหลายทั้งปวง กำหนดรู้ตัวได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะเรา กล่าวได้ว่า นครนเหล่านั้น แลชื่อว่าข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : นิโรธและ

มรรค

ข้อนี้จัดอยู่ในอริยสัจจะข้อนี้โรคกับมรรค คือเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่าทรงปฏิเสธวิธีปฏิบัติตามที่ได้กล่าวกันมาสั่งสอนกันมาก็ไม่เป็นทางที่จะพ้นชาติขราได้ และใครจะข้ามชาติขราได้

ในคำตอบนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนว่า ถึงแม้จะปฏิบัติในข้อวัตรที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ออกไปจากสังสารวัฏ ยังติดอยู่กับกิเลสเป็นซึ่งเหตุให้ทำกรรม กรรมก็ให้วิบากคือผล วิบากคือผลที่เป็นตัวของกิเลส จึงเรียกว่าข้ามห้วงไม่ได้ พระองค์จึงตรัสว่า เมื่อยังปฏิบัติประกอบด้วยความยึดถืออยู่ก็ยังไม่ข้ามไม่ได้ และที่ยังยึดถืออยู่ ก็เพราะยังไม่มีปัญญาที่กำหนดครุซึ่งเรียกว่า ปริญา จึงต้องปฏิบัติทำปัญญาที่กำหนดครุเรียกว่าปริญา๓ คือ ญาณปริญา ความกำหนดครุด้วยความรู้ ตีรถปริญา ความกำหนดครุด้วยความพิจารณา ปหานปริญา ความกำหนดครุด้วยความละหรือการละ

โดยตรัสยกเอาตัณหาขึ้นมาเพียงข้อเดียวจะต้องปฏิบัติทำปัญญากำหนดครุตัณหา คือความดีนระยานอยากที่บังเกิดขึ้น ในจิตใจให้เป็นญาณปริญา ความกำหนดครุด้วยความรู้คือด้วยความรู้ว่าตัณหานั้นว่าหน้าตาของตัณหาเป็นอย่างไร เกิดขึ้นในจิตใจอย่างไร และตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจนั้น เป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์จริง และกำหนดครุด้วยความพิจารณาคือพิจารณาว่าตัณหาเกิดจากอะไรมีโทษอย่างไรและจะละได้อย่างไร ในข้อที่ว่าจะละอย่างไรนั้น โดยที่พิจารณาในบรรดาสิ่งที่ยึดถือทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่ได้เห็น อารมณ์ที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ อารมณ์ที่ได้รู้หรือจะเป็นศีลเป็นวัตรที่ยึดถือปฏิบัติ แม้แต่ธิปฏิบัติต่างๆเนกประการ ให้พิจารณาว่าเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง ต้องมีเกิดมีดับ เป็นทุกข์ะ ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นอนัตตาบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ จึงไม่ใช่เป็นเราเป็นของเราดังนี้ เป็นตีรถปริญา กำหนดครุด้วยความพิจารณา เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะดับปหานปริญา กำหนดครุด้วยการละคือละตัณหาเสียได้ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำตนให้ปราศจากกองกิเลสทุกอย่างตลอดจนถึงอาสวะปราศจากอาสวะทั้งหมดได้แก่ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฐฐาสวะ อวิชชาสวะ ปราศจากอาสวะทั้งหมดนี้

สรุปว่าละอารมณ์ที่รู้เห็นที่ฟังที่ทราบละศีลและวัตร ละวิธีปฏิบัติต่างๆเป็นเนกประการได้ทั้งหมด ไม่มีตัณหา ไม่มีความยึดถืออยู่ในวิธีที่พึ่งพึ่งได้หมดสิ้น ปฏิบัติทำปริญาให้บังเกิดขึ้นดังนี้ ก็จะข้ามห้วงออกจากวัฏฏะ ความเวียนว่ายตายเกิดได้

๔.๒.๘ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของหมกมณฑ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของหมกมณฑ คือ “ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม อาจารย์เจ้าลัทธิตีเหล่าใดเคยตอบแก่ข้าพระองค์ว่าเหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ก็เป็นอย่างนี้ คำตอบทั้งหมดเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา คำตอบทั้งหมดนั้น มิแต่จะทำให้ตริกันไปต่าง ๆ ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำตอบนั้น ข้าแต่พระมุณีบุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้วมีสติ เทียวไปอยู่ ฟังข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม (นั่น) ที่เป็นเครื่องกำจัดตัณหาแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด” พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “นิพพานบทอันไม่แปรผันเครื่องบรรเทาฉันทราคะ ในปิยรูปทั้งหลายที่เห็นที่ได้ยิน และที่ได้รับรู้ในโลกนี้ ชนเหล่าใดมีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้นเป็นผู้สงบทุกเมื่อเป็นผู้ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกา ในโลกได้แล้ว”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในคำถามคำตอบข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสัจ ข้อมรรคอธิบายว่า ผู้ที่รู้จักนิพพานบท ทางบรรลุนิพพาน อันเป็นเหตุบรรเทาฉันทราคะหรือบรรเทาละฉันทราคะ ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายที่เข้ามาทางทวารที่ ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อเห็น เมื่อได้ยิน ฯลฯ หากจะเกิดความพึงใจติดใจขึ้นมากับบรรเทาเสีย การปฏิบัติดังนี้เรียกว่าเป็นนิพพานบท ทางบรรลุนิพพาน อันเป็นสิ่งที่ไม่เคลื่อนไม่เปลี่ยนแปลง โดยที่ใช้สติใช้ปัญญาปฏิบัติ จะมองเห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง เมื่อตัณหาเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์ ดับตัณหาที่ได้ดับทุกข์ เมื่อเห็นความจริงก็ดับกิเลสคือดับตัณหาได้ ความที่มีสติตามดูตามรู้ทำให้ได้วิปัสสนาปัญญา ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในทุกขสัจจะ ทุกขสมุทยสัจ ทุกขนิโรธสัจและทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจก็จะเข้าสู่นิพพาน

๔.๒.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของโตเททยมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของโตเททยมาณพ คือ “กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใดตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใดตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นไม่มี”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : นิโรธ

ในคำถามคำตอบนี้ จัดอยู่ในอริยสัจ ข้อนิโรธ อธิบายว่า กามทั้งหลายย่อมไม่อยู่ในบุคคลใดตัณหาไม่มีคือหาไม่ได้แก่บุคคลใดได้แก่ตัณหาอันผู้ใดละได้แล้ว ผู้ใดข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ววิโมกข์ของเขาเป็นเช่นไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า กามได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ฯลฯ ไม่อยู่ในบุคคลใด ตัณหาได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ฐัมมตัณหา ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด วิจิกิจฉา เรียกว่าความสงสัย ได้แก่ ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดในใจ และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว บุคคลผู้หลุดพ้นแล้วนั้น พึงหลุดพ้นด้วยวิโมกข์ใด วิโมกข์อื่นจากนั้นของบุคคลนั้นย่อมไม่มี(เพราะ)บุคคลนั้นได้ทำกิจพิภพรทำด้วยวิโมกข์เสร็จแล้ว”

^{๘๖} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๓/๒๒๖-๒๒๘.

อธิบายความว่าวิโมกข์ของบุคคลผู้ไม่มีกิเลสดังกล่าวย่อมไม่เป็นอย่างอื่น เป็นความพ้นโดยเด็ดขาดจริง ซึ่งความพ้นนั้นเป็นอริยมรรค อริยผล ความพ้นนั้นก็เป็นอย่างอื่นคือไม่เปลี่ยนแปลงเป็นความพ้นตลอดไป กิเลสที่พ้นไปนั้นไม่กลับมาบังตาได้อีก

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของโตทยขมาณพ คือ “บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวังหรือว่ายังหวังอยู่บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญาหรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญาว่าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวังทั้งไม่หวังบุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่ดำริด้วยปัญญาบุคคลจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลผู้ไม่ข้องในกามและภพว่าเป็นมุนีอย่างนี้”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสังข : มรรค

ในข้อนี้เป็นการถามถึงมรรค คือ จะรู้จักมุนีผู้ถึงวิโมกข์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ที่ประสบวิโมกข์คือความพ้นไม่เป็นอย่างอื่น ผู้ที่ไม่มีมีความหวังจะยังมีความหวังอยู่หาไม่ได้ ผู้ที่มีปัญญาแท้ จะมีปัญญาที่คิดเอาที่หาไม่ได้ ท่านจงรู้จักมุนีว่า เป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่ในกามและภพอย่างนี้เถิด

คำถามคำตอบจะเป็นไปในฝ่ายธรรมปฏิบัติคือละกิเลสทั้งหมด ก็เพราะว่าทุกคนนั้นเมื่อยังเป็นผู้ไม่สิ้นกิเลส ก็จะต้องมีกามทั้งหลายอาศัยอยู่ในจิตใจ มีตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก ยังมีความสงสัยต่างๆอยู่และ ยังเป็นผู้มีความหวังอะไรๆอยู่ เป็นต้นเช่นหวังจะได้รูป รส กลิ่น เสียง โภกฐิ์ พะหวังลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และปัญญา ซึ่งปัญญาที่หวังนี้ยังไม่เป็นปัญญาแท้ แต่เป็นปัญญาที่คิดเอา ก็เพราะว่าปัญญา(ความรู้)ที่มีอยู่นั้นยังเจือด้วยกิเลส เจือด้วยกาม เจือด้วยตัณหาและเจือด้วยทิฐฐิ์คือความเห็นผิดต่างๆเมื่อเป็นดังนี้จึงยังไม่เป็นคัมภรฐิ์จริงเห็นจริง อาจจะมีความรู้จริงเห็นจริงในขั้น สัมมัญญสังข คือความจริงที่เป็นสัมมัญญทั่วไป แต่ว่ายังไม่ได้ความรู้จริงเห็นจริงในขั้นที่เป็นอริยสังข ซึ่งได้แก่ เห็นทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

แม้ว่าจะได้ศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสังข ๔ ก็จำได้ก็เข้าใจว่าทรงแสดงทุกข์อย่างนี้ สมุทข์อย่างนี้ นิโรธอย่างนี้ มรรคอย่างนี้ แต่นั้นเป็นปัญญาของพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้พระธรรม ยังไม่เป็นปัญญาของตน และข้อที่รู้ข้อที่เข้าใจก็เป็นความรู้ในขั้น สัญญา ขั้นสังขาร ความคิดปรุงคิดอันเป็นตรรกะ คือ ความคิดเอาตริกเอาต่างๆยังไม่เป็นตัวญาณทัตสนนะ ความรู้ความเห็นของตนเองในอริยสังขจึงยังตัดกิเลสไม่ได้ ตัดกามตัณหาตัดความสงสัยตัดความหวังอะไรต่างๆไม่ได้ แม้ว่าจะปฏิบัติทางสมาธิได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นจนถึงฌานต่างๆ จนถึงสามารถได้อภิญญา^{๔๖} ความรู้ยิ่งต่างๆแต่ทาง (ตาทิพย์ หูทิพย์)

^{๔๖} สมเด็จพระญาณสังวร, โสภณปัญหา, หน้า ๑๘๘.

พระพุทธศาสนานี้ยังไม่ถือว่าเป็นความรู้ในอริยสัจ เป็นโลกียอภิธรรมาก็ยังไม่นับว่าเป็นปัญญาแท้ จนถึงเมื่อได้ญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นในอริยสัจ ตัดกิเลสได้จึงเป็นตัวปัญญาแท้ ปัญญาที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา

โดยให้มีปัญญาเป็นดวงประทีปส่องให้เห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง แม้ในทางโลกียะ ก็ทำให้ท่องเที่ยวในโลกอย่างมีความสุขทั้งในปัจจุบันและภavnหน้า ทำให้เลื่อนภูมิชั้นของปัญญาของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับจนถึงขั้นเป็นปัญญาในอริยสัจตัดกิเลสได้ในที่สุด ก็เป็นอันว่าได้ประสบวิโมกข์ คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่น ซึ่งไม่ต้องหวังอะไรอีก ผู้มีปัญญาแท้เป็นผู้ตัดกิเลส ตัดกาม ตัดตัณหา ตัดความสงสัยได้ ไม่หวังอะไร จึงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกัvnวล ไม่ข้องอยู่ในกามภพ ผู้เช่นนี้แหละคือมุนีผู้รู้ ปัญญาแท้คือปัญญาในอริยสัจ อันเป็นเหตุตัดกิเลส

๔.๒.๑๐ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ๔ กับปัญหาของกัvnปมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของกัvnปมาณพ คือ “ขอพระองค์โปรดตรัสที่ฟังของสัตว์ทั้งหลาย ผู้อยู่ท่ามกลางสาคร ผู้ถูกชราและมรณะครอบงำ ในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นมหันตภัย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่ฟัง โดยวิธีที่ทุกขนี้ จะไม่ฟังมีแก่ข้าพระองค์อีก” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เราจะบอกที่ฟังของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำ ในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นมหันตภัยเราจะบอกที่ฟังแก่เธออีก เราเรียกนิพพานซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกัvnวล ไม่มีเครื่องยึดมั่นนั้นๆ นว่าเป็นที่ฟังอันไม่มีที่ฟังอื่นยิ่งกว่า(เพราะ) นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุราช จนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้วเห็นธรรม ตัvnกิเลสได้แล้วชนเหล่านั้นก็ไม่ไปตามอำนาจของมาร ไม่ไปบำรุงมาร”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ๔ : นิโรธและมรรค

ข้อนี้เป็นจัvnคอยู่ในอริยสัจคือ มรรคและนิโรธ ซึ่งนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ส่วนมรรคคือวิธีปฏิบัติเพื่อที่จะให้เข้าถึงนิพพาน ในคำถามนี้ผู้ถามต้องการที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหาธรรมนั้นคือกิเลส กิเลสมารหมายถึงกิเลสที่ทำให้ต้องหวั่นกัvnวลได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริตต่างๆ กับเครื่องที่ทำให้ยึดถือ คือตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากต่างๆ เมื่อยังมีกิเลส มีราคะ มีโทสะ มีโมหะ มานะ(ถือตัว) ทิฏฐิ (เห็นผิด)มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่างๆที่นอกเหนือไปจากนี้ ตลอดจนถึงความประพฤตินทางกาย วาจา ใจที่เป็นทุจริตต่างๆ เมื่อมีตัณหากัvnคอยู่ในอำนาจกิเลสก็ต้องแก่และต้องตาย

กิเลสตัณหาเปรียบเสมือนคลื่นในมหาสมุทรที่ถาโถมเข้ามาสู่มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็vnบุคคลชนชั้นวรรณะไหน ทุกคนเมื่อยังดำเนินชีวิตก็ต้องมีมรสุมของชีวิตให้ประสบพบเจอซึ่ง

เหล่านั้น ส่วนเกิดจากกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้น ในใจของมนุษย์ วิธีที่จะหลุดพ้นคือหาที่พึ่งที่ดีที่สุดให้ หลุดพ้นจากอำนาจมารหรืออำนาจของกิเลสที่ซัดเข้ามา ในที่นี้คือนิพพาน วิธีที่จะเข้าถึงนิพพานคือ ต้องปฏิบัติในมรรค โดยการที่ปฏิบัติจนมีสติทุกเมื่อกับทั้งมีปัญหา รู้แจ้งเห็นจริงพออริยสัจ ๔ คือรู้ ทุกข์ รู้ในเหตุแห่งทุกข์ รู้การดับทุกข์ และรู้วิธีที่จะปฏิบัติไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ ได้เห็นธรรม และดับกิเลสได้ในที่สุด

เพราะฉะนั้น ตามที่ตรัสตอบนี้ จึงตรัสตอบแสดงหลักของนิพพานในพุทธศาสนา อันเป็นที่สิ้นความเกิด ความแก่ ความตาย สิ้นทุกข์ได้ทั้งหมด โดยที่ต้องปฏิบัติให้เป็นผู้มีสติ มี ปัญญาเห็นธรรมคือเห็นอริยสัจทั้ง ๔

๔.๒.๑๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของชตูกัณณิมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของชตูกัณณิมาณพ คือ “ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท ขอ พระองค์โปรดตรัสบอกธรรมอันแท้จริงนั้น แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ครองบังกามทั้งหลายด้วยพระเดช ทรงเคลื่อนไหวยู่เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่างส่องปกคลุมทั่ว ปฐพี พระองค์ผู้มีพระปัญญาอันไพศาล ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติและชรา ในโลกนี้ เพื่อข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยจะพึงรู้แจ้งได้” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “เธอจงกำจัด ความคิดใจในกามทั้งหลายเสียเห็นเนกขัมมะ โดยความเป็นธรรมเกษมแล้วควรสลัดกิเลสเครื่อง กังวลที่ยึดถือหรือว่ากิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนังขารในส่วนเบื้องต้น ให้เหือดแห้งไป กิเลสเครื่องกังวลที่ปรารถนังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ ถ้าเธอจักไม่ถือ สังขารในส่วนท่ามกลางไว้ ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป พราหมณ์อาสาვეทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ ถึงอำนาจแห่งมัจจุไม่มีแก่บุคคลนั้น ผู้คลายความคิดใจในนามรูปโดยประการทั้งปวง

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในข้อนี้ จัดอยู่ในอริยสัจ ๔ คือ มรรค ได้กำหนดทางที่จะละชาติชรา ก็คือละทุกข์เพื่อ เข้าสู่นิโรธ ซึ่งคำถามคำตอบนี้ แสดงถึงธรรมอันดำเนินถึงความสุดยอดคือ นิพพาน แต่ตามพุทธ พยากรณ์นั้น แม้จะใช้ถ้อยคำตามที่ผู้ถามได้ แต่ก็มิใช่พระพราหมณ์เข้ามาสู่กระแสธรรมในพุทธ ศาสนาโดยตรง มาณพผู้ถามก็มีคำถามอันแสดงถึงภูมิความเข้าใจและความมุ่งหมายที่จะพ้นทุกข์ ซึ่ง ทุกข์ที่ประสงค์จะพ้นนี้ ก็มีเค้าเดียวกับทุกข์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในพุทธศาสนาซึ่งพระองค์ ได้ทรงค้นพบความพ้นทุกข์นี้แล้ว ตั้งแต่สภาวะทุกข์ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในทุกข์จจะ สภาวะที่ แท้จริงคือทุกข์ในอริยสัจทั้ง ๔ ว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ นี้เป็น สภาวะทุกข์ ทุกข์ตามสภาพ และทรงแสดงทุกข์เบ็ดเตล็ดซึ่งเกิดทางใจว่าความโศก ความพิโรธราพัน ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์

วิธีปฏิบัติให้พ้นจากทุกข์ คือนำความกำหนดจิตใจในกามทั้งหลายออกไป ให้มองดูเนกขัมมะออกจากกาม ออกจากกังวลทั้งหลาย โดยเป็นธรรมอันเกษม^{๘๘} และบรรดาสิ่งทั้งหลายที่จิตใจยึดถืออยู่ตั้งแต่นามรูป ภายใจ ตลอดจนถึงสิ่งทั้งหลาย บุคคลทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ นลาภยศสรรเสริญ หรืออะไรทั้งสิ้นที่ยังครอบครองอยู่ หรือว่าสิ่งเหล่านั้นที่เสื่อมสูญสิ้นไปหมดแล้ว แต่ว่าใจยังนึกถึงอยู่เป็นอุปธิเครื่องทรงใจของเราอยู่ ก็อย่าให้สิ่งเหล่านี้มามีเป็นเครื่อง กังวลในจิตใจ

เมื่อต้องการพ้นจากทุกข์ก็ต้องดูที่ใจของเรา ถ้าพบความกำหนัดจิตใจในสิ่งไหนก็ ปฏิบัติเพื่อไม่ให้ยึดถือในสิ่งเหล่านั้น ไม่ให้ยึดติดในจิตใจให้มีความกังวลทั้งในอดีต ในปัจจุบัน และในอนาคต ปฏิบัติละรูปและนาม รูปคือกาย นามคือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในกาม ทั้งหลาย สิ่งที่ยังคิดพัน ความกังวลติดอนาคตปัจจุบันก็รวมอยู่ในนามรูป ให้ละในสิ่งที่ยึดถือ ตั้งอยู่ในสิ่งมีอยู่ ให้หมดสิ้นไป แม้ว่าการปฏิบัตินั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะพึงได้พึงถึงทันที แต่ว่าผู้ปฏิบัติมุ่งพ้นทุกข์เมื่อปฏิบัติบายหน้ามาสู่ความพ้นทุกข์คือนิพพาน เมื่อปฏิบัติไปโดยลำดับก็ใกล้เข้าสู่ นิพพาน

๔.๒.๑๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของภัทราวุธมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของภัทราวุธมาณพ คือ “ข้าพระองค์ขอลูตอาราธนาพระองค์ผู้ ทรงละอาลัย ตัดค้นหาได้ ไม่มีค้นหาเหตุให้หวั่นไหว ทรงละความเพลิดเพลิดได้ ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว ละธรรมเครื่องดำริ มีปัญญาดี ข้าพระองค์ผู้มีความเพียร ชนในชนบทต่างๆ มาชุมนุม กันประสงค์จะฟังพระดำรัสหวังกันว่า ได้ฟังแล้วจะกลับไป ขอพระองค์จงตรัสตอบปัญหาแก่ชน เหล่านี้ ให้สำเร็จประโยชน์เถิด เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแจ้งแล้วพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่น ทั้งปวงทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลางเพราะว่าสัตว์ทั้งหลายเข้าไป ยึดถือชั้นใดๆ ในโลก มารยอมติดตามสัตว์ เพราะสิ่งที่ยึดถือนี้ นั่นนั่นแล เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่อรู้ ชัด พึงพิจารณาหมู่สัตว์นี้ ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราชาว่าเป็นผู้ซึ่งอยู่ในเครื่องยึดมั่นใครเป็นผู้มีสติ ไม่เข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

ในคำถามคำตอบนี้เป็นอริยสัจ ๕ ในข้อมรรค คำถามนี้เป็นการถามถึงวิธีการละทุกข์ ของหมู่ชนที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงมีวิธีอะไรเพื่อที่จะให้ชนเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ ซึ่งก็เป็นความต้องการของผู้ถาม เพราะผู้ถามนี้ แม้จะมีได้ระบุให้ทรงแสดงธรรมข้อไหน เพื่อ

^{๘๘} สมเด็จพระญาณสังวร, โสฬสปัญหา, หน้า ๒๐๐.

อะไรแต่ก็ทรงทราบถึงพื้นและความต้องการของผู้ถามกับทั้งอุปนิสัยที่ได้ปฏิบัติมาจึงได้ตรัสชี้ตรงเข้าไปถึงทางที่ยังหาไม่พบและไม่ได้พ้นจากความทุกข์

ซึ่งก็คือตรัสให้กำจัดค้นหา ได้แก่ความดีนรณะยานอยากอันเป็นเหตุให้ยึดถือ จงดับคณหานี้ให้หมดสิ้นไปทั้งที่มีใน เบื้องบน เบื้องต่ำ ท่ามกลาง หรือทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต ตรัสสอนให้กำจัดซึ่งค้นหาที่เป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมดอย่ายึดถือในสิ่งที่ล่วงไปแล้วอย่ายึดถือในสิ่งที่ยังมาไม่ถึงและในสิ่งที่ปัจจุบัน เพียงแต่ทำให้รู้ ให้รู้ในสิ่งที่ป็นอดีตรู้ในสิ่งที่ป็นอนาคต และรู้ในสิ่งที่ป็นปัจจุบัน เมื่อรู้แล้วก็ปล่อยวางทั้งหมด^{๘๕} หากยังมีความยึดสิ่งใดๆอยู่ มารก็ยอมติดตามผู้ที่ยึดนั้น มารคือกิเลส ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทานทวิฏฐิ ราคะ โทสะ โมหะ ฯลฯ เหล่านี้เป็นกิเลสมาร มารนั้นจะติดตามผู้ที่มีความยึดสิ่งใดๆไว้ ผู้ที่ยึดถือในกิเลสมาร ก็ต้องเป็นทุกข์ ไม่อาจพ้นจากทุกข์นี้ไปได้

ส่วนสิ่งที่ยึดไว้ตั้งแต่ขั้นธัมมอันเป็นที่ยึดถือ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมลงคือนามรูปเหล่านี้เป็นขันธมาร กรรมก็คืออกิสังขารมาร ก็ทำให้ไปยึดถือเอาทุกข์ของขันธมาเป็นทุกข์ของตน ทุกข์ของขันธก็เป็นมารจึงนำมาด้วยทั้งความแก่ เจ็บ ตาย ยกความตายก็เป็นมัจจุมา จึงได้ตรัสชี้ให้เห็นโทษของความยึดว่า เมื่อยึดสิ่งใดไว้ สิ่งที่ยึดไว้ก็นำมารเข้ามาให้ติดตามครอบงำบุคคลผู้ยึดครอบงำจิตใจให้อยู่ในอำนาจ จิตใจที่อยู่ในอำนาจของมารจึงเป็นจิตใจที่ไม่รู้สัจจะที่เป็นความจริง เป็นจิตใจที่ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะ ทั้งหลาย บรรดาภิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ก็ยึดเกาะในใจของเรา

จึงทรงได้ตรัสยกเอาภิกษุซึ่งเป็นผู้ที่ออกบวช เพื่อบำรุงผู้ความพ้นกิเลสและกองทุกข์ เป็นตัวอย่าง ว่าให้พึงมีสติ มีความรู้ ไม่ยึดถือกังวลในโลกทั้งสิ้น พิจารณาให้เห็นหมู่สัตว์ที่ยังข้องติดอยู่ในบ่วงของมัจจุคือความตายยังไม่พ้นทุกข์ว่าเป็นผู้ติดอยู่ที่เพราะความยึดถือ และก็ให้ปล่อยวางความยึดนั้น

๔.๒.๑๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของอุททยमाणพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของอุททยमाणพ คือ “ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีมานปราศจากฐติ ประทับนั่งอยู่ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้วไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราจะบอกอัญญาวิโมกข์อันเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อและเป็นเครื่องกั้นความคะนองเราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธิ เพราะมีอุเบกขาและสติ ที่มีธรรมดรรชนีเป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องทำลายอวิชชา”

^{๘๕} สมเด็จพระญาณสังวร, โสฬสปัญหา, หน้า ๒๐๕.

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาด้วยความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : นิโรธ

ในคำถามนี้จัดเข้าในอริยสัจข้อนิโรธ ได้แก่นิพพานในที่นี้ใช้คำว่าวิโมกข์ วิโมกข์ หรืออัญญาวิโมกข์เป็นคำไวพจน์ของนิพพาน อวิชชาคือความไม่รู้ เป็นส่วนหนึ่งของทุกข์ ทุกข์มี ทั้งทุกข์เพราะความเกิด(ชาติ) จนถึงทุกข์เพราะความตาย(มรณะ)รวมถึงอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงต้องปฏิบัติทำอัญญาวิโมกข์ ความรู้ที่เข้าถึงอันเป็นวิชาให้ บังเกิดจึงจะละอวิชชาได้ ซึ่งทุกข์ทั้งหลายนี้ทั้งหมดนี้ อยู่ในจิตใจของเรา จิตนี้เป็นที่อาศัยของอวิชชา เมื่ออวิชชา บังเกิดขึ้น ก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดสิ่งอื่นๆขึ้น(ความไม่รู้)ตั้งแต่กิเลส กรรม และทุกข์ ทั้งหลายที่ทุกคนประสบอยู่ ดังที่ได้ตรัสแสดงในปฏิจจสมุปบาท ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นอวิชชา จึงเป็นต้นเหตุของกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย

มนุษย์สามัญชนทั่วไป มีจิตอันประกอบด้วยอวิชชา และกิเลสรวมถึงกองทุกข์ ทั้งหลาย และก็ต้องมีวิชาหรือกุศลทั้งหลายก็เกิดในจิตใจด้วย คือมนุษย์ทุกคนนั้นในจิตใจมีทั้งฝ่าย ดีและฝ่ายไม่ดี หรือฝ่ายกุศลกับอกุศล ถ้ามนุษย์นั้น เกิดด้วยอำนาจของกุศล ปัญญา มีความสามารถ ที่จะรู้จักกรรมอันเป็นสัจจะคือความจริงได้ สามารถสร้างสิ่งต่างๆทั้งฝ่ายเกื้อกูล ฝ่ายให้โทษบังเกิด ขึ้นได้ สามารถรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ อันเป็นตัวปัญญา สามารถที่จะรู้ อริยสัจ

ดังที่พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทรงปฏิบัติจนตรัสรู้พระอนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณ รู้อริยสัจ ทำจิตให้พบกับความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึงโดยตรงคือพ้นอวิชชา พ้นกิเลส และกองทุกข์ที่ปวงด้วยอำนาจแห่งวิชาหรืออัญญาคือความรู้ที่ ทั่วถึง ตรัสรู้อริยสัจทั้งนี้ด้วยสัจ ญาณคือความรู้ในสัจจะคือความจริง กิจญาณ คือความรู้ในกิจที่จะพึงทำเกี่ยวแก่สัจจะ คือความจริง นั้น กับ กตญาณ คือความรู้ว่าได้กระทำกิจที่จะพึงกระทำ อันเกี่ยวด้วยสัจจะนั้นเสร็จแล้ว เป็นความ ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นอัญญา ความรู้ที่ ทั่วถึงที่สมบูรณ์เต็มที่ เรียกว่า วิชา ได้วิมุตติ หรือวิโมกข์ คือความพ้น พ้นอวิชชา พ้นกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการที่ปวง

โดยการปฏิบัติเพื่อทำอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์ให้บังเกิดก็ต้องอาศัยการปฏิบัติ ทำสมาธิ จิตที่เป็นสมาธินี้ย่อมประกอบด้วยอุเบกขา และประกอบด้วยสติอันบริสุทธิ์ ตามขั้น ของสมาธิตั้งแต่เบื้องต้น เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจะต้องมีอุเบกขาตั้งแต่ขั้นต้นและจะต้องมีสติประกอบ อยู่ที่เป็นตัวความรู้ สติที่เป็นตัวความรู้อันประกอบอยู่นี้ เป็นความรู้ที่ต้นอยู่ คือสมาธิในพุทธศาสนา ประกอบด้วยอุเบกขามีสติอันบริสุทธิ์ เมื่อได้สมาธิ ก็ย่อมจิตที่เป็นสมาธินี้ไปตรึงพิจารณาธรรม ปฏิบัติทางวิปัสสนา เพื่อความรู้ที่ ทั่วถึงที่เป็นตัวอัญญา เพราะฉะนั้นอุเบกขา สติที่บริสุทธิ์ เป็นสมาธิ ตรึงในธรรมเป็นเบื้องต้น เป็นวิปัสสนา ปฏิบัติไปในทางนี้จึงจะได้อัญญาวิโมกข์ ความพ้นที่พึงรู้ ทั่วถึง ตั้งแต่ต้นไปโดยลำดับจนถึงอัญญาความรู้ที่ ทั่วถึง จนถึงวิมุตติความหลุดพ้น

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของอุทฺตมมานพ คือ “สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้ อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น เพราะอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “สัตว์โลกมีความเพิลิดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น เพราะละตัณหาคได้เราจึงเรียกว่า นิพพาน”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาด้วยความสัมพันธ์ของอริยสัจ : สมุทัย

คำถามและคำตอบนี้ เป็นการถามถึงสมุทัยในคำถามที่ถามว่าสัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้ อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น จัดเป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ คำตอบนี้ เป็นการอธิบายว่าสัตว์โลกมีความเพิลิดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น คำตอบนี้ก็จัดอยู่ในสมุทัย

คนทุกคนเป็นโลกคือ โลกที่เดินยืนนั่งนอนได้ มีจิตที่รับอารมณ์ต่างๆ พร้อมทั้งกิเลสที่ติดมากับจิต คือปฏิสนธิจิต ก็มีอัสวกิเลสทั้งหลายติดมาด้วย เมื่อเป็นดังนี้ มนุษย์คือสัตว์โลก หมายถึงภาวะของจิตที่ยังมีความข้องติดจิตไม่หลุดพ้นเพราะยังมีกิเลสอยู่ในจิตใจ เมื่อมีกิเลสก็ต้องมีกรรม เมื่อประกอบกรรมก็ต้องรับวิบาก คือผลของกรรม เมื่อจิตนี้เคลื่อนเป็นจุติจิตคือเมื่อสิ้นชีวิตก็ไปปฏิสนธิจิตใหม่ ก็จะถือภพถือชาติ สืบต่อกันไปใหม่เป็นสันตติ คือ สัตว์โลก ทุกคนจึงมี ขันธโลก โลกนั้น มีนันทิคือความเพิลิดหรือตัณหาผูกพันไว้ อันนับได้ว่าเป็นสังขารโลก และเมื่อสัตว์โลกมีจิตที่ยังมีกิเลสติดอยู่ต้องเวียนว่ายตายเกิด เป็นจุติ ปฏิสนธิเป็นวัฏฏะ ก็จะเวียนกันไปตลอดไม่อาจหลุดพ้นจากกิเลส กรรม วิบากได้

นันทิ คือ ความยินดี ความติดใจเพิลิดเพลิน เป็นเครื่องประกอบของโลก ความตริก ๘ อย่าง คือ (๑) กามวิตก ตริกถึงกาม (๒) พยาบาทวิตก ตริกถึงความพยาบาท ขัดเคือง (๓) วิหิงสาวิตก ตริกถึงความเบียดเบียน (๔) ญาตีวิตกตริกถึงญาตี (๕) ชนบทวิตก ตริกถึงชนบท (๖) อมราวิตก ตริกถึงเทพเจ้า (๗) ปรานุทฺยตาปฏิสังขตตวิตก ตริกถึงผู้อื่นด้วยความเอ็นดู (๘) ลากสักการสิโลก ปฏิสังขตตวิตก ตริกถึงลากสักการะและความสรรเสริญ (๙) อนวิญญตติปฏิสังขตตวิตก ตริกถึงด้วยความไม่ยอมให้ผู้อื่นคูหมั่นตน^{๕๐} ทั้งหมดนี้เป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลก

โลกมีนันทิผูกพันไว้ อันนับได้ว่าเป็นสังขารโลก และสัตว์โลกมีจิตที่ยังมีกิเลสติดอยู่ต้องเวียนว่ายตายเกิด เป็นจุติ ปฏิสนธิเป็นวัฏฏะ นันทิคือความเพิลิดเป็นเครื่องผูกพันไว้ไม่ให้หลุดพ้น จิตนี้เป็นสัตว์โลก ตัณหา คือความดิ้นรน ทะยานอยาก จำแนกว่า กามตัณหา ดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คือ อารมณ์ที่นำใคร่น่าปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภวตัณหา ดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ ความเป็นนั้นเป็นนี้ วิภวตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั้นเป็นนี้

^{๕๐} พ.ม.(ไทย) ๒๕/๕๓๓/๖๑๘, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๘/๒๓๘.

หมายถึงว่า อยากให้สิ่งที่ไม่ชอบไม่ต้องการสิ้นไปหมดไป เหล่านี้เป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์
ยังแสดงลักษณะของตัณหาไว้ดีกว่า ไปกับนันทิ คือความเพลิน รากะความติดใจยินดี

วิเคราะห์คำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : นิโรธ

ในคำตอบข้อสุดท้ายจัดอยู่ในอริยสัจ ข้อนิโรธ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเพราะละ
ตัณหาได้เราจึงเรียกว่า นิพพาน

ตัณหา คือ ความดิ้นรน ทะยานอยาก จำแนกว่า กามตัณหา ดิ้นรนทะยานอยากไป
ในกาม คือ อารมณ์ที่นำใคร่นำปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภวตัณหา ดิ้นรนทะยานอยากไปในภว
ความเป็นนั้น เป็นนี้ วิภวตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภว คือความไม่เป็นนั้น เป็นนี้

ฉะนั้น จึงจะต้องดับตัณหาจึงจะเป็นนิพพาน คือดับกิเลสและกองทุกข์ ดับความ
เพลิน อันเป็นเหตุให้ยึดติด ดับความคิดของจิตที่ท่องเที่ยวสัตว์จรไปในกาม เมื่อดับตัณหา ละตัณหา
เหล่านั้นได้ ภาวะของจิตก็พ้นจากความเป็นสัตว์โลก เป็นผู้ที่พ้นโลก ไม่ติดอยู่กับโลก เมื่อยังมีนันทิ
คือความเพลินผูกติดอยู่ ก็เป็นโลกิยะคือพ้นโลกไม่ได้ เพราะผูกติดอยู่กับโลก วิตกคือความคิดก็ตั้ง
จิต ผูกติดให้คิดไปในกาม เป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้ก็ไม่เป็นนิพพาน แต่เป็นตัวสมุทัย ก่อทุกข์ก่อไฟเผาผลาญ
เผาอยู่ตลอดเวลา ในเมื่อดับตัณหาได้ ก็ดับความเพลินหรือนันทิได้ จิตก็ไม่ติดไม่ผูกพัน และดับ
ความคิดไปในกาม เป็นต้น ก็เป็นนิพพาน ความดับ ดับกิเลสและกองทุกข์

๓. ปัญหาข้อที่ ๓ ของอุททยมาณพ คือ “สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญาณ
จึงดับสนิท” พระพุทธเจ้าทรงวิสัชนาว่า “สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก มีสติเที่ยวไป
อยู่อย่างนี้ วิญญาณจึงดับสนิท”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอริยสัจ : นิโรธ

คำถามคำตอบนี้ จัดในอริยสัจ ๔ ข้อนิโรธ ความเพลินคือมันนทิกับความดิ้นรน
ทะยานอยากคือตัณหา นั้นไปด้วยกัน เพราะเมื่อยังมีทั้งนันทิและตัณหาผูกพันดึงรั้งให้ท่องเที่ยว
สัตว์จรไปในโลก วิญญาณก็ไม่ดับ วิญญาณก็ไปเกิดในที่ต่างๆหรือถ้ายังมีชีวิตอยู่เมื่อมีนันทิและ
ตัณหา ก็มีใจที่คิดไปในที่ต่างๆด้วยอำนาจความผูกพัน เป็นใจที่ไม่ดี วิญญาณก็ไม่ดับก็เพราะยังอยู่
ในเวทนา คือความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลางๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เหล่านี้เป็นเวทนาภายใน เวทนา
ภายนอก เมื่อปฏิบัติเข้ามาในสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความดับทุกข์โดยการปฏิบัติก็
คือให้พิจารณาเวทนาซึ่งเป็นการพิจารณาตัวทุกข์ตัวสุขหรือตัวไม่ทุกข์ไม่สุขที่กายและจิตได้รับ
เสวยอยู่จากอารมณ์ทั้งหลาย พิจารณาเวทนาจับให้เห็นสุขเห็นทุกข์เห็นเป็นกลางๆไม่ทุกข์ไม่สุขที่
จิตใจและกายได้รับอยู่ แล้วคอยปฏิบัติห้ามจิตใจไม่ให้ยินดีเพลิดเพลิน ไม่ให้เกิดตัณหาไปในเวทนา
เพราะเวทนานี้ ทำให้เกิดตัณหาซึ่งที่เรียกว่า ตัณหาไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง

ในโผภูณัพพะ ในเรื่องราวทั้งหลายบ้าง ค้นหาไปในทั้งอายตนะภายในและภายนอกเหล่านี้มีเวทนาเป็นตัวนำไปเกิด คือเมื่อได้สุขในรูปอันใดก็เกิดค้นหาในรูปอันนั้น ดังนี้ เป็นต้นไปทุกๆข้อ

โดยการตั้งสติกำหนดพิจารณาคววนา ให้เห็นตัวเวทนาอันเป็นตัวนำค้นหาให้ เห็นเกิดเห็นดับของเวทนา ทั้งภายในทั้งภายนอกเป็นการปฏิบัติให้เห็นต้นทางของค้นหาของความเพลน โดยไม่ให้เวทนาเป็นที่ตั้งของค้นหาของความเพลนเมื่อปฏิบัติดังนี้ได้แล้ว ค้นหาของความเพลนต่างๆก็ดับ จุดนี้เป็นนิพพาน ซึ่งก็คือความดับวิญญาณ

๔.๒.๑๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของโปสาลมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของโปสาลมาณพ คือ “ข้าพระองค์ขอลูกถามถึงญาณ ของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมดผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่าไม่มีอะไร บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคตรู้อย่างซึ่งวิญญาณฐิติทั้งหมด รู้จักบุคคลนั้น ผู้ดำรงอยู่น้อมไปแล้วผู้มีอากิญจัญญายตนสมาบัติ นั้นเป็นที่มุ่งหมายบุคคลนั้น รู้กัม มาภิสังขารว่าเป็นเหตุเกิดแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติรู้รูประคะว่า มีความเพลนเป็นเครื่อง ผูกไว้ ครั้นรู้กรรมอย่างนี้แล้วออกจากสมาบัติ นั้นเห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัติ นั้นญาณนี้ของ พราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์เป็นญาณอันแท้จริง”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในคำถามคำตอบนี้ จัดอยู่ในอริยสัจ ๔ ข้อมรรค เป็นการตรัสแบบให้หลักธรรม เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ แนะนำการปฏิบัติมุ่งสู่พระนิพพาน นำสู่วิปัสสนาปัญญา พิจารณานาม รูป ปฏิบัติทางสมาธิและปัญญา โดยมีศีลเป็นภาคพื้น ซึ่งพระตถาคตทรงรู้วิญญาณฐิติ ภูมิเป็นที่ตั้ง แห่งวิญญาณทั้งหมด จึงรู้ว่าบุคคลเช่นนั้นยังตั้งอยู่ในโลก มีอหยาสัยที่น้อมไปในอากิญจัญญายตนะ มีอากิญจัญญายตนะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ก็คือจะต้องไปเกิดในอากิญจัญญายตนะภพ หมายความว่า ญาณคือความรู้ก็ยังไม่ถ่องแท้ เพราะยังต้องมีภพมีชาติ แม้จะเห็นว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ทั้ง ภายในภายนอก แต่ก็ยังไม่เป็นวิปัสสนายังเป็นความเห็นในขั้นของสมาธิ เป็นอารมณ์ของสมาธิที่ ไม่มีรูปเท่านั้น

ฉะนั้นจึงได้ทรงแนะนำต่อไปให้ทำความรู้ว่า ยังมีภพคือความเกิดหรือกรรมที่เป็น เหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนะ เพราะยังมีนั่นก็คือความเพลนเป็นเครื่องผูกอยู่ จึงให้ปฏิบัติทาง วิปัสสนาปัญญา พิจารณาไตรลักษณ์ในอากิญจัญญายตนะพร้อมทั้งสหชาตธรรม คือธรรมที่ บังเกิดขึ้นในอากิญจัญญายตนะนั้นว่าทั้งหมดก็ล้วนไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้อง แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปและไม่ใช่ว่าตน คือไตรลักษณ์ เพื่อให้เกิดนิพพิทา คือความหน่าย จะได้

^{๕๐} สมเด็จพระญาณสังวร, โสภณปัญหา, หน้า ๒๓๐.

ไม่มีนันทก็คือความเพลินในอารมณ์นั้น เมื่อได้นิพพิทาคือความหน่ายก็ย่อมจะได้วิราคะ คือความสิ้นคิดสิ้นยินดี แม้ในฉาน พร้อมกับอารมณ์ของฉานนั้น อันเป็นเหตุละตัณหา ละนันทิ เป็นเหตุให้หลุดพ้นไปได้ไม่ติด ญาณคือความรู้นี้ จึงจบต้องแท้

สำหรับพรหมณ์คือผู้ปฏิบัติซึ่งอยู่จบพรหมจรรย์แล้วคือได้ปฏิบัติทำปัญญาที่เป็นวิปัสสนานี้ให้บังเกิดขึ้น จนละนันทิคือความเพลินได้แล้วจึงจะอยู่จบพรหมจรรย์ ถ้าละนันทิคือความเพลินอันเป็นสังโยชน์ให้หมดไปไม่ได้ จะปฏิบัติไปถึงสมาธิขั้นไหนก็ตามก็ยังไม่สิ้นชาติสิ้นภพ เมื่อละนันทิอันเป็นตัณหาได้ จึงจะสิ้นสังโยชน์คือเครื่องผูกพัน จึงจะหลุดพ้นไปได้

๔.๒.๑๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของโมฆราชมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของโมฆราชมาณพ คือ “ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้ศาสดา ๒ ครั้งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระจักขุมิได้ตรัสตอบแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเทพฤาษี ถ้ามีผู้ใดถามปัญหาถึง ครั้งก็จะตรัสตอบ โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลก อีกทั้งเทวโลก ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ ข้าพระองค์มีปัญหาก็จะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า มีสติทุกเมื่อ ฟังถอนอรรถานุกฎฐิติเสียเป็นผู้ข้ามมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๕ : มรรค

คำถามคำตอบนี้ จัดอยู่ในอริยสัจคือมรรค จากพระดำรัสนี้ เป็นพระดำรัสตอบนี้ พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้สิ่งที่ไม่ใช่ของใคร จงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นที่ละเสียแล้ว จักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน ก็สิ่งใดไม่ใช่ของใครนั่นคือ รูปไม่ใช่ของใคร จงละรูปเสีย รูปนั้นที่ละเสียแล้ว จักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน

ความจริงแล้วหากมองด้วยเหตุผล การเข้าใจกายที่เกิดขึ้น แต่ไม่ยึดมั่นถือมั่นในกายนั้น เพราะมองเห็นทุกสิ่งด้วยสติระลึกรู้ จึงนำมาพิจารณาเพื่อถอนอรรถานุกฎฐิติด้วยกระบวนการที่ตัดกระแสทุกข์ ความทุกข์ย่อมไม่มี

ขยายความว่า พระพุทธเจ้าจึงทรงแก้ปัญหานี้ โดยตรัสสอนให้มีสติพิจารณาดูโลก มองโลก โดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนอรรถานุกฎฐิติ ความตามเห็นว่า อตตาดัตตนเราเสียทุกเมื่อ จึงจะข้ามพ้นความตายได้ จึงควรพิจารณาทำความเข้าใจว่า ที่ตรัสสอนให้มีสติ มองโลกโดยเป็นของสูญ คือให้มองโลกที่ตัวตนของบุคคลที่ต่างก็เป็นโลก ว่าเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในอำนาจแห่งความ

ปรารถนาและเป็นของเปล่า โลกนี้ ก็อยู่ที่ตัวตนของแต่ละบุคคล ไม่ได้หมายถึง พื้นแผ่นดินอันเป็นที่อาศัย

โลกคือขั้น ๕ อายุตนโลก โลกคืออายตนะภายในภายนอก ชาติโลก โลกคือธาตุต่างๆที่มาประกอบกันเป็นขั้น ๕ เป็นนามรูป เป็นอายตนะ ในการพิจารณานี้ ก็พิจารณาอายุตนะภายในภายนอกที่ประกอบคู่กันอยู่ คือ กายกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่กายถูกต้อง ใจกับธรรม เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันก็บังเกิด นามธรรมเป็นวิญญานคือ เป็นการเห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้หรือคิด บังเกิดเป็นสัมผัส เป็นเวทนา สุข ทุกข์หรือกลางๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์บังเกิดอยู่ บังเกิดเป็นสัญญาความจำได้หมายรู้ เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโผฏฐัพพะ จำธรรมคือ เรื่องราวที่คิดรู้อย่างบังเกิดเป็นสังขาร ความคิดปรุงคิดดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เหล่านี้ชื่อว่าโลก โลกที่มีอยู่ของทุกคน บุคคลซึ่งเป็นสามัญชนย่อมมีความยึดถือขั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา

ดังนั้นจึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาเป็นข้อแรกว่าโลกคือขั้นอายตนะ, ชาติแต่ละบุคคล ไม่เป็นไปตามอำนาจปรารถนา จะปรารถนาไม่ให้แก่ก็ปรารถนาไม่ได้ ไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องเป็น ไปตามธรรมชาติ เมื่อมีสิ่งนี้ ก็ต้องมีสิ่งนี้ ขึ้น เมื่อมีสิ่งนี้ เกิดสิ่งนั้น ก็เกิด เมื่อไม่มีสิ่งนี้ ก็จะไม่ไม่มีสิ่งนี้ เมื่อสิ่งนี้ ดับสิ่งนั้น ก็ดับ ไปตามเหตุปัจจัยเป็นธรรมชาติ พิจารณาอย่างนี้ ก็เริ่มต้นสัญญาตา คือ ความว่าง หมายถึง ว่างจากอตตตา ว่างจากที่ตั้งของอตตตา ความว่างจากความเที่ยง ว่างจากความสุข ว่างจากอตตตาก็เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ จึงเป็นสิ่งไม่เที่ยง ไม่ตั้งอยู่ ไม่เป็นความสุขอันแท้จริง ไม่มีตัวตนก็จะไม่พบตัวเราของเรา เมื่อพิจารณาไปโดยลำดับ อนัตตสัญญา ความกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตตา ไม่ใช่ตัวตนก็บังเกิด เป็นสัญญาก่อนแล้วก็จะปัญญาดูเห็นชัดขึ้น เป็นความว่าง ว่างจากอตตตาทที่ขั้น อายตนะ ที่ชาติ ขั้นอายตนะ ชาติต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เรียกว่าต้องแก่เจ็บตาย ก็จะไม่รู้สึกยึดถือว่าตัวเราต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็นธรรมชาติของขั้นอายตนะ ชาติ ซึ่งเป็น โลก อันเป็นสิ่งขำรดทรดโทรม เรียกว่าดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะถอนความเห็น ว่า อตตตาทัวของเราได้

ที่ตรัสว่าเป็นวิธีที่จะทำ ให้มัจจุราชมองไม่เห็นก็เพราะว่า ไม่มีความยึดถือ ก็ไม่รู้สึก ว่าตัวเราของเราต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็นธรรมชาติของขั้นอายตนะ ชาติ ซึ่งเป็นโลก โลกก็จะต้องเป็นแบบนี้ ต้องขำรดทรดโทรม เมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิดก็เกิด เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยก็ดับ ซึ่งเหตุปัจจัยนั้นคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิด เพราะฉะนั้นการที่จะทำ ให้มัจจุราชมองไม่เห็นก็ต้องปฏิบัติดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม การที่จะดับได้ เกิดจากการปฏิบัติไปโดยลำดับก็จะดับไปตามขั้น ตอน

^{๕๒} สมเด็จพระญาณสังวร, โสฬสปัญหา, หน้า ๒๕๓.

วิธีปฏิบัติให้ถึงหลุดพ้นคือ ตั้งสติพิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิต พิจารณาธรรม และสติที่พิจารณาธรรมจนถึงอริยสัจ ก็เป็นการปฏิบัติทำสติพิจารณาโลกโดยเป็นของสูญ คือว่างเปล่า เพราะว่า โลกนั้นคุณเข้ามาภายใน ก็คือ กาย เวทนา จิต ธรรมนี้ กายเวทนาจิต ธรรมจึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ ฉะนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้จักว่านี่กาย เวทนา จิต ธรรม อาการของกายเวทนาจิตธรรมที่เกิดขึ้นก็จะปรากฏ เป็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เมื่อไปยึดทุกข์เข้านี้ ก็เป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งเป็นความเศร้าโศกทุกข์ระทมต่างๆ ซึ่งทุกๆคนได้ประสบ เพราะมีความยึดถือด้วยอำนาจของตัณหา ความคิดนรณะยานอยากในกายเวทนาจิตธรรมว่าเป็นตัวเราของเรา และเมื่อสิ่งที่อยากยึดไว้ต้องเกิดต้องดับไปจึงกระสับกระส่ายเดือดร้อน

ฉะนั้นเมื่อพิจารณาให้เห็นสัจจะคือความจริงในกายเวทนาจิตธรรมที่ยึดถือว่าเกิดดับและปล่อยวางก็เป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ฉะนั้น ความที่มีสติกำหนดพิจารณากับทั้งปัญญาที่เป็นตัวความรู้ในสัจจะคือ ความจริงที่เกิดขึ้นสืบเนื่องกัน จึงเป็นมรรคสัจจะ สภาพที่จริงคือมรรค เมื่อได้ความหยั่งรู้ลงไปก็นับว่าเป็นวิชชา ปล่อยวางได้ก็เป็นวิมุตติ คือความหลุดพ้น ปล่อยวางได้เท่าใดทุกข์ก็หลุดไปเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติที่จะทำให้มัจจุราชหลงทาง ตาไม่ดู มองไม่เห็น

๔.๒.๑๖ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของปึงคิยมาณพ

๑. ปัญหาข้อที่ ๑ ของปึงคิยมาณพ คือ “ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ผิวพรรณเศร้าหมอง นัยน์ตาทั้งสองไม่แจ่มใส หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้เลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชราใน โลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เถิด” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ชนทั้งหลายเห็นชนอื่นๆเดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลายแล้วยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลายเพราะฉะนั้นเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาทละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

คำถามคำตอบนี้เป็นกรกล่าวถึงอริยสัจ ๔ คือมรรค ปัญหานี้ ปึงคิยมาณพ บรรณ ความแก่ของตนเมื่อแก่ลงรูปกายก็ทรุด โทรมเรียกว่า ชรา และปรารถนาที่จะไม่ให้เป็นผู้หลงฉิบหายเสียหายในระหว่างก็คือไม่ให้หลงจนแก่ ถึงไม่ให้และจนตาย จึงได้กราบทูลพระบรมศาสดาได้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องละชาติชราในอภัพนี้เสีย ก็เพราะว่าเมื่อรูปกายอันนี้ต้องแก่ชราลงไป ก็ต้องเป็นเช่นดังที่ได้กราบทูล เพราะฉะนั้นจึงไม่ปรารถนาชราหรือไม่ปรารถนารูปกายที่ชรา กับที่ไม่ปรารถนาความเกิดซึ่งเรียกว่าชาติ ก็เพราะได้ตระหนกอยู่ว่า เพราะมีชาติคือความเกิดก็จะพบกับความแก่ความเจ็บความตาย เมื่อมีอายุยืนก็ต้องพบชราคือความแก่ไปโดยลำดับ

เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาตรัสตอบ“คุณทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนอยู่ใน เพราะรูปกายอันนี้ว่า เพราะคนทั้งหลายที่ปางนี้ยังเป็นผู้ประมาทคือเป็นผู้ที่ยังเมาติดอยู่ในรูป จึงยังต้องเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงให้ปึงคิยามาณพอย่าเป็นผู้ประมาทมัว เมาเลนเล่อเปลอเพลิน ให้เป็นผู้มีสติพิจารณาละรูปเสียเพื่อที่จะไม่ต้องเกิดอีก เพราะความไม่ต้อง เกิดอีกนั้นก็ถือเป็นการละชาติ คือความเกิด แต่ว่าจะละชาติคือความเกิดต่อไปได้นั้น ก็จะต้องละรูป กายอันนี้ หมายความว่าต้องอย่าติดอาลัยรักใคร่พัวพันยึดถืออยู่ในรูป เมื่อเป็นดังนี้จึงชื่อว่าละรูปอัน เป็นที่ตั้งของความแก่เสียได้ เพราะว่าการที่จะละความแก่นั้น ต้องละที่ตั้งของความแก่ ความแก่ ตั้งอยู่ที่รูปกายนี้ เกิดขึ้นที่รูปกาย ฉะนั้นเมื่อจะละความแก่ก็ต้องละที่ตั้งของความแก่คือรูปกายนี้ แต่ การละไม่ใช่ทำให้ทำลายรูปกายแต่ให้ดับใจ ดับใจที่มีตัณหาโมกขาทานอยู่ในรูป เรียกว่า ดับใจที่ติด อยู่ในรูปนั้นเสีย ปล่อยให้รูปนั้นเป็นไปตามธรรมดาของรูปที่ต้องแก่ ต้องทรุดโทรม ดับใจที่ไปยึด ดังนี้เรียกว่าละรูป เพราะฉะนั้นเรื่องความดับใจจึงเป็นเรื่องสำคัญ โวหารธรรมเรียกว่าดับวิญญาน โยงธรรมเป็นปฏิจสมุปบาท ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติดับใจของตน ดับใจได้จึงจะดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เพราะกิเลสและทุกข์นี้ อยู่ที่ใจไม่ใช่ที่อื่น ดับโลภะ ดับโทสะ ดับโมหะ ดับความยึดติด ดับ อุปาทาน ดับตัณหา

โดยให้พิจารณาคูณมนุษย์ทั้งหลายที่มีความทุกข์เพราะรูปกาย เดือดร้อนเพราะรูป กายมีโรคภัยไข้เจ็บเพราะรูปกายเป็นที่ตั้งของโรคต่างๆ เมื่อมีรูปสวยงามหรือหล่อเหลา บางคนก็ยึด ติดอยู่กับสิ่งนั้น ไม่อยากมีความแก่ ไม่อยากมีใบหน้าหรือร่างกายที่เหี่ยวช่น อยากจะอยู่แบบนี้ เป็น หนุ่มสาวแบบนี้ไปตลอด ก็ต้องหาอะไรมาบำรุงรูปกายทั้งเครื่องประทีนผิว อาหารบำรุง ฯลฯ และ ยังต้องแก่ต้องเจ็บก่อให้เกิดทุกข์เวทนาต่างๆแต่ก็ยังยึดกันและกันอยู่ ก็ให้พิจารณาว่าคณทั้งหลาย พากันเดือดร้อนกันอยู่เพราะรูปกายทั้งหลายอย่างนี้ เพราะยังมีความประมาทมีใจที่มัวเมาที่หลงติด อยู่ไม่มีสติพิจารณาให้รู้จักตามความเป็นจริงจึงพากันเดือดร้อนกันไปเพราะรูปทั้งหลาย จึงให้ พิจารณาครุรูปให้ได้สติปัญญา เป็นผู้ไม่ประมาทละรูปนี้เสียเพื่อไม่ให้เหลืออีก

๒. ปัญหาข้อที่ ๒ ของปึงคิยามาณพ คือ “ทิสใหญ่ ๔ ทิสน้อย ๔ ทิสเบื้องบน ๑ เบื้องต่ำ ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐ สิ่งใดๆในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ซึ่ง ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เถิด” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เธอจงฟังพิจารณาหมู่มนุษย์ผู้ถูกค้นหา ครอบงำจิตเกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้วเพราะฉะนั้นเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละตัณหา เสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป”

วิเคราะห์ปัญหาและคำพยากรณ์ปัญหากับความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ : มรรค

ในคำถามคำตอบนี้เป็นกรกล่าวถึงอริยสัจ๔ ก็คือมรรค เป็นหนทางที่ละชาติชรา คือความเกิดความแก่อันเป็นตัวทุกข์ อันแสดงให้เห็นว่าปิงคิยามานพนั้นยังไม่มีความเข้าใจแจ่มแจ้ง ยังไม่เห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริงคือยังไม่เกิดดวงตาเห็นธรรม จึงได้ร่ำบทถามซ้ำขึ้นอีก ในครั้งแรกนั้นพระพุทธองค์ตรัสสอนให้ดูคนที่ทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนเพราะรูปกาย จึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย แต่มาในคำถามสองนี้ ได้ตรัสสอนเปลี่ยนมาให้ฟังดูว่าเดือดร้อนเพราะถูกค้นหา ครอบงำ ดูเข้ามาที่จิตใจไม่ตรัสถึงรูป แล้วก็ตรัสสอนให้ละค้นหา

เป็นการที่ได้เตือนปิงคิยามานพให้ดูเข้ามาที่จิตใจ จิตใจที่ยังมีต้นหาคความดีนรณะ ยานอยากยังเดือดร้อนอยู่เพราะค้นหา ทางที่จะพึงพิจารณาที่ต้องพิจารณาว่า อันที่จริงที่ตรัสเตือนให้ดูคนที่ทั้งหลายพากันเดือดร้อนอยู่เพราะรูปเป็นเหตุ เป็นการตรัสเตือนให้ดูภายนอก อันเห็นประจักษ์อยู่ด้วยตา เรียกว่ารู้ได้ทางอายตนะ ทางตาหูจมูกลิ้นกายตลอดจนถึงใจ ซึ่งจะทราบได้ว่าพากันเดือดร้อนก็เพราะรูปกายทั้งหลายจริงๆจึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย ซึ่งคำตรัสสอนให้ละรูปนั้น อันที่จริงก็มุ่งหมายถึงละค้นหาอุปาทานในรูปคือละความติดความอยากความเพลินความยินดีความยึดถืออยู่ในรูป เมื่อรูปอันเป็นวิบากขันธ ยังดำรงอยู่ที่ปฏิบัติเลี้ยงดูรูปนี้ และใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติกิจที่ควรกระทำต่างๆแต่อย่าไม่เพลินเพลินไม่ยึด ถือว่าไม่หลงยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเราสักแต่ว่าเป็นรูป ที่จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปจนถึงแตกสลายในที่สุด

บุคคลผู้ยังเป็นสัตว์โลกคือมีจิตที่ยังข้องเกี่ยวกับจิตอยู่ คือยังมีวิชาค้นหาอุปาทานกรรมอยู่ก็ยังไม่ดับวิญญาน ยังมีวิญญาน เพราะฉะนั้นเมื่อกายนี้แตกทำลาย มัจจุราชจึงได้วิญญานไป และก็ไปตามกรรม เมื่อทำกรรมดีไว้ก็ไปสู่ที่ดี เป็นสุคติต่างๆ เมื่อทำกรรมชั่วไว้ก็ไปสู่ที่ชั่ว เป็นทุคติต่างๆ ส่วนท่านผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว เป็นผู้ที่ดับใจได้แล้ว อันหมายถึงว่าดับใจที่มีกิเลส ใจที่มีอวิชชาค้นหาอุปาทานกรรม ใจที่มีราคะโทสะโมหะ ดับใจนี้ได้แล้ว ซึ่งเรียกตามโวหารธรรม โดยตรงว่าดับวิญญาน

เมื่อจับเข้ามาสู่ปัญหาและคำที่ตรัสตอบ ก็กล่าวได้ว่าเพราะท่านดับวิญญานคือดับใจได้แล้วจึงไม่มีใจที่จะไปเกิดอีก มัจจุราชก็ไม่ได้วิญญานของท่านไป บุคคลสามัญทั่วไปซึ่งเป็นสัตว์โลกอยู่ เมื่อประกอบกรรมดีเป็นบุญกุศล ถึงแม้ได้วิญญานไปก็ไปสู่สุคติที่ดี ภูมิของวิญญานอันเรียกว่า วิญญานฐิติ ที่ตั้งของวิญญานเป็นที่ตั้งของวิญญานที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ก็เรียกว่า แม้เป็นสัตว์โลก เมื่อประกอบกรรมดีตลอดจนถึงปฏิบัติในอริยมรรค ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน

ภูมิของวิญญานที่สูงขึ้นๆเป็นสุคติ เมื่อเป็นพระอริยบุคคลเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ภูมิวิญญานที่สูงขึ้นๆเพราะยังไม่ได้ดับวิญญาน หรือดับใจทั้งหมด จนถึงดับใจได้ทั้งหมดคือดับวิญญาน มารจึงจะค้นหาไม่พบ ก็เป็นอันว่าเป็นผู้พ้นจากชาติชรามรณะ

ทั้งหมด การปฏิบัติเพื่อจะให้วิญญาณไปสู่สุคติที่ดี เป็นวิญญาณที่ดีที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ต้องปฏิบัติในทานศีลภาวนา ในมรรคมงคล ๘ ไปโดยลำดับ และภูมิปฏิบัตินี้ก็จะส่งขึ้นไปโดยลำดับ

๔.๒.๑๓ สรุปความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

ปัญหาของมาณพ ๑๖ มีความสัมพันธ์กับหลักอริยสัจ ๔ ทั้งหมดทุกปัญหา เพราะความรู้ที่มาณพทั้ง ๑๖ ได้นำมาถามเป็นหลักปฏิบัติให้ถึงความหลุดพ้น หรือเป็นการถามถึงทางที่จะเข้าสู่นิพพานในพระพุทธศาสนา ปัญหาที่มาณพทั้ง ๑๖ คนมาทูลถามนั้น ผู้ที่ผูกปัญหาคือพราหมณ์พาวรี ซึ่งท่านเองก็ต้องการหลักปฏิบัติเพื่อที่จะหาทางหลุดพ้น โดยที่ให้กลุ่มมาณพที่เป็นศิษย์นั้น มาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ซึ่งคำถามล้วนเป็นแนวเดียวกันคือ ทำอย่างไรให้หลุดพ้นจากทุกข์นี้ แต่ลักษณะของคำถามจะแตกต่างกันไปในแต่ละคน ที่เกี่ยวเนื่องกันคือ ทุกคนต้องการสิ่งเดียวกัน ซึ่งได้แก่ธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติเพื่อที่จะข้ามพ้นชาติ ชรา หรือข้ามภพชาติ โดยที่แต่ละท่านมีการศึกษาปฏิบัติแตกต่างกันออกไป บางคนเคยปฏิบัติในชั้นสมมติแต่ยังเป็นระดับฆานยังไม่ถึงวิปัสสนา เช่นอุปสีวมาณพ บางคนยังมีทิฏฐิอยู่จึงต้องการธรรม เช่น โมฆราชมาณพเป็นต้น แต่ทุกคำถามที่ถามเกี่ยวเนื่องกับทุกข์จึงต้องการธรรมเพื่อที่จะละทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบด้วยหลักธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบซึ่งได้แก่อริยสัจ ๔ และปฏิจสุมุขบาท เป็นการตรัสให้เห็นถึงว่า ให้ปฏิบัติโดยมีสติระลึกว่า นี่คือทุกข์ นี่คือสมุทัย นี่คือนิโรธและนี่คือมรรค โดยการมีสติระลึก รู้ตัวอยู่เสมอ ทำสมาธิจึงเข้าสู่ปัญญา การปฏิบัติจึงใช้หลักไตรสิกขา มีศีลเป็นพื้นฐาน ปฏิบัติตามภูมิชั้นของแต่ละคนที่จะพึงถึง และปฏิบัติต่อเนื่องกันไปไม่ขาดระยะ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงจะสามารถไปสู่ฝั่งโน้นคือนิพพานได้ หลักธรรมทุกข้อทุกบทที่กล่าวถึงในที่นี้ เป็นการกล่าวถึงธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คำว่า"ฝั่ง" ในที่นี้ หมายถึงอมตนิพพาน ซึ่งเป็นที่สิ้นสุดแห่งชราและมรณะ ตรงกันข้ามกับคำว่า"ที่มีใช่ฝั่ง" หมายถึงกิเลสขันธ์และอกิสังขาร^{๕๓}

๔.๓ วิธีการตอบปัญหา

วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ามี ๔ แบบ^{๕๔} คือ

๑. เอกังสพยากรณียปัญหา การตอบแง่เดียว
๒. วิภังชพยากรณียปัญหา การแยกแยะตอบ
๓. ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา การตอบโดยย้อนถาม
๔. รุปนียปัญหา การยั้งหรือหยุด พับปัญหาเสีย ไม่ตอบ

^{๕๓} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๘๕ (บทนำ).

^{๕๔} ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้หลักการตอบปัญหาอยู่ ๒ แบบ คือ เอกังสพ
พยากรณ์ปัญหาและวิภาษพยากรณ์ปัญหา ซึ่งผู้วิจัยพอจะสรุปได้ดังนี้

มาณพ ๑๖ คนและจำนวนคำถาม มีดังนี้

๑. อชิตมาณพ ๔ ข้อ	๘. โตทยมาณพ ๒ ข้อ
๒. ติสสมตเคยมาณพ ๑ ข้อ	๑๐. กัปปมาณพ ๑ ข้อ
๓. ปุณณมาณพ ๓ ข้อ	๑๑. ชตุกัณณิมาณพ ๑ ข้อ
๔. เมตตคุมาณพ ๔ ข้อ	๑๒. ภัทราวุธมาณพ ๑ ข้อ
๕. โธตกมาณพ ๔ ข้อ	๑๓. อุทยมาณพ ๓ ข้อ
๖. อุปสีวมาณพ ๔ ข้อ	๑๔. ไปศาลมาณพ ๑ ข้อ
๗. นันทมาณพ ๓ ข้อ	๑๕. โมฆราชมาณพ ๑ ข้อ
๘. เหมกมาณพ ๑ ข้อ	๑๖. ปิงคิยมาณพ ๒ ข้อ

ในการตอบปัญหาแบบเอกังสพพยากรณ์นั้น มีการตอบคำถามแก่มาณพ ๑๒ คนและ
วิภาษพยากรณ์มีการตอบปัญหาแก่มาณพ ๑๐ คน ในจำนวนมาณพทั้ง ๑๖ คนนั้น มีคำถามอยู่ ๑๖
คำถาม ซึ่งในคำถามเหล่านั้น ในมาณพ ๑๖ คนจะมีทั้งการตอบแบบเอกังสพพยากรณ์และวิภาษ
พยากรณ์ด้วย ตัวอย่างเช่น อชิตมาณพ ทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าอยู่ ๔ ข้อ ในข้อแรกและข้อ
สองเป็นการตอบแบบเอกังสพพยากรณ์ ส่วนข้อสามและสี่นั้น เป็นการตอบแบบวิภาษพยากรณ์ เป็นต้น
ส่วนการตอบปัญหาแบบปฏิปุจฉา คือการย้อนถามแล้วตอบ กับฐปณียปัญหา คือไม่ตอบ นั้น ใน
ปัญหาที่มาณพทั้ง ๑๖ คนทูลถาม จะไม่มีการใช้วิธีตอบปัญหาทั้งสองแบบนี้

วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าที่ตรัสตอบแก่มาณพทั้ง ๑๖ คนนั้น พระสารีบุตร
นำมาขยายความในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ ให้มีความเข้าใจในคำถามคำตอบของพระพุทธเจ้าและ
มาณพ ทั้ง ๑๖ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งผู้วิจัยพอจะแยกวิธีการตอบของพระพุทธเจ้าและวิธีการขยาย
ความของพระสารีบุตร ดังนี้

๔.๓.๑ วิธีการตอบแบบเอกังสพพยากรณ์ วิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ตอบปัญหาของมาณพ
ดังนี้คือ อชิตมาณพ ติสสมตเคยมาณพ ปุณณกมาณพ โธตกมาณพ อุปสีวมาณพ เหมกมาณพ โต
ทยมาณพ กัปปมาณพ ภัทราวุธมาณพ อุทยมาณพ โมฆราชมาณพและปิงคิยมาณพ

๔.๓.๒ วิธีการตอบแบบวิภาษพยากรณ์ วิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ตอบปัญหาของมาณพ
ดังนี้คือ อชิตมาณพ ปุณณกมาณพ เมตตคุมาณพ โธตกมาณพ อุปสีวมาณพ นันทมาณพ ชตุกัณณ
ิมาณพ อุทยมาณพ ไปศาลมาณพและปิงคิยมาณพ

พระสารีบุตรได้นำคำถามคำตอบนี้ มาอธิบายขยายความตามวิธีการตอบแบบวิภาษวิทยา เพราะเป็นการขยายความคำถามคำตอบให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ก็จะมีการแยกแยะ อธิบายขยายความคำถามคำตอบนั้น ตัวอย่างเช่น อวิชชา พระสารีบุตรขยายความว่า ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปัจจุสมุปบาท ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างที่ยกมาอธิบาย

ตาราง ๑ สรุปคำถามคำตอบแบบเอกังสพยากรณ์

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบเอกังสพยากรณ์
๑. อชิตะ	๑. โลกถูกอะไรหุ้มห่อไว้ โลกไม่แจ่มแจ้งเพราะอะไร พระองค์ตรัสว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนี้ไว้ และอะไรเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ๒. กระจกทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ที่ทั้งปวง อะไรเป็นเครื่องกั้นกระจกทั้งหลาย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องป้องกันกระจกทั้งหลาย อะไรปิดกั้นกระจกทั้งหลายได้	๑. โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่แจ่มแจ้งเพราะความตระหนี่และความประมาท เรากล่าวว่าค้นหาเป็นเครื่องฉาบทาโลกนี้ไว้ ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ๒. กระจกเหล่าใดที่มีอยู่ สติเป็นเครื่องกั้นกระจกเหล่านั้นได้ กระจกเหล่านั้นอันบัณฑิตขมปิดกั้นได้ด้วยปัญญา
๒. ติสสมตเดยยะ	๑. ใครเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้ ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง๒ ด้านแล้วไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมโนตา พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมทบุรุษ ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้	๑. ภิกษุเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ เชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ ภิกษุมีค้นหาปราศจากไปแล้ว มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้ ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้ไม่หวั่นไหว ภิกษุนั้นชื่อว่า รู้ชัดส่วนสุดสองด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมโนตา เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมทบุรุษ ภิกษุนั้นชื่อว่า ล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบ เอกิงสพยากรณ์
๓. ปุณณกะ	๑. ข้าพระองค์มีความต้องการทูลถามปัญหา ก็สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดเป็นมนุษย์ในโลกนี้ คือไม่ว่าจะเป็นฤาษี มนุชชะ กษัตริย์และพราหมณ์จำนวนมาก อาศัยอะไรจึงพากันบูชาัญญุแก่เทวดาทั้งหลาย	๑. ฤาษี มนุชชะ กษัตริย์และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญุแก่เทวดาทั้งหลายเพราะปรารถนาความเป็นอย่างนี้ ชนเหล่านั้นอาศัยของมีความขรา จึงพากันบูชาัญญุ
๔. โธตกะ	๑. ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง บุคคลฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะฟังศึกษาธรรม อันเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตนเกิด ๒. ข้าแต่พระองค์ผู้สากยะ ขอพระองค์โปรดปลดปล่อยข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด	๑. ถ้าเช่นนั้น ท่านฟังมีปัญญารักษาตน มีสติ กระทำความเพียรในศาสนา นี้เกิด บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี้แล้ว ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน ๒. เราไม่สามารถปลดปล่อยใครๆผู้มีความสงสัยในโลกได้ แต่เมื่อท่านรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐ ก็จะข้ามโอฆะนี้ได้เอง
๕. อุปลิวะ	๓. ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานนับปีไม่ได้ ไซ้ผู้นั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากทุกข์ต่างๆ ในอากิญจัญญายตนพรหมโลกนั้นแหละ เป็นผู้สงบเย็นหรือว่าวิญญูณของผู้นั้น จะฟังถือปฏิบัติอื่นอีก ๔. มุนินั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี หรือว่าไม่แตกทำลาย เพราะมีความแน่น	๓. มุนีพ้นแล้วจากนามกายย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ กำหนดนับไม่ได้ ฉันทใด เปลวไฟถูกกำลังลมพัดดับไปแล้ว ก็ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ใฉิงการกำหนดนับจะนั้น ๔. มุนีผู้ถึงความสลายไปย่อมไม่มีอะไรเป็นประมาณ ก็ชนทั้งหลายจะฟังกล่าวมุนีนั้นด้วยกิเลสใด ก็กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนั้น เพราะเมื่อมุนีนั้นถอนธรรม ที่ปวงได้เด็ดขาดแล้ว แม้ทางแห่งวาทะที่ปวง ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดด้วย
๖. เหมกะ	๑. ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม	๑. นิพพานบทอันไม่แปรผัน เครื่อง

ชื่อमाणพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบ เอกิงสพยากรณ์
	<p>อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยตอบแก่ข้าพระองค์ว่า เหตุนี้ ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ ๆ จักเป็นอย่างนี้ ๆ คำตอบทั้งหมดเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา คำตอบทั้งหมดนั้นมิแต่จะทำให้ตริกไปต่างๆ ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำตอบนั้น ข้าแต่พระมุนีบุคคลรู้ชัฏธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่ ฟังข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหาแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด</p>	<p>บรรเทาฉันทราคะในปิยรูปทั้งหลายที่เห็น ที่ได้ยิน และที่ได้รับรู้ในโลกนี้ ชนเหล่าใดมีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว เห็นธรรม คับกิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้นเป็นผู้สงบทุกเมื่อ มีสติข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆในโลกได้แล้ว</p>
๗. โทเทยยะ	<p>๑. ผู้ใดไม่มีกามทั้งหลาย ไม่มีค้นหา และข้ามความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นอย่างไร</p> <p>๒. ผู้นั้นไม่มีความปรารถนาหรือยังปรารถนาอยู่ ผู้นั้นเป็นผู้มีปัญญาหรือว่ายังเป็นผู้มีปกติกำหนดด้วยปัญญาอยู่ ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งมุนีได้อย่างไร</p>	<p>๑. ผู้ใดไม่มีกามทั้งหลาย ไม่มีค้นหา และข้ามความสงสัยได้แล้ว ความพ้นวิเศษอย่างอื่นของผู้นั้นไม่มี</p> <p>๒. ผู้นั้นไม่มีความปรารถนาและไม่เป็นผู้ปรารถนาอยู่ด้วย ผู้นั้นเป็นคนมีปัญญา มิใช่เป็นผู้มีปกติกำหนดด้วยปัญญา ท่านจงรู้จักผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพว่าเป็นมุนี</p>
๘. กัปปะ	<p>๑. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย ผู้อยู่ท่ามกลางสาคร ผู้ถูกชราและมรณะครอบงำ ในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นมหันตภัย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึง โดยวิธีที่ทุกชั้นนี้จะไม่พึงมีแก่ข้าพระองค์อีก</p>	<p>๑. เราจะบอกที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสาคร ผู้ถูกชราและมรณะครอบงำ ในขณะที่เกิดห้วงนี้ อันเป็นภัย เราเรียกนิพพานซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีความยึดมั่นนี้ นี้ นี้ว่าเป็นที่พึงอันไม่มีที่พึงอื่นยิ่งกว่า เพราะนิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมรณะ ชนเหล่าใด มีสติ รู้</p>

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบ เอกิงสพยากรณ์
		นิพพานแล้ว เห็นธรรม ดับกิเลสได้ แล้ว ชนเหล่านั้น ก็ไม่ไปตามอำนาจ ของมาร ไม่ไปบำรุงมาร
๕. ภัทราวุธ	๑. ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร ชนใน ชนบทต่างๆ มาชุมนุมกัน ประสงค์จะฟัง พระคำรัสหวังกันว่า ได้ฟังแล้วกลับไป ขอพระองค์จงตรัสตอบปัญหาแก่ชน เหล่านั้น ให้สำเร็จประโยชน์เกิด เพราะ ธรรมนี้ พระองค์รู้ชัดแจ้งแล้ว	๑. หมู่ชนควรทำลายเครื่องยึดมั่น ทั้ง ปวง ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง เพราะว่าเมื่อสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือ สิ่งใดๆ ในโลก มารจึงติดตามสัตว์ได้ เพราะสิ่งนั้นแหละ เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่อรู้ชัด พงพิจารณาหมู่สัตว์นี้ ผู้ ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราชว่าเป็นผู้ ข้องอยู่ในความยึดมั่น ควรเป็นผู้มีสติ ไม่เข้าไปถือมั่นเครื่องกักตมในโลกทั้ง ปวง
๑๐. อุทยะ	๒. สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบ ไว้ ไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น เพราะละธรรมอะไรได้เล่า พระองค์จึง ตรัสว่านิพพาน	๒. สัตว์โลกมีความพลัดพลินเป็น เครื่องประกอบไว้ ความตริกเป็นเหตุ เที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น เพราะละ ตัณหาได้ เราจึงเรียกว่านิพพาน
๑๑. โมฆราช	๑. โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลก พร้อมทั้ง เทวโลก ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของ พระองค์ บุคคลพิจารณาเห็นโลก อย่างไร มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น	๑. ท่านจงพิจารณาเห็นโลกโดยความ ว่างเปล่า มีสติทุกเมื่อ ฟังถอนอึดตา นุทิกฐิเสย เป็นผู้ข้ามมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลผู้พิจารณา เห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่ เห็น
๑๒. ปิงคิยะ	๑. ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ผิวพรรณเศร้าหมอง นัยน์ตาทั้งสองไม่ แจ่มใส หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระองค์ อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้	๑. ชนทั้งหลายได้เห็นเหล่าสัตว์ผู้ เดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลายแล้ว ยังเป็นผู้ประมาท ก็ย่อมยบอยู่เพราะ รูปทั้งหลายเพราะเหตุนี้ ท่านจงเป็น

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบ เอกิงสพยากรณ์
	เลขขอพระองค์จึงตรัสบอกธรรมที่ข้า พระองค์ควรรู้ อันเป็นเครื่องละชาติและ ชราในที่นี้เถิด	คนไม่ประมาณ ละรูปเสีย เพื่อความ ไม่เกิดอีกต่อไป

ตาราง ๒ สรุปคำถามคำตอบแบบวิภัชชพยากรณ์

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภัชช พยากรณ์
๑. อชิตะ	๓. ข้าแต่พระองค์ผู้ นิรทุกข์ ปัญญา สติ และนามรูป ธรรมทั้งหมคนี้ย่อมดับไปที ไหน ๔. พระอรหันตจีณาสพเหล่าใด ผู้มีธรรม ที่พิจารณาแล้ว และพระเสขะเหล่าใดที่มี อยู่เป็นอันมากในที่นี้ ขอพระองค์โปรด ตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันต จีณาสพและพระเสขะเหล่านั้น ด้วยเถิด	๓. เราจะตอบปัญหาที่ท่านถามแล้ว ก็ นามและรูปย่อมดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด สติและปัญญานี้ย่อมดับไป ณ ที่นั่น เพราะความดับแห่งวิญญาณ ๔. ภิกษุไม่พึงกำหนดยินดีในกาม ทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาด ในธรรมทั้งปวง มีสติดำรงอยู่
๒. ปุณณกะ	๒. ถ้าชนเหล่านั้นไม่ประมาณในการบูชา ยัญ จะข้ามพ้นจากชาติและชราได้ไหม ๓. ถ้าชนผู้ประกอบการบูชายัญเหล่านั้น ไม่อาจข้ามพ้นชาติและชราได้ แล้วใคร เล่าในเทวโลกและมนุษย์โลกจะข้ามพ้น ชาติและชราได้	๒. ชนเหล่านั้นหวัง ชื่นชม มุ่งหวัง จึง พากันบูชายัญ เพราะอหังการจึง มุ่งหวังกาม เรากล่าวว่า ชน ผู้ประกอบการบูชายัญเหล่านั้น ยัง เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามพ้นชาติ และชราไปไม่ได้ ๓. ผู้ใดไม่มีความหวัง ไหวในโล กไหนๆ เพราะทราบชัดสิ่งนี้และสิ่ง โน้นในโลก บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากควัน ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความหวังเรากล่าวว่าผู้นั้นข้ามพ้น ชาติและชราได้แล้ว

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภาษพยากรณ์
๑. เมตตกุ	<p>๑. ความทุกข์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ</p> <p>๒. นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้ามโอฆะชาติชรา โสกะและปริเทวะได้อย่างไรหนอ</p> <p>๓. ข้าพระองค์ชอบใจธรรมอันสูงสุดนี้ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้</p> <p>๔. พระองค์ผู้เป็นมุนี ตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน ชนเหล่านั้นก็จะพึงละทุกข์ได้เป็นแน่ เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์ เพื่อให้พระองค์ตรัส</p>	<p>๑. ท่านได้ถามถึงแดนเกิดความทุกข์ เราจะบอกเหตุนี้แก่ท่าน ความทุกข์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกเป็นอันมาก ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ ผู้ใดไม่มีปัญญาที่ย่อมก่ออุปธิ ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลรู้ชัดอยู่ เป็นผู้ที่มีปกติพิจารณาเห็นทุกข์ว่า มีชาติเป็นแดนเกิด ก็ไม่ควรก่ออุปธิ</p> <p>๒. บุคคลรู้ชัดธรรมได้แล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่า วิสัจจิกาในโลกได้ เราจะกล่าวธรรมที่ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ</p> <p>๓. เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลिन ความถือมั่น และวิญญูณในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาท รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเรา แล้วเที่ยวไปอยู่ จะพึงละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะ อันเป็นทุกข์ในอรรถภาพนี้ได้แน่นอน</p> <p>๔. เธอพึงรู้ว่า ผู้ใดเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ ข้ามโอฆะได้แล้วโดยแท้และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีกิเลสจตุตตะปุตริง</p>

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภาษวิทยากรณ์
	สอนข้าพระองค์อย่างไม่หยุดหย่อนบ้าง	ใจ หมดความสงสัยแล้ว นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มีปัญหา จบเวท สลัดกิเลสเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่ได้ แล้ว นรชนนั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหาแล้ว ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เรากล่าวว่านรชนนั้น ข้ามพ้นชาติและชราได้แล้ว
๔. โธตกะ	<p>๓. ขอพระองค์ทรงพระกรุณา ตรัสสอนวิเวกธรรม ที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ และโดยวิธีที่ข้าพระองค์จะไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้ เป็นผู้ไม่อาศัย เทียวไปอยู่</p> <p>๔. ข้าพระองค์ชอบใจในความสงบอันสูงสุดนั้น ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเทียวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาอันเข้าไปในอารมณ์ต่างๆในโลกเสียได้</p>	<p>๓. เราจักแสดงธรรมเครื่องระงับกิเลสแก่ท่าน ในธรรมที่เราได้เห็นแล้ว เป็นธรรมประจักษ์แก่ตน ที่บุคคลได้รู้แจ้งแล้วเป็นผู้มีสติ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตว์ตติกา</p> <p>๔. ท่านรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง ท่านรู้ชัดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว อย่าได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย</p>
๕. อุปสีวะ	<p>๑. ข้าพระองค์ผู้เดียวไม่ได้อาศัยธรรมหรือบุคคลใดแล้ว จึงไม่สามารถข้ามห้วงน้ำใหญ่คือกิเลสได้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์ที่เมื่อข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว จะพึงข้ามห้วงน้ำ คือกิเลสนี้ได้</p> <p>๒. บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวง ละสมบัติน อาศัยอากิณญ์จัญญาตนสมบัติน น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง บุคคลนั้นไม่</p>	<p>๑. เธอจงมีสติ พังพิจารณาากิณญ์จัญญาตนสมบัตินิดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไร ดังนี้แล้ว ก็ข้ามห้วงน้ำ ไปได้ เธอจงละกามทั้งหลาย เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางวันแลกลางคืนเถิด</p> <p>๒. ผู้ใดปราศจากราคะในกามทั้งปวง ละสมบัติน อาศัยอากิณญ์จัญญาตนสมบัติน น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง ผู้นั้นไม่</p>

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภาษวิทยากรณ์
	หว่านไผ่ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอกิณัจญ์อุบายตนนั้นได้หรือ	หว่านไผ่ ย่อมดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอกิณัจญ์อุบายตนนั้นได้
๖. นันทะ	<p>๑. ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก ที่พวกเขาเรียกว่ามุนีนั่นเป็นอย่างไร พวกเขาเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณว่าเป็นมุนี หรือว่า เรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี</p> <p>๒. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวความหมจดเพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง เพราะศีลและวัตรบ้าง เพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนี้ประพฤติตนเคร่งครัดในหลักของตนแล้ว มีที่ข้ามพ้นชาติและชราได้บ้างหรือไม่</p> <p>๓. สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมจด เพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ยินบ้าง พระองค์ผู้เป็นมุนีตรัสว่า สมณพราหมณ์พวกนี้ยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก จะชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้</p>	<p>๑. ผู้ฉลาดในโลกนี้ไม่เรียกบุคคลผู้เป็นมุนี เพียงเพราะได้เห็น ได้ฟังและได้รู้ แต่เรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มี ความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่าเป็นมุนี</p> <p>๒. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวความหมจดเพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง เพราะศีลและวัตรบ้าง เพราะพิธีหลากหลายบ้าง สมณพราหมณ์พวกนี้ประพฤติตนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้นก็จริง แต่เรากล่าวว่า พวกเขาข้ามชาติและชราไปไม่ได้</p> <p>๓. เราไม่กล่าวว่าจะไม่สมณพราหมณ์ที่ข้ามพ้นชาติและชราได้ ก็นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือละศีลและวัตรได้ทั้งหมดทั้งละพิธีหลากหลายที่ขบง กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าวว่านรชนเหล่านั้น ชื่อว่าข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว</p>
๗. ชตุกัณณิ	๑. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบทขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ เพื่อข้ามพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยจะพึงรู้แจ้งได้	๑. ท่านจงกำจัดความติดใจในกาามทั้งหลายเสีย เห็นเนกขัมมะ โดยความเป็นธรรมเกษมแล้ว ควรสัจจกิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดถือ หรือว่า

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภาษพยากรณ์
		เครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ ท่านจงทำกิเลสที่ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไป กิเลสเครื่องกังวลที่ปรารถนีสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจะไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้ ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป ดูก่อนพราหมณ์อาสาจะทิ้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุราช ไม่มีแก่บุคคลนั้น ผู้ปราศจากความกำหนัดในนามและรูปแล้วโดยประการทั้งปวง
๘. อุทยะ	<p>๑. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์ สำหรับทำลาชอวิชาเถิด</p> <p>๓. สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญาณจึงดับสนิท</p>	<p>๑. เราจะบอกธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกาม และโทมนัสทั้งสองอย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความท้อถอย และเป็นเครื่องกั้นความรำคาญ บริสุทธิดี เพราะอุเบกขาและสติ มีความตรึงถึงธรรมเป็นไปในเบื้องหน้าว่าเป็นอัญญาวิโมกข์ สำหรับทำลาชอวิชา</p> <p>๓. สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาทั้งภายในและภายนอก มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญาณจึงดับสนิท</p>
๙. โปสาละ	๑. ข้าพระองค์ขอลูกถามถึงญาณของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด ผู้พิจารณาเห็นทั้งภายในและภายนอกว่าไม่มีอะไร บุคคลเช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร	๑. ตถาคตรู้อย่างซึ่งวิญญาณัญญิตีทั้งหมด ทรงทราบบุคคลนั้น ผู้ดำรงอยู่ ผู้น้อมไปแล้วในอาภิญญัญญาตนสมาบัติ นั้น ทรงรู้ว่าผู้ที่เกิดในอาภิญญัญญาตนภพมีความเพลิดเพลिन เป็นเครื่องประกอบ แต่นั้น ย่อมเห็น

ชื่อมาณพ	คำถาม	พระพุทธเจ้าตรัสตอบแบบวิภาษ พยากรณ์
		แจ้งในอาภิญญัญญาตนสมาบัตินี้ ญาณนี้ของพราหมณ์ผู้อยู่จบ พรหมจรรย์เป็นญาณอันแท้จริง
๑๐. ปิงคิยะ	๒. ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑ ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐ สิ่งใดๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ ยิน ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มี เลย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่ข้า พระองค์ควรรู้ อันเป็นเครื่องละชาติและ ชราในอภัพนี้เถิด	๒. เมื่อท่านเห็นหมู่มนุษย์ผู้ถูกค้นหา ครอบงำจิตแล้ว เกิดความเร่าร้อน (เพราะทุกข์และกิเลส) ถูกชรา ครอบงำแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็น ผู้ไม่ประมาท ละค้นหาเสียให้ได้ เพื่อ ความไม่เกิดอีก

๔.๔ ผลของการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

๔.๔.๑ ผลของการตอบปัญหาโดยตรง

ผลของการตอบปัญหาในที่นี้ คือ อชิตมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารที่ ๖,๐๐๐ คน ได้ฟัง
พระวาจาตรัสตอบก็เข้าใจ รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ กำหนดรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้การดับทุกข์
และรู้วิธีปฏิบัติไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ว่า ทุกข์ควรรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้งและ
มรรคคือสิ่งที่ควรเจริญ ขออุปสมบท และบรรลุพระอรหันต์ เป็นผู้ปราศจากกิเลสและกองทุกข์โดย
สิ้นเชิง

ติสสเมตเตยขมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารเมื่อได้รับฟังพระคำรัสแล้วก็คิดตามจนรู้แจ้ง
เห็นจริงในอริยสัจ ๔ เข้าสู่นิสสรณนิโรธ ดับกิเลสด้วยสลัดออกได้ เข้าถึงนิพพาน ทูลขออุปสมบท
พระพุทธเจ้าบรรลุพระอรหันต์

หลังจากที่ปุณณกมาณพและศิษย์บริวารอีก ๑,๐๐๐ ได้ฟังพระคำรัสตอบของ
พระพุทธเจ้าจนคลายข้อสงสัยทั้งหมดแล้ว เข้าใจอริยสัจ โดยต้องแท้ มีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริง
ปฏิบัติตนตามแนวทางของมรรค จึงทูลขออุปสมบท บรรลุพระอรหันต์
เมื่อเมตตคมาณพและศิษย์ที่เป็นบริวารได้รับฟังพระคำรัสตอบจนเข้าใจแจ่มแจ้งก็เลื่อมใสศรัทธา มี
ความเข้าใจในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสอนแนะนำ เข้าใจในหลักอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธองค์
ทรงตรัสรู้ จึงทูลขออุปสมบท จากนั้นทั้งหมดก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

โศกมานพและเหล่าศิษย์ที่เป็นบริวารที่ ๖,๐๐๐ คน เมื่อได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์แล้วสามารถเข้าใจในอริยสัจอย่างแท้จริง รู้และปฏิบัติในแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน จึงทูลขออุปสมบท แล้วทั้งหมดก็บรรลुพระอรหันต์

หลังจากที่อุปสิวมานพและเหล่าศิษย์บริวารที่ ๑,๐๐๐ รับฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้วเข้าถึงนิโรธ การดับทุกข์ เข้าสู่นิพพาน เป็นสุอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ดับกิเลส แต่ยังไม่ได้ดับขั้น ปฏิบัติในแนวทางของมรรคมงคล ๘ จึงทูลขออุปสมบท จากนั้นทั้งหมดบรรลुพระอรหันต์

หลังจากที่นันทมานพและศิษย์ ๕,๐๐๐ คนได้ฟังพระดำรัสตอบแล้วเข้าใจในหลักอริยสัจ ๔ มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ทูลขออุปสมบท ให้ ทั้งหมดจึงบรรลุพระอรหันต์

เหมกมานพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสตอบแล้ว เข้าใจในธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ซึ่งก็คืออริยสัจ ปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน จึงทูลขออุปสมบท และบรรลุพระอรหันต์

หลังจากที่โศกมานพและศิษย์ ๕,๐๐๐ คนฟังพระดำรัสตอบมีความรู้ความเข้าใจในหลักอริยสัจ เข้าสู่นิโรธหรือนิพพาน ปราศจากกองทุกข์ทั้งหมด จึงทูลขออุปสมบท และบรรลุพระอรหันต์

กัปมานพและศิษย์ที่ ๖,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสแล้วรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ กำหนดรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้การดับทุกข์และรู้วิธีปฏิบัติไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ว่า ทุกข์ควรรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้งและมรรคคือสิ่งที่ควรเจริญ จึงทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาและบรรลุพระอรหันต์

ชตุกัณณิมานพและเหล่าศิษย์ที่ ๖,๐๐๐ คน หลังจากฟังพระดำรัสตอบรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ กำหนดรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้การดับทุกข์และรู้วิธีปฏิบัติไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ว่า ทุกข์ควรรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้งและมรรคคือสิ่งที่ควรเจริญจึงทูลขออุปสมบทเป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา

หลังจากที่ภัทราวุธและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสตอบศรัทธา มีความเข้าใจในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำ เข้าใจในหลักอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ทูลขออุปสมบท เป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา

อุทฺทมานพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระดำรัสจบศรัทธา มีความเข้าใจในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำ เข้าใจในหลักอริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาทที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ จึงทูลขออุปสมบทและบรรลุพระอรหันต์

หลังจากที่ไปสาธนาภพและศิษย์ทั้ง ๑,๐๐๐ คนฟังพระคำรับสั่งแล้ว เข้าใจในธรรมที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ซึ่งก็คืออริยสัจ ปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนจึงทูลขอ อุปสมบทและบรรลุประอรหันต์

โมฆราชมาณพและศิษย์ ๑,๐๐๐ คน ฟังพระคำรับสั่งตอบจบลง แล้ว เข้าใจในธรรมที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ซึ่งก็คืออริยสัจ ปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน เข้าสู่ นิพพาน จึงทูลขออุปสมบท และบรรลุประอรหันต์

หลังจบพระคำรับสั่งตอบปึงคิยามาณพเข้าใจในธรรมของพระพุทธองค์ ก็อริยสัจ^{๕๕} แต่ยังไม่สามารถละความกังวลได้ เพราะยังมีความห่วงในลูก คิดว่าลูกน่าจะ ได้ฟังธรรมที่ลึกซึ้งเช่นนี้ ปึงคิยามาณพจึงได้ธรรมจักขุ บรรลุธรรมชั้น อนาคามีมรรค ยังไม่เป็นพระอรหันต์ จึงทูลขอ อุปสมบท

ท่านพระโมฆราช เมื่อได้อุปสมบทแล้วท่านยินดีในการครองจีวรเศร้าหมอง ด้วยเหตุนี้ จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง^{๕๕} ท่านดำรง ชนมายุสังขารอยู่โดยสมควรแก่กาลแล้วก็ดับขันธปรินิพพาน ส่วนท่านพระปึงคิยะได้อุปสมบท แล้ว จึงทูลลาพระบรมศาสดา กลับไปแจ้งข่าวแก่พราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์แล้ว แสดงธรรม เทศนาแก้ปัญหาสิบหกข้อ^{๕๖} นั้นให้พราหมณ์พาวรีผู้เป็นทั้งลูกและเป็นอาจารย์ได้รับฟัง เป็นเหตุให้ พระพุทธองค์ทรงปรากฏพระวรกายมาสั่งสอนทั้งพระปึงคิยะและพราหมณ์พาวรีเมื่อพระพุทธองค์ ทรงแสดงโอวาทธรรมดังพระคาถาว่า “วัคคลี ภัทราวุธ และอาพิวิโคคมเป็นผู้มีศรัทธาอันนุ่มนวลไป แล้ว ฉันใด แม้เธอก็จงเปิดเผยศรัทธา ฉันนั้นเหมือนกัน ปึงคิยะ ๘๖๖ ถึงฝั่งโน้นฝั่งตรงข้ามแห่ง บ่วงมัจจุราฐ”^{๕๖} เมื่อพระปึงคิยะได้สดับพระโอวาทที่พระบรมศาสดาตรัสสั่งสอนดังนี้แล้ว จึงได้ บรรลุประอรหันต์ผล เป็นพระอรหันต์ในพระธรรมวินัย ส่วนพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์ได้บรรลุ ธรรมาภิสัมมัยเพียงชั้นเสขภูมิ(อนาคามีผล)ท่านพระปึงคิยะดำรงชนมายุสังขารอยู่โดยสมควรแก่กาล แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน

พระอชิตเถระ, พระติสสเมเตยเถระ, พระปุลณกเถระ, พระเมตตคุเถระ, พระโชตกเถระ, พระอุปสีวเถระ, พระนันทเถระ, พระเหมกเถระ, พระโตเทยเถระ, พระกัปปเถระ, พระชตุกัณณิเถระ, พระภัทราวุธเถระ, พระอุทยเถระ, พระโปสาลเถระ, พระโมฆราชเถระและพระปึงคิยะเถระ พร้อมทั้งศิษย์ที่เป็นบริวารทั้งหมด เมื่อบรรลุประอรหันต์เป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา ช่วยเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมาก

^{๕๕} อ.จ.เอกก.(ไทย) ๒๐/๒๓๔/๒๐.

^{๕๖} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๑/๔๑.

๔.๔.๒ ผลของการตอบปัญหาโดยอ้อม

๑) ผลต่อสังคม

ทั้งหมู่มนุษย์ และเทวดาที่ได้ฟังพระดำรัสจบลง ล้วนมีธรรมจักษุ ปราศจากธุลี มีฉันทะร่วมกัน มีความเพียรร่วมกัน มีความประสงค์ร่วมกัน มีการอบรมวาสนาร่วมกัน ในทุกข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระมาณพทั้ง ๑๖ พร้อมทั้งศิษย์ที่เป็นบริวาร ทำให้สังคมและชุมชนในแคว้นแคว้นนั้น มีความสงบ ร่มเย็น อิ่มเอมในพระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ คือ มีความรู้จักพึงตนเอง มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มีความเห็นถูกต้อง เห็นตามสิ่งทั้งหลายเป็นจริง ประพฤติถูกต้อง มีสติสัมปชัญญะ คิระทำการต่างๆ ด้วยปัญญา มีความปรารถนาดี ความเข้าใจดีต่อกัน มีเมตตา ดำริด้วยเมตตา มีความรับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะไม่ให้มีความคิดที่จะกระทำชั่วด้วยการเบียดเบียนหรือล่วงละเมิดต่อผู้อื่น ขวนขวายทำความดี บำเพ็ญประโยชน์สุขต่อสังคม ประพฤติดีงามสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจาและประกอบกิจการงานที่สุจริต ประกอบด้วยความเพียร มีความระมัดระวัง ตื่นตัวต่อหน้าที่ของตน มีสติไม่ให้หลงเพลินไปในความชั่ว ไม่ประมาท และรู้จักทำใจให้สงบ ดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้ทันตามความเป็นจริงของชีวิต

๒) ผลต่อพระพุทธศาสนา

พระอรหันตสาวกทั้งหลายที่เป็นบริวารของพระमाणพจำนวนมาก เมื่อกลับไปสู่แคว้นแคว้นแล้ว นำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาประกาศให้หมู่ชนได้รับรู้ในพระธรรมที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายอาณาเขตได้อย่างกว้างขวาง เพราะทั้งพระमाणพรวมทั้งศิษย์นั้นมีจำนวนมาก พระพุทธศาสนาจึงแผ่ขยายได้อย่างรวดเร็ว ทำให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคง

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน” นี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาวิธีการถามตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการถาม-ตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ตามกรอบอริยสัจ

ทั้งนี้ได้ตั้งปัญหาที่ต้องการทราบ คือ (๑) หลักการถามและตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร (๒) ปัญหาของมาณพ ๑๖ คน เป็นปัญหาแบบใด มีเนื้อหาสาระอย่างไร และพระพุทธองค์ทรงใช้แนวการตอบปัญหาในระดับใด สามารถนำปัญหาและการตอบปัญหานี้มาประยุกต์กับเหตุการณ์ปัจจุบันได้อย่างไร (๓) พุทธวิธีการตอบปัญหาสัมพันธ์กับอริยสัจ ๔ อย่างไร

๕.๑.๑ วิธีการตอบปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑. หลักการ รูปแบบ ขั้นตอน ลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า

หลักการ รูปแบบ ขั้นตอนและลักษณะเด่นในการถามตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า วิธีการถามตอบปัญหา ๔ อย่าง การถามตอบปัญหาของบุคคลต่างๆ เนื้อหาของคำถามและคำตอบ และการตอบปัญหาให้ตรงจริต จากการศึกษาปัญหาที่ปวงที่ชนอินเดียสมัยพุทธกาลได้มาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้านั้น มีลักษณะของคำถามที่หลากหลาย คำถามเหล่านั้นสามารถจัดแบ่งได้ ๔ ลักษณะคือ

๑. ลักษณะคำถามที่ตรงไปตรงมา

๒. ลักษณะคำถามที่ผู้ตอบต้องย้อนถาม

๓. ลักษณะคำถามที่ซับซ้อนมีเงื่อนไขหลายแง่มุม

๔. ลักษณะคำถามที่ไม่ได้รับคำตอบแต่เน้นตอบให้รู้ในเรื่องอื่น

พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของบุคคลเหล่านั้น เพื่อปรับความคิดและการปฏิบัติของชนเหล่านั้นที่ยังมีความคิดและการปฏิบัติที่ยังห่างไกลและยังหาความจริงไม่พบ โดยตรัสแนะนำให้เข้ากับหลักของความจริง และทำให้การปฏิบัตินั้นดำเนินไปสู่เป้าหมายอันสูงสุดได้เช่นเดียวกับ

พระองค์ที่ทรงดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดแล้ว ด้วยกำลังสติปัญญาของผู้ถามปัญหาเอง ด้วยพุทธวิธีการตอบปัญหาของพระองค์ โดยพระองค์ทรงกระทำอย่างมีหลัก ๓ ประการ ได้แก่

๑. หลักปัญญา คือ หลักเป้าหมายของพระองค์
๒. หลักเมตตา คือ หลักท่าทีหรือปฏิสัมพันธ์ของพระองค์
๓. หลักอุบายโกศล คือ หลักศิลปะหรือวิธีการของพระองค์

ทั้ง ๓ หลักการนี้ พระองค์ทรงถือปฏิบัติสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน พระองค์ทรงกระทำด้วยปัญญา ทรงปฏิบัติต่อคนเหล่านั้นด้วยเมตตา และทรงมีอุบายหรือศิลปะนำผู้ถามเข้าสู่หลักเป้าหมายคือให้เกิดปัญญา มีความรู้และเข้าถึงสภาวะของความเป็นจริงในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หลักปัญญาคือหลักเป้าหมาย โดยการตรัสตอบปัญหาทุกครั้งพระองค์มุ่งเพื่อให้เกิดปัญญาความรู้แจ้งในสิ่งที่เขาทูลถามนั้น หลักการตอบปัญหาของพระพุทธองค์ที่ ๓ หลักนี้ จะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบและขั้นตอน การตรัสตอบปัญหาของพระพุทธองค์ พบว่า พระพุทธองค์จะทรงใช้รูปแบบในการตรัสตอบปัญหา ๔ รูปแบบ คือ

๑. ตอบแบบสั้นไม่ซับซ้อน
๒. ตอบแบบย้อนถามกลับ
๓. ตอบแบบแยกแยะประเด็นต่างๆ
๔. แบบนิ่ง ห้าม หรือไม่ตอบ

แต่ละรูปแบบมีขั้นตอนปฏิบัติไม่เหมือนกัน และทั้ง ๔ รูปแบบนี้ อาจใช้กับบุคคลคนเดียวกันทั้ง ๔ รูปแบบก็ได้ พระพุทธองค์ทรงมีรูปแบบการตรัสตอบปัญหาถึง ๔ รูปแบบนั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่การเลือกใช้ให้เหมาะสมกับอุปนิสัย สภาพการณ์แวดล้อม และลักษณะของปัญหาต่างๆของผู้ทูลถามนั้น

ลักษณะเด่นในการตรัสตอบปัญหา พบว่ามีลักษณะเด่นที่สามารถมองเห็นได้ชัดใน ๔ ลักษณะ ได้แก่

๑. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้
๒. ตอบแบบสายกลาง
๓. มุ่งการนำสู่หลักปฏิบัติ
๔. ไม่มุ่งเอาแพ้เอาชนะทางทฤษฎี

ขั้นตอนของการตอบปัญหา แบ่งเป็น ๔ ขั้นตอนคือ

๑. ขั้นตอนตอบสั้นไม่ซับซ้อน
๒. ขั้นตอนตอบย้อนถามกลับ
๓. ขั้นตอนตอบแบบแยกแยะประเด็น

๔. ขั้นตอนหนึ่งไม่ตรัสตอบ

๒. วิธีการตอบปัญหา ๔ อย่างของพระพุทธเจ้า

วิธีการตอบปัญหา ๔ อย่างได้แก่

๑. เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรตอบนัยเดียว

๒. ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม

๓. วิภังชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรแยกตอบ

๔. รูปนียปัญหา ปัญหาที่ควรงดตอบ

๓. การถาม-ตอบปัญหาของบุคคลต่าง ๆ

ส่วนการตรัสตอบปัญหาแก่บุคคลต่างๆที่มาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหา ก็เป็นการตรัสตอบปัญหาแก่พระราชา นักบวช รวมถึงพราหมณ์และปริพาชก ตอบปัญหาชาวบ้าน ตอบปัญหาเทวดา

๔. เนื้อหาคำถามและคำตอบ

เนื้อหาของคำถามคำตอบจะมีอยู่ ๔ แบบคือคำถามคำตอบแบบตรงไปตรงมา คำถามคำตอบแบบย้อนกลับ คำถามคำตอบแบบซับซ้อนหลายแง่มุมและคำถามคำตอบแบบไม่ตอบ

๕. การตอบปัญหาให้ตรงจริต

การตรัสตอบปัญหาให้ตรงจริต ผู้ที่มาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหามีจริตต่างๆ ทั้งโทสะ โมหะ พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบโดยตอบตรงกับจริตของผู้ถาม เพื่อให้ผู้ถามเข้าใจปัญหาต่างๆ ได้โดยง่าย

๕.๑.๒ ปัญหาและวิธีการถาม-ตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๑. ประวัติของพราหมณ์พาวรีและมาณพ ๑๖ คน

พราหมณ์พาวรีเป็นปุโรหิตในแคว้นโกศลเมื่ออายุมากขึ้นจึงออกมาตั้งสำนักอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี พร้อมกับมาณพที่ ๑๖ คน มาณพทั้ง ๑๖ คนเป็นบุตรของพราหมณ์ในเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล มาศึกษาร่ำเรียนวิชากับพราหมณ์พาวรี

๒. สาเหตุที่มาณพทูลถามพระพุทธเจ้า

เหตุที่มาณพทั้ง ๑๖ คนพร้อมทั้งบริวาร เดินทางจากแคว้นโกศลมายังป่าสาณกเจดีย์ แคว้นมคธ เพราะพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์ถูกพราหมณ์ที่มาจากต่างเมืองทำพิธีสาปแข่งว่าในวันที่ ๗ ศีรษะของท่านแตกเป็น ๗ เลี่ยง เหตุที่ถูกสาปแข่งเพราะไม่มีทรัพย์จะบริจาคทานให้พราหมณ์ผู้นั้น ทำให้พราหมณ์พาวรีกลัวความตายจนไม่ปฏิบัติกิจของพราหมณ์ ทำให้เทวดาแนะนำให้นำมาพบพระพุทธเจ้าเพื่อถามเรื่องศีรษะธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไปท่านจึงส่งศิษย์เดินทางมาทูลถามซึ่งธรรมนั้น เมื่อมาณพที่ ๑๖ ได้เข้าเฝ้าเพื่อทูลถามธรรมเพื่อแก้ความตายของพราหมณ์พาวรี

๓. เนื้อหาปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

พระพุทธองค์จึงทรงให้มาณพทั้ง ๑๖ คนทูลถามปัญหากับพระองค์ ตามลำดับ พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบธรรมเพื่อแก้ข้อสงสัยของมาณพทั้ง ๑๖ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะ ล้วนเป็นธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เอง ซึ่งพระสารีบุตรได้นำมานิทเทศ ขยายความให้เข้าใจอย่างกระจ่างชัด ธรรมที่ทรงตรัสทุกข้อ มีจุดประสงค์คือทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงนิพพาน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ธรรมในที่นี้ พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือ ปารายณะ ได้แก่ นิพพาน ทางดำเนินไปสู่พระนิพพาน ผลจากการที่มาณพฟังธรรมจบ มาณพทั้งหลายได้ธรรมจักขุ ทูลขอขมาเป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนาและบรรลुพระอรหันต์

๕.๑.๓ วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คนตามกรอบอริยสัจ ๔

๑. ความสัมพันธ์ของอริยสัจ ๔ กับปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

ซึ่งผลการวิจัยพบว่า มาณพ ๑๖ คนที่เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรีนั้น คำถามที่มาณพทั้ง ๑๖ คน อาจารย์คือพราหมณ์พาวรีเป็นผู้ผูกให้มา เพื่อเป็นการทดสอบพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและเมื่อได้พิจารณาในคำถามทั้งหลายแม้ที่ได้แสดงมาตั้งแต่ปัญหาแรก ก็ให้เห็นได้ว่าพราหมณ์พาวรีนั้น ได้มีภูมิทางจิตใจที่สูง ได้มีความค้นคว้าแสวงหาความตรัสรู้เข้าแนวอริยสัจ ๔ ในพระพุทธศาสนา คล้ายคลึงกับที่พระพุทธเจ้าเข้าถึงเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะเสด็จออกผนวช ก็ได้ทรงมีความรู้เข้าแนวอริยสัจที่ได้ตรัสรู้ในภายหลัง ทำให้เข้าใจถึงพราหมณ์พาวรีว่าได้เห็นทุกข์จะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ดังปัญหาที่ถามว่า ผู้มีปัญญาทำอะไรจึงจะข้ามห้วงทุกข์ ห้วงโอบะ ห้วงน้ำ ใหญ่ที่ไหลมาท่วม ห้วงทุกข์ ห้วงชาติ ห้วงชรา เป็นอันขัพราหมณ์พาวรีได้เห็นชาติทุกข์เหมือนกันคือมีความเห็นลึกซึ้งกว่าความเห็นของบรรดาคณาจารย์เจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น เห็นเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ได้ทรงเห็น ดังที่ชัดขึ้นเมื่อพระองค์เข้าศึกษาที่สำนักอาฬารดาบสและอุทกดาบส และพระองค์ก็ออกมาจากทั้งสองสำนักนั้น ฉะนั้น แม้พราหมณ์พาวรีได้เห็นทุกข์จนถึงชาติทุกข์ ก็นับว่าเป็นผู้ทรงปัญญา แต่ที่ท่านยังไม่พบมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงยังไม่สามารถดับทุกข์ได้ ดังที่เห็นจากการที่ท่านเป็นทุกข์เรื่องที่พราหมณ์พันเชลอะสาปแข่งเรื่องศึรยะ ในวันที่ ๗ ให้ศึรยะของท่านแตกเป็นเจ็ดเสี่ยง พราหมณ์พาวรีก็เป็นทุกข์ในคำสาปแข่งนั้น จนกินไม่ได้นอนไม่หลับ ด้วยเหตุนี้เองท่านจึงผูกปัญหาให้มาณพ ๑๖ มาทูลถามพระพุทธเจ้าเป็นอันว่าท่านเห็นทุกข์ แต่ยังไม่พบทางที่จะปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ซึ่งเป็นทุกข์นิโรธ ก็เป็นอันว่าได้เริ่มปฏิบัติจนถึงได้ออกไปอยู่ป่า นับว่าเป็นบรรพชิตคือผู้บวชชนิดที่ออกป่าสะแกงวดในทางโลกทั้งสิ้น โดยที่ท่านได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสวาคัตถิ ตั้งแต่พระเจ้ามหาปเสนทิโกศลมาถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านก็รับราชการอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ลาออกไปบำเพ็ญพรต เพราะท่านเห็นทุกข์ จึงแสวงหาทางที่จะดับทุกข์คือโมกขธรรม โดยคำถามทั้งหลายที่ผูกมาเพื่อทูล

ถามปัญหาจึงเป็นปัญหาที่ตื้นซื้นว่าจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นจากทุกข์ จึงล้วนเป็นปัญหาที่พุ่งเข้าสู่ประเด็นเดียวทั้งหมดทุกปัญหา ว่าความทุกข์คืออย่างไร ก็ตรงกันกับทุกข์ในพระพุทธศาสนาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ซึ่งได้ทรงเริ่มพบมาตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ และปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์ วิธีปฏิบัติให้พระถึงนิพพาน ใช้หลักอริยสัจ๔ โดยปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นหนทางชี้้นำเพื่อไปสู่ฝั่งคือพระนิพพาน

๒. วิธีการตอบปัญหา

วิธีการตอบปัญหามี ๔ แบบ แต่ในปัญหาของมาณพนั้นมีการตรัสตอบ ๒ แบบคือการตรัสตอบแบบเอกังสพยากรณ์และวิภังชพยากรณ์

๑. ผลของการตอบปัญหา

มาณพทั้ง ๑๕ พร้อมศิษย์บริวารที่ติดตาม บรรลุพระอรหันต์ ทูลขออุปสมบทเป็นสาวกในพระพุทธศาสนา ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของปิงคิยามาพจบลง ปิงคิยามาพยังมีความห่วงอาลัยในพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์จึงทำให้ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ต่อมาเดินทางกลับมากล่าวถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสทั้งหมด ให้กับพราหมณ์พาวรีจนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงปรากฏพระวรกายมาสั่งสอนทั้งพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีทำให้พระปิงคิยะบรรลุอรหัตผล และพราหมณ์พาวรีบรรลุอนาคามีผล

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการวิเคราะห์วิธีการตอบปัญหาของมาณพ ๑๖ คนเท่านั้นสำหรับการวิจัยในโอกาสต่อไป จึงขอเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑) ควรมีการศึกษาถึงหลักการตอบปัญหาธรรมของพระสาวกท่านอื่นๆ เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระกุมารกัสสปะ
- ๒) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพุทธวิธีการตอบปัญหาธรรมในเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องนิพพาน เรื่องขันธ ๕
- ๓) ควรศึกษาพุทธวิธีการตอบปัญหาของกลุ่มเจ้าลัทธิติ และนักบวชนอกพระพุทธศาสนาว่ามีรูปแบบและวิธีการเหมือนหรือต่างกันอย่างไรกับพระสาวก

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- ๑) นำหลักการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับการศึกษาของไทย หรือเข้ากับหลักชีวิตประจำวัน
- ๒) การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้โดยตรง เพราะเป็นการแสดงแนวทางไปสู่พระนิพพานแก่ไวโนยสัตว์ทุกหมู่เหล่า

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเดปีฎกั, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. จริยศาสตร์วิชาชีพ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ๒๕๓๕.

จำเนียร ทรงฤกษ์. ชีวิตประวัติพุทธสาวก เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเพื่อนวล แม่พัว ทรงฤกษ์ ๒๕๕๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. อสัฒมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสภา, ๒๕๓๖.

บัญชา เนตินันท์พล.ต.อ. พระสุตตันตปิฎก ฉบับย่อ. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทยจำกัด ม.ป.ป
ปิ่น มุทุกันต์.พ.อ. บทบาทพระบรมครู. พระนคร, ๒๕๐๖.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). การศึกษา : พัฒนาหรือบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร :มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธธรรม. ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒.

..... พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

..... ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : อรุณสภา, ๒๕๒๕.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่๑๗.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

พระอุปติสสะ. **วิมุตติมรรค**. พระเทพ โสภณ(ประยูร ชุ่มมจิตฺโต). บรรณาธิการ แปล. พิมพ์เนื่องใน
การบำเพ็ญกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพุทธวรญาณ(มงคล วิโรจโน) เจ้า
อาวาสวัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ๗ มิถุนายน ๒๕๔๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด๒๕๔๖

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๒๕.

..... **พุทธปฏิภาณ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ ๒๕๔๓.

..... **หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๒๑.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว), **สวดมนต์ฉบับหลวง(ฉบับบาลี)**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สมเด็จพระญาณสังวร. **โสฬสปัญหา**. พระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติในมหาอุดมมงคลวโรกาส
เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
๕ ธันวาคม พุทธศักราช๒๕๓๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๐.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. **มิตติสังคมในพระสูตรตันตปิฎก** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชีวาภิวัฒน์
, ๒๕๕๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๔๑.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา** กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก** พิมพ์ครั้งที่๑. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๔๓

_____ . พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.
แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ ฉบับสมบูรณ์(รวมภาค ๑-๒).พิมพ์ครั้งที่๓.

กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๔.

_____ .วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล. อริยสัจ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอช ที พี เพรส จำกัด ๒๕๓๘.

อาหาร จันทวิมล. ประวัติของแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำและพัสดุภัณฑ์

๒๕๔๖.

อนุสร จันทพันธ์,ดร. และ บุญชัย โกลศธนากุล,ดร. จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน. กรุงเทพ-

มหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง๒๕๔๖.

(๒) บทความ

สมชัย ศรีนอก,ผศ. “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาชัยในกฎทนต์สูตร”, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๓
ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐).

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาภิกขุ ชัยดิปัญญา (ยุดิพันธ์). “การศึกษาพุทธวิธีการให้การปรึกษาที่ปรากฏในพระ
สุตตันตปิฎก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาเกษม สบุญโต (ลักษณะวิลาศ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: สภาการศึกษา มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระฉลวย อุดตโม (กำแพงนิล). “วิเคราะห์วิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า.” วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิกร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอภัยกตปัญหา(ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่
ทรงพยากรณ์)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา. คณะ
ศิลปศาสตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

พระมหาประพันธ์ รักเรียน “จริตกับการบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาประพันธ์ สุขыр. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธรเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่
พุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาพิสิษฐ วิสิษฐ ฐปญ โยง(สืบนิสัย). “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาวิสิษฐ ปรญญาวุฒ โน(กฤษวี). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง อุปมาภานมิลินทปัญหา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาสุรเพชร วชิรญา โณ (เมืองสุวรรณ). “การศึกษาเปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องอวิชาใน
ปรัชญาของโสกราตีสและอวิชาในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาเสนาะ กัณห์ทัต “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและแนวปฏิบัติเรื่องการบูชาผู้ตามทีปรากฏ
ในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

ภาคผนวก

ประวัติของพราหมณ์พาวรีและมาณพ ๑๖ คนในอดีตชาติ

ในศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ในชาตินี้ฤๅษีพาวรีเกิดเป็นพระเจ้ากัณฐรวาหนะ ดังมีเรื่องเล่าว่าในเมืองพาราณสี มีช่างไม้ที่มีความสามารถมากอยู่คนหนึ่ง ช่างไม้คนนี้มีศิษย์เอกอยู่ ๑๖ คน และศิษย์เอกแต่ละคนต่างมีศิษย์อีกคนละ ๑,๐๐๐ คน เมื่อรวมทั้งอาจารย์ ศิษย์เอกและศิษย์บริวารแล้ว ช่างไม้คนนี้ก็มาถึง ๑๖,๐๑๖ คน ช่างไม้คนนี้ทำมาหากินร่วมกันด้วยการขึ้นไปนำไม้จากภูเขา มาสร้างเป็นบ้านหรือปราสาทแล้วขายให้แก่เศรษฐีหรือพระราชาซึ่งรายได้จากการขายบ้านหรือปราสาทแต่ละหลังนั้นเพียงพอที่จะแบ่งปันกันเลี้ยงชีวิต

วันหนึ่ง ช่างไม้ผู้เป็นอาจารย์พิจารณาเห็นว่า อาชีพช่างไม้แม้จะมีรายได้ดีในตอนี้ แต่ถ้าแก่ตัวไปแล้วจะลำบาก เพราะรายได้ขึ้นอยู่กับการทำงาน ถ้าทำงานไม่ได้ก็ไม่มีรายได้และเมื่อแก่ตัวไปแล้วคงทำงานนี้ไม่ได้

ครั้นคิดได้ดังนี้แล้วช่างไม้จึงออกปากชวนบรรดาศิษย์ให้ออกไปหาเมืองครองสักเมืองหนึ่ง ศิษย์เหล่านั้นเห็นด้วยจึงพร้อมกันตกลงใจที่จะไปอยู่ ณ บริเวณใกล้ป่าหิมพานต์ เมื่อตกลงใจกันได้ดังนี้ ทั้งหมดก็ช่วยกันสร้างพาหนะที่จะพาพวกเขาเล็ดลอดออกไปจากเมืองพาราณสีได้โดยไม่มีใครจับได้ พาหนะที่สร้างขึ้นนั้นคือ นกใหญ่ทำด้วยไม้แล้วใส่เครื่องยนต์ไว้ข้างใน ซึ่งเมื่อติดเครื่องยนต์ นกไม้นั้นก็จะเหิรขึ้นสู่ท้องฟ้าแล้วพาไปยังที่หมาย ช่างไม้เหล่านั้นเมื่อสร้างนกใหญ่เสร็จแล้วก็ขนย้ายครอบครัวให้เข้าไปอยู่ในนกนั้น พร้อมทั้งพจน เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยก็ติดเครื่องยนต์ทันที จากนั้นไม่นานนกไม้ก็พาทุกชีวิตเหิรฟ้าไปลงที่ป่าหิมพานต์

ที่ป่าหิมพานต์นี้ พวกเขาได้ครองเมืองหนึ่ง โดยอภิเษกช่างไม้ผู้เป็นอาจารย์ให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า “กัณฐรวาหนะ” (พระเจ้าแผ่นดินผู้มีพาหนะทำด้วยไม้) และเมืองนั้นก็ชื่อว่า “กัณฐรวาหนะ” ตามพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนศิษย์เอก ๑๖ คนเป็นอำมาตย์

พระเจ้ากัณฐรวาหนะ ทรงเป็นชาวเมืองพาราณสีมาแต่กำเนิดดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นเมื่อมาประทับอยู่ห่างจากบ้านเกิดเมืองนอนก็ยังคงผูกสัมพันธ์กับพระเจ้าพาราณสี พ่อค้าเมืองพาราณสีเดินทางขึ้นไปค้าขายยังเมืองกัณฐรวาหนะอยู่บ่อยๆ ในขณะที่เดียวกันพ่อค้าจากเมืองกัณฐรวาหนะก็เดินทางลงมาค้าขายยังเมืองพาราณสีด้วยเช่นกัน พระเจ้ากัณฐรวาหนะทรงต้อนรับพ่อค้าจากเมืองพาราณสีเป็นอย่างดี ทรงประกาศให้ยกเว้นการเก็บภาษีจากพ่อค้าเหล่านั้น และเมื่อพ่อค้าเหล่านั้นทูลลาเดินทางกลับก็ทรงส่งบรรณาการมากับพ่อค้าเหล่านั้นเพื่อถวายแด่พระเจ้าพาราณสี พระเจ้าพาราณสีก็เช่นกัน ทรงต้อนรับพ่อค้าจากเมืองกัณฐรวาหนะเป็นอย่างดีและทรงส่งพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้ากัณฐรวาหนะโดยทรงระบุว่า

“ถ้าในบ้านเมืองของพระองค์เกิดมีสิ่งอัศจรรย์ที่สมควรดูหรือสมควรได้ยิน ขอทรงพระกรุณาให้หม่อมฉันไปดูหรือได้ยินด้วย

พระเจ้ากัฏฐวาหนะก็ทูลตอบพระราชสาส์นไปในลักษณะเดียวกัน

อยู่มาคราวหนึ่ง พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงได้ผ้ากัมพลมาผืนหนึ่ง ผ้ากัมพลผืนนี้เนื้อละเอียดสีสวยสดคล้ายแสงอาทิตย์แรกอุทัย พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นของมีค่าจึงทรงส่งมาถวายพระเจ้าพาราณสีเพื่อให้ได้ทอดพระเนตรตามที่ตกลงกันไว้ ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีทรงดีพระทัยมากและทรงคิดถึงบรรณาการที่จะส่งไปถวายพระเจ้ากัฏฐวาหนะเป็นการตอบแทน ขณะที่ทรงพิจารณาอยู่นั้นทรงเห็นว่าขณะนี้ พระรัตนตรัยอุบัติขึ้นแล้วในโลก ถึงใจจะรักมากไปกว่าพระรัตนตรัยย่อมไม่มี ดังนั้นจึงทรงส่งพระราชสาส์นไปว่า

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลกเพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์

พระธรรมเกิดขึ้นแล้วในโลกเพื่อความสุขของสรรพสัตว์

พระสงฆ์อุบัติขึ้นแล้วในโลกเป็นเพื่อนาบุญอันยอดเยี่ยม

พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงดีพระทัยมากที่ได้รับพระราชสาส์นฉบับนี้ ทรงบูชาด้วยเครื่องสักการะราคาแพง พระองค์รับสั่งให้บรรดาอำมาตย์และพสกนิกรมาชุมนุมกันที่พระลานหลวงแล้วทรงประกาศให้ทราบถึงเนื้อหาของพระราชสาส์นจากพระเจ้าพาราณสี

“สิ่งมีค่า คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อุบัติขึ้นในโลกแล้ว พวกเราจะทำอย่างไรกันดี” พระเจ้ากัฏฐวาหนะตรัสปรึกษา

“ขอเดชะ พระอาญาไม่พินเกล้าฯ” อำมาตย์คนหนึ่งกราบทูล“ขอให้พระองค์ประทับอยู่ที่นี้ ส่วนพวกข้าพระพุทธเจ้าจะสืบค้นหาให้รู้แน่แล้วจะกลับมาถวายรายงานให้ทรงทราบ

พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงเห็นด้วยจึงทรงอนุญาตให้อำมาตย์ ๑๖ คนพร้อมด้วยบริวารเดินทางไปเมืองพาราณสี แต่ขณะที่อำมาตย์เหล่านั้นกำลังอยู่ระหว่างเดินทาง พระพุทธเจ้าก็เสด็จได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปก่อน ดังนั้นเมืองไปถึงเมืองพาราณสีจึงมิได้พบพระพุทธเจ้า คงได้พบแต่พระสงฆ์สาวกและเมื่อได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็เสียใจเป็นกำลัง แต่ก็ยังมีสติข่มความเสียใจลงได้ จากนั้นได้ขอให้พระสงฆ์สาวกนั้นแสดงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ให้ฟัง ซึ่งท่านได้แสดงว่า

“พระพุทธเจ้าประทานพระโอวาทไว้ว่า บุคคลควรถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ควรรักษาศีล ๕ ควรสมาทานอุโบสถมืองค์ ๘ ควรให้ทาน และควรออกบวช”

อำมาตย์ทั้งหมดนั้น ครั้นได้ฟังพระพุทธโอวาทแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงต่างขอบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา เหลืออยู่ก็แต่อำมาตย์ผู้เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้ากัฏฐวาหนะเท่านั้นที่ได้ขอบวช เนื่องจากทูลรับปฎิญาจากพระเจ้ากัฏฐวาหนะว่าจะกลับมาทูลข่าวคราวเรื่อง

พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ให้ทรงทราบ อำมาตย์นั้นได้เดินทางกลับไปยังแคว้นกัฏฐวาหนะ โดยได้นำกระบอกรองน้ำของพระพุทธเจ้าไปด้วยพร้อมทั้งได้นิมนต์พระสงฆ์รูปคือพระวินัยธร และพระธรรมธรไปด้วยกับตน เมื่อไปถึงแคว้นกัฏฐวาหนะและได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้วกราบทูลว่า

“ขอเดชะพระอาญาไม่พินเกล้า พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อุบัติขึ้นในโลกจริง แต่ว่าบัดนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว คงเหลืออยู่ก็แต่พระธรรมและพระสงฆ์เท่านั้น”

พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงเกิดปีติโสมนัสยิ่งนักที่ได้ทราบว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลกจริง แต่ก็ทรงรู้สึกเสียดายที่ไม่ทันได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ยังทรงอุ้นพระทัยว่าได้เกิดทันพระพุทธศาสนา และหลังจากที่ได้ฟังธรรมจากพระวินัยธร และพระธรรมธรแล้วก็ประกาศพระองค์นับถือพระรัตนตรัย สมทานศีล ๕ ครั้งถึงวันอุโบสถก็ทรงรักษาศีล ๘ พร้อมทั้งทรงถวายทานตลอดพระชนมายุ

พระเจ้ากัฏฐวาหนะ อำมาตย์เอก ๑๖ คน พร้อมด้วยบริวาร ๑๖,๐๐๐ คน ได้เกิดร่วมกันและทำบุญร่วมกันในศาสนาของพระพุทธเจ้ากัฏฐปะ ผลบุญในชาตินี้ส่งผลให้ท่านเหล่านั้นไปเกิดในเทวโลก จนกระทั่งถึงพุทธบูชากาลของพระพุทธเจ้าสมณโคดมทั้งหมดนี้ มาเกิดเป็นมนุษย์

พระเจ้ากัฏฐวาหนะมาเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้ามหาปเสนทิโกศล มีชื่อว่าพาวรี ส่วนอำมาตย์เอก ๑๖ คน พร้อมด้วยบริวาร ๑๖,๐๐๐ คน ได้มาเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ในเมืองสาวัตถี ดังจะกล่าวต่อไป

^๑ บรรจบ บรรณรุจิ.อสีติมหาสาวก. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๔๕-

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวกัญญาดา จีร์ศรี
- เกิด : วันอังคารที่ ๑๘ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐
- ภูมิลำเนา : ๔๖ บ้านไผ่หนอง หมู่ที่๗ ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๐ ธรรมศึกษาชั้นเอกสำนักเรียนวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร
: พ.ศ. ๒๕๔๒ ประกาศนียบัตรชั้นสูงพิเศษ๗ โรงเรียนพุทธศาสนา
วันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พ.ศ. ๒๕๓๕ มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
: พ.ศ. ๒๕๓๘ มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
: พ.ศ. ๒๕๔๘ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระอภิธรรม
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(รุ่นที่ ๕๐)
: พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(รุ่นที่ ๒๒)
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๕
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ห้อง ๒๑๐ อาคารวิชานนท้อพาดเมนต์ ตำบลปากเกร็ด
อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๒๐